

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М. Корецького**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАРЖИНА АЛІНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 340.132

**ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ ЗДІЙСНЕННЯ
НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

081 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А. А. Маржина**

Науковий керівник **БОБРОВНИК Світлана Василівна,**
доктор юридичних наук, професор,

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Маржина А.А. Теоретико-правові аспекти механізму здійснення нотаріальної діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2023.

В дисертаційній роботі досліджено теоретико-правові аспекти механізму здійснення нотаріальної діяльності, визначено та характеризувано його ознаки, уточнено визначення, виокремлено складові елементи, стан функціонування та шляхи його посилення в сучасних умовах розбудови системи нотаріату в Україні.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено зв'язок з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і завдання дослідження, виокремлено його об'єкт і предмет, розкрито функціональні можливості методів дослідження, вказано на положення наукової новизни отриманих результатів, обґрунтовано їх практичне значення, наведено відомості про апробацію матеріалів дисертації та публікації автора. Відзначено, що особливим різновидом юридичної діяльності є нотаріальна, націлена, насамперед, на задоволення правових потреб та інтересів суб'єктів права шляхом посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності. Тому наукове дослідження будь-яких правових аспектів нотаріальної діяльності має високий ступінь актуальності, оскільки пов'язане із вивченням питань охорони та захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів права, забезпечення їх реалізації як в процесі, так і за результатами нотаріальної діяльності. Актуальність обраної теми доводиться і непослідовністю реформування інституту нотаріату в Україні впродовж останніх років, відсутністю єдиних концептуальних засад його розвитку, існуючими прогалинами правового регулювання нотаріальної діяльності, що зумовили недоліки сучасного стану

його функціонування. Крім того наголошено, що збройна агресія Росії проти України, поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, ставлять перед механізмом здійснення нотаріальної діяльності нові виклики щодо доступності нотаріальних послуг споживачам, безпечності комунікації між суб'єктами нотаріальних послуг і їх споживачами при вчиненні нотаріальних дій, дотриманості строків звернення до нотаріусів та вчинення нотаріальних дій тощо. Вказані фактори розвитку та функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні суттєво актуалізують вивчення його теоретико-правових аспектів з метою вироблення і подальшої реалізації адаптивних заходів забезпечення його функціонування в існуючих умовах.

У Розділі 1 «Історія розвитку правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні» здійснено критичний аналіз світоглядних та доктринальних уявлень про нотаріат та нотаріальну діяльність, розкрито зміст її ознак як особливого юридичного механізму. На підставі проведеного історико-правового аналізу правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні за часів її незалежності (від 1991 року і донині) було виокремлено два періоди його розвитку: а) *пострадянський* (від 1991 року до 1993 року), протягом якого в Україні фактично було збережено радянське правове забезпечення нотаріальної діяльності, коли система нотаріату та повноваження суб'єктів нотаріальної діяльності, що існували в Радянському Союзі юридично були перенесені в правову систему новоствореної держави – України; б) *національний* (з 1994 року і триває донині), що пов'язаний із прийняттям та набранням чинності Законом України «Про нотаріат» (1993 р.), яким було закріплено: систему суб'єктів нотаріальної діяльності (в тому числі і систему приватних нотаріусів); завдання, що покладалися на нотаріат; правовий статус нотаріуса; процесуальний порядок здійснення нотаріальних дій; організаційне забезпечення нотаріальної діяльності тощо.

Здійснено аналіз існуючих доктринальних підходів до характеристики механізму реалізації нотаріальної діяльності, на підставі чого узагальнено

сучасний стан його наукового дослідження. Доведено, що сучасний стан наукової розробки тематики дисертаційної роботи репрезентований комплексом наукових праць, в яких акцент зроблено на: 1) *структурно-функціональних аспектах нотаріальної діяльності*, механізм якої досліджується крізь призму відповідної системи елементів, гармонійне функціонування яких забезпечує її здійснення; 2) *методичних аспектах здійснення нотаріальної діяльності*, механізм якої розкривається через систему правил, прийомів, засобів та способів її здійснення та їх застосування; 3) *практичних аспектів нотаріальної діяльності*, механізм якої досліджено з точки зору взаємозв'язку між комплексом завдань, які покладаються на нотаріат, та результатами її здійснення, що опосередковується практикою суб'єктів нотаріальної діяльності.

Аналіз функціональних можливостей методологічного інструментарію юридичної науки дозволив обґрунтувати методологічну основу наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності, складовими якої є система принципів наукового пізнання, методологічних підходів та методів наукового дослідження. Застосування зазначених складових методологічної основи наукового дослідження забезпечило поєднання: а) *філософського (світоглядного) рівня пізнання*, в межах якого нотаріальна діяльність досліджена як особливий механізм людської професійної діяльності, який характеризується закономірностями здійснення задля досягнення загальносоціального і юридично значимого результату; б) *загальнонаукового рівня пізнання*, який спроможний вивчити механізм здійснення нотаріальної діяльності як особливий функціонально обумовлений різновид соціально корисної діяльності уповноважених суб'єктів, що забезпечує досягнення політичного, економічного, соціального та юридичного ефекту; в) *спеціально-наукового рівня пізнання*, в межах якого механізм здійснення нотаріальної діяльності розкрито як комплекс теоретико-правових закономірностей її виникнення, становлення, розвитку, функціонування та вдосконалення.

Розділ 2 «Механізм здійснення нотаріальної діяльності як правовий феномен» забезпечив дослідження категоріальних аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності, складових зазначеного механізму та його функціонального призначення. Узагальнено доктринальні підходи до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності в межах: а) *функціонального підходу* як особливого явища правової дійсності, що забезпечує реалізацію комплексу функцій, пов'язаних з охороною та захистом прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права шляхом посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності; б) *інституційно-процедурного підходу*, пов'язаного із комплексом суб'єктів нотаріальної діяльності, засобів та методів їх діяльності, а також системи нотаріальних процедур, поєднання яких забезпечує вчинення нотаріальних дій; в) *широкого підходу*, що характеризується крізь призму поєднання: системи ознак як елементів понятійно-категоріального апарату юридичних наук; комплексу властивостей як явищ правової реальності; кола способів, методів та засобів здійснення як проявів юридичної практики.

Встановлено, що в юридичній науці вченими неоднозначно та епізодично розкрито ознаки механізму здійснення нотаріальної діяльності, у зв'язку з чим обґрунтовано доцільність їх доповнення та уточнення характеристики. В результаті аналізу ознак механізму здійснення нотаріальної діяльності та їх удосконалення обґрунтовано уточнене визначення поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності».

Враховуючи системно-структурний характер механізму здійснення нотаріальної діяльності, виокремлено та охарактеризовано його складові, а саме: а) *нормативна складова*, яка забезпечує регламентацію кола суб'єктів здійснення нотаріальної діяльності; її змісту; процедурних основ; правових наслідків; б) *суб'єктна складова*, яка пов'язана з колом: осіб, наділених правом вчиняти нотаріальні дії; осіб-заявників, які звернулись за вчиненням нотаріальних дій, а також інших зацікавлених осіб, які можуть вступити у вже розпочате нотаріальне провадження, оскільки вчинювана нотаріальна дія здатна

зачепити їхні права та законні інтереси; осіб, які сприяють здійсненню нотаріального провадження (наприклад, консультанти, свідки, перекладачі, експерти тощо); в) *змістовна складова*, до якої віднесено систему юридичних фактів, комплекс чітко визначених нотаріальних процесуальних правовідносин та інструментів здійснення нотаріальної діяльності.

Функціональний аспект механізму здійснення нотаріальної діяльності сприяв виокремленню та характеристиці його функцій, до яких віднесено: 1) *правоохоронну*, націлену на створення за допомогою вчинення нотаріальних дій таких правових умов, за яких вірогідність порушення, невизнання чи оскарження прав або законних інтересів суб'єктів нотаріально-процесуальних правовідносин зводиться до мінімуму; 2) *правозахисну*, реалізація якої передбачає здійснення суб'єктами нотаріальної діяльності системи послідовних заходів, націлених на поновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного права чи законного інтересу; відшкодування заподіяної шкоди; недопущення їх порушення у майбутньому; 3) *праворегулюючу*, що забезпечує індивідуальне правове регулювання шляхом поширення правової норми на визначені життєві ситуації та конкретних суб'єктів права; 4) *правоінформативну*, націлену на надання правової допомоги особам, які звернулись за вчиненням нотаріальної дії у формі юридичних консультацій шляхом роз'яснення особам сутності, підстав та можливих правових наслідків вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії.

У Розділі 3 «Механізм здійснення нотаріальної діяльності в сучасних умовах функціонування нотаріату в Україні» здійснено критичний аналіз сучасного стану функціонування механізму нотаріальної діяльності в Україні, на підставі чого обґрунтовано перспективи його розвитку. Узагальнено сучасний стан функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні в межах: а) *наявних переваг* (сформованість вітчизняної системи нотаріату; формалізованість правового забезпечення нотаріальної діяльності; наявність системи суб'єктів нотаріальної діяльності; формування системи нотаріальних та державних реєстрів, що забезпечують ефективність реалізації функцій нотаріату тощо) та б) *існуючих недоліків*, що досліджені в межах

складових механізму здійснення нотаріальної діяльності (нормативної, суб'єктної та змістовної).

З урахуванням недоліків функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності визначено та обґрунтовано перспективні напрями подальшого його наукового дослідження, вдосконалення правового забезпечення, а також підвищення ефективності практики функціонування.

Ключові слова: право, правове регулювання, правозастосування, функції права, правова доктрина, нотаріат, нотаріус, нотаріальна практика, нотаріальна дія, нотаріальна діяльність, нотаріальний процес, механізм здійснення нотаріальної діяльності, правова система, законодавство.

ANNOTATION

Marzhyna A. A. Theoretical and legal aspects of the mechanism of notary activity. – Qualified scientific Work on the Rights of the Manuscript.

Ph.D. thesis undertaken in research specialization 081 «Law» (08 – Law). – V.M.Koretsky Institute of state and law of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2023.

The thesis investigates the theoretical and legal aspects of the mechanism of realizing of notarial activity, defines and characterises its features, clarifies the definition, identifies its constituent elements, the state of functioning and ways to strengthen it in the current conditions of development of the notariate system in Ukraine.

The *Introduction* substantiates the relevance of the research topic, defines the connection with scientific programmes, plans, topics, formulates the purpose and the task of the research, identifies the object and subject of the research, reveals the functionality of research methods, indicates the provisions of scientific novelty of the results obtained, substantiates the practical significance of the research results, provides information on the approbation of the thesis materials and the author's publications. It has been noted that a special type of legal activity is notarial activity, which is primarily aimed at meeting the legal needs and interests of legal subjects by

certifying rights, as well as facts that have legal significance, performing other notarial actions, with the aim of giving them legal credibility. Therefore, the scientific study of any legal aspects of notarial activity has a high degree of relevance, as it is related to the study of issues of protection and defence of rights, freedoms and interests of subjects of law, ensuring their satisfaction both in the process and according to the results of notarial activity. The relevance of the topic of the dissertation is also proved by the inconsistency of reforming the notariate institute in Ukraine in recent years, the lack of a unified conceptual framework for its development, and the gaps in the legal support of notarial activity which have led to the shortcomings of the current state of its functioning. In addition, it is noted that Russia's armed aggression against Ukraine, the spread of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 coronavirus on the territory of Ukraine, pose new challenges to the mechanism realizing of notarial activity regarding the availability of notarial services to consumers, the safety of communication between entities of notarial services and their consumers when performing notarial acts, compliance with deadlines for applying to notaries and performing notarial acts, etc. The specified factors of the development and functioning of the mechanism of realizing of notarial activity in Ukraine significantly update the study of its theoretical and legal aspects, with the aim of developing and further taking adaptive measures to ensure its functioning in the existing conditions.

In *Section 1. «History of the development of legal support of notarial activity in Ukraine»* a critical analysis of worldview and doctrinal ideas about the notariate and notarial activity is carried out, the content of their characteristics as a special legal mechanism is revealed. On the basis of the conducted historical and legal analysis of the legal support of notarial activity in Ukraine during its independence (from 1991 till the present day), two periods of its development were distinguished: *a) the post-Soviet period* (from 1991 to 1993), during which the Soviet legal support for notary activity was actually preserved in Ukraine, when the notariate system and powers of subjects of notarial activity that existed in the Soviet Union were legally transferred to the legal system of the newly created state - of Ukraine; *b) national* (starting in

1994 and continuing to this day), which is connected with the adoption and entry into force of the Law of Ukraine "On Notariate" (1993), which established: the system of subjects of notarial activity (including the system of private notaries); tasks entrusted to the notariate; legal status of a notary; the procedural order for performing notarial actions; organizational support of notarial activities, etc.

An analysis of the existing doctrinal approaches to the characterization of the mechanism of realizing of notarial activity was carried out, based on which the current state of its scientific research was summarized. It is proved that the current state of scientific development of the subject of the dissertation is represented by a set of scientific works, where the emphasis is placed on: 1) *structural and functional aspects of notarial activity*, the mechanism of which is studied through the prism of the corresponding system of components, the harmonious functioning of which allows to ensure its implementation; 2) *methodical aspects of realizing of notarial activity*, the mechanism of which is revealed within the framework of the system of rules, techniques, means and methods of its implementation, as well as their application; 3) *practical aspects of realizing of notarial activity*, the mechanism of which is presented from the point of view of the relationship between the complex of tasks entrusted to the notariate and the results of its implementation, which is mediated by the practice of subjects of notarial activity.

The analysis of the functional capabilities of the methodological tools of legal science made it possible to determine the methodological basis of the scientific study of the theoretical and legal aspects of the mechanism of realizing of notarial activity, the components of which are the system of principles of scientific knowledge, methodological approaches and methods of scientific research. The use of the specified components of the methodological basis of scientific research ensured a combination of: a) *philosophical (worldview) level of knowledge*, within which notarial activity is perceived as a special mechanism of human professional activity, which is characterized by regularities of its implementation and achievement of a generally and socially and legally significant result; b) *a general scientific level of knowledge*, which is functionally capable to study the mechanism of realizing of

notarial activity as a special type of socially useful activity of authorized subjects, which ensures the onset of a political, economic, social and legal effect; c) *special-scientific level of knowledge*, within which the mechanism of realizing of notarial activity is revealed as a complex of theoretical and legal regularities of its origin, formation, development, functioning and improvement.

Section 2. «Mechanism of realizing of notarial activity as a legal phenomenon» refers to the study of categorical aspects of the mechanism of realizing of notarial activity, the components of the specified mechanism and its functional purpose. Doctrinal approaches to understanding the mechanism of realizing of notarial activity are summarized within: a) *functional approach*, as a special phenomenon of legal reality, which ensures the implementation of a complex of functions, ensuring the protection and defense of the rights, freedoms and legitimate interests of legal subjects by certifying rights, as well as facts that have legal significance, with the aim of giving them legal credibility; b) *institutional and procedural approach*, as a complex of subjects of notarial activity, means and methods of their activity, as well as a system of notarial procedures, the combination of which ensures the performance of notarial acts; c) *a broad approach*, which characterized through the prism of a combination of: the system of signs as an element of the conceptual and categorical apparatus of legal sciences; a set of properties as a phenomenon of legal reality; a circle of ways, methods and means of implementation – as a manifestation of legal practice.

It has been established that in legal science, scientists have ambiguously and episodically revealed the signs of the mechanism of realizing of notarial activity, in connection with which the expediency of their addition and clarification of the characteristics has been substantiated. On the basis of the analysis of the features of the mechanism of notarial activity and their addition, the definition of the concept of «mechanism of realizing of notarial activity» has been substantiated.

Taking into account the systemic and structural nature of the mechanism of realizing of notarial activity, its components are singled out and characterized, namely: a) *a normative component* that ensures the regulation of the circle of subjects

of realizing of notarial activities; its content; procedural bases; legal consequences; b) *the subject component*, which is represented by the circle of: persons who have the right to perform notarial acts; applicants who applied for notarial acts, as well as other interested persons who may join the notarial proceedings that have already started, since the notarial act being performed may affect their rights and legitimate interests; persons who contribute to the implementation of notarial proceedings (for example, consultants, witnesses, translators, experts, etc.); c) *substantive component*, which includes a system of legal facts, a complex of clearly defined notarial procedural legal relations and tools for the implementation of notarial activity.

The conducted functional measurement of the mechanism of realizing of notarial activity contributed to the identification and characterization of its functions, which include: 1) *law enforcement* that is aimed at creating, by means of notarial actions, such legal conditions under which the probability of violation, non-recognition or contestation of the rights or legitimate interests of the subjects of notarial and procedural legal relations is minimized; 2) *human rights protection*, the implementation of which involves the realization by subjects of notarial activity of a system of successive measures aimed at the restoration of a violated, unrecognized or contested right or legal interest, compensation for the damage caused, and prevention of their violation in the future; 3) *law-regulatory*, which ensures individual legal regulation by extending the legal norm to specific life situations and regarding specific subjects of law; 4) *legal informational*, which is aimed at providing legal assistance to persons who applied for the performance of a notarial act, in the form of legal consultations by explaining to individuals the essence, grounds and possible legal consequences of the performance of one or another notarial act, etc.

In *Section 3. «Mechanism of realizing of notarial activity in modern conditions of functioning of the notariate in Ukraine»* a critical analysis of the current state of functioning of the mechanism of notarial activity in Ukraine was carried out, on the basis of which the prospects for its development have been determined. The current state of operation of the mechanism of realizing of notarial activity in Ukraine has been summarized within the limits of: a) *existing advantages* (formation of the

domestic notariate system, formalization of legal support for notarial activity, availability of a system of subjects of notarial activity, development of a system of notarial and state registers that ensure the effectiveness of the implementation of notariate functions, etc.) and b) *existing shortcomings*, which have been characterized within the framework of the mechanism of implementation of notarial activity (normative, subjective and substantive).

Taking into account the shortcomings of the functioning of the mechanism of realizing of notarial activity, promising directions for its further scientific research, improvement of legal support, as well as the practice of functioning have been defined and substantiated.

Key words: law, legal regulation, law enforcement, functions of law, legal doctrine, notary, notary public, notary practice, notarial action, notarial activity, notarial process, mechanism of notarial activity, legal system, legislation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гамзатова А. А. Механізм здійснення нотаріальної діяльності як об'єкт пізнання: історія становлення та розвитку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Т. 1. С. 8–13.

2. Маржина А. А. Зародження правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні: історико-правовий аспект. *Law. State. Technology*. 2021. № 3. С. 9–14.

3. Маржина А. А. Правоінтерпретаційна функція в системі функцій нотаріату України : теоретико-правовий аспект. *Альманах права. Тлумачення права: від теорії до практики*. 2021. Вип. 12. С. 277–281.

4. Маржина А. А. Сучасний стан правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні: теоретико-правовий вимір. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2011. №66. С. 261-265. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/46.pdf>

5. Маржина А. А. Складові механізму нотаріальної діяльності: теоретико-правовий вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2022. № 4. С. 49–54. URL : <http://app-journal.in.ua/2022-4>.

6. Marzhyna A. A. Methodological principles of modern scientific knowledge of theoretical legal aspects of the mechanism of notary activity. *European socio-legal and humanitarian studies*. 2022. № 1. P. 153–159.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Гамзатова А. А. Шляхи підвищення ролі нотаріальної діяльності: теоретико-правовий аспект. *Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у світлі загальновизнаного принципу верховенства права* : тези доп. та повідомл. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 3–4 жовт. 2019 р.) / за заг. ред. І. Д. Шутака. Харків : Право, 2019 С. 245–247.

8. Гамзатова А.А. Значимість нотаріальних засад у ХХІ столітті : матеріали доповіді на ХХІХ Міжнародному Конгресі Міжнародного Союзу Латинського Нотаріату. Джакарта, 2019. 58 с.

9. Гамзатова А. А. Трансформація функціонального призначення нотаріату в сучасних умовах реформування правової системи України. *Права людини в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні* : зб. наук. пр. за матер. круглого столу (м. Київ, 11 грудня 2020 р.). Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. С. 115–119.

10. Гамзатова А. А. Перспективи розвитку нотаріату як об'єкт наукового пізнання та складової освітньої підготовки майбутнього юриста в Україні. *Доктринальна основа формування професійного правника* : Матер. наук.-практ. конф., присвяченої 180-річчю кафедри теорії та історії права та держави (м. Київ, 22 квітня 2021 р.). Київ, 2021. С. 117–120.

11. Маржина А. А. Сучасні виклики правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні : *Актуальні питання розвитку*

юридичної науки та практики – вплив воєнних дій : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої дню науки ННІ права (м. Київ, 12 травня 2022 року) / за заг. ред. О.П. Орлюк, Г.З. Остапенко, А.В. Айдинян. Київ, 2022. С. 85-87.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
 РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
1.1 Історія розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні	27
1.2 Сучасний стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності та методологічна основа їх вивчення	56
Висновки до Розділу 1	85
 РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН.....	88
2.1 Механізм здійснення нотаріальної діяльності як категорія юридичної науки	88
2.2 Складові механізму здійснення нотаріальної діяльності.....	116
2.3 Функціональне призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності.....	134
Висновки до Розділу 2	156
 РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ.....	159
3.1 Сучасний стан функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні.....	159
3.2 Перспективи розвитку механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні.....	180
Висновки до Розділу 3	215
ВИСНОВКИ.....	217
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	223
 ДОДАТОК А	245

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Юридична діяльність як особливий різновид соціально активної діяльності за своєю сутністю є засобом забезпечення дієвості та ефективності права, його спроможності досягнути соціально та юридично корисного ефекту. Особливим різновидом юридичної діяльності є нотаріальна, націлена, насамперед, на задоволення правових потреб та інтересів суб'єктів права шляхом посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення; вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної значимості. Тому наукове дослідження будь-яких правових аспектів нотаріальної діяльності має значний ступінь актуальності, оскільки пов'язане із вивченням проблем охорони та захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів права, забезпечення їх задоволення як в процесі, так і за результатами нотаріальної діяльності.

Невід'ємною властивістю будь-якої юридичної діяльності є практика її здійснення в аспекті функціонування особливого юридичного механізму, що забезпечує алгоритм її здійснення, доступність до суб'єктів права юридичних засобів реалізації суб'єктивних прав, їх рівність у використанні інструментів правоохорони та правозахисту, не допущення порушення суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права. Нотаріальна діяльність як практичний феномен здійснюється за допомогою особливого механізму, забезпечуючи поєднання всіх його елементів задля повної, всебічної та результативної реалізації функціонального призначення нотаріальної діяльності. В пізнавальному аспекті це забезпечує можливість дослідити нотаріальну діяльність крізь призму механізму її здійснення та охарактеризувати її як особливу усталену модель діяльності суб'єктів нотаріальної діяльності. Особливий пізнавальний інтерес викликають проблем теоретико-правового плану, що визначають актуальність тематики дисертації, оскільки їх вивчення дозволить обґрунтувати уніфіковану модель здійснення нотаріальної діяльності.

Підтверджують актуальність тематики дисертації також непослідовність реформування інституту нотаріату в Україні впродовж останніх років, відсутність єдиних концептуальних засад його розвитку, наявність прогалин правового забезпечення нотаріальної діяльності, що зумовлюють недоліки сучасного стану його функціонування. Крім того збройна агресія Росії проти України; поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, ставлять перед механізмом здійснення нотаріальної діяльності нові виклики щодо доступності нотаріальних послуг, безпечності комунікації суб'єктів нотаріальних послуг і їх споживачів при вчиненні нотаріальних дій, дотриманості строків звернення до нотаріусів та вчинення нотаріальних дій тощо. Варто відзначити, що сучасний вітчизняний нотаріат стикається з такими викликами, як: необхідність захищеності нотаріальної таємниці; захисту реєстрів від протиправних втручань сторонніх осіб, кібератак; можливість здійснення нотаріальної діяльності на тимчасово окупованих територіях та на територіях, де ведуться активні бойові дії; доступність нотаріальних послуг для осіб, які мають статус біженців, внутрішньо переміщених осіб, осіб, які залишились на тимчасово окупованих територіях або перебувають на територіях активних бойових дій; осіб, які виїхали на територію Росії або були незаконно вивезені на її територію тощо. Вказані фактори розвитку та функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні суттєво актуалізують вивчення його теоретико-правових аспектів з метою вироблення і подальшого вжиття адаптивних заходів забезпечення його функціонування в існуючих умовах.

Актуальність дослідження теоретико-правових аспектів здійснення нотаріальної діяльності як особливого юридичного механізму підтверджується також сучасним стрімким розвитком законодавства України про нотаріат, його реформуванням та адаптацією до законодавства країн Європейського Союзу. В існуючих умовах інтенсифікації реформування правового забезпечення вітчизняного нотаріату особливо гостро постає проблема забезпечення обґрунтованості та ефективності правових приписів, оскільки ґрунтовне

наукове дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності має складати методологічну основу удосконалення його правового забезпечення. Посилює актуальність тематики дисертаційної роботи також існуюча в юридичній науці дискусія про доцільність функціонування державного нотаріату та приватних нотаріусів, що обумовлює існуючу на сьогодні бінарність механізму здійснення нотаріальної діяльності, а також відсутність сучасних монографічних досліджень означеної проблеми на теоретико-правовому рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертація виконана в межах планових науково-дослідних тем Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: «Правовий прогрес: запити громадянського суспільства» (РК № 0117U002697), «Оптимізація правотворчої діяльності» (РК № 0121U114449), «Роль правової доктрини в реформуванні національної правової системи: запити-підходи-рішення» (РК №0119U103206).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є визначення та характеристика теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності, його категоріального прояву, складових елементів, функціонального призначення, стану та шляхів підвищення його ефективності в сучасних умовах розбудови системи нотаріату в Україні. Відповідно до мети дослідження визначено такі *завдання*:

- здійснити історико-правовий аналіз правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні та обґрунтувати періодизацію його розвитку;
- узагальнити характеристику сучасного стану наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності;
- обґрунтувати методологічну основу наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності;
- узагальнити доктринальні підходи до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності;

- удосконалити систему ознак механізму здійснення нотаріальної діяльності, на підставі чого обґрунтувати уточнене визначення поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності»;
- виокремити та охарактеризувати складові механізму нотаріальної діяльності України;
- з'ясувати функціональне призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності;
- узагальнити практику сучасного стану функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні;
- визначити та обґрунтувати перспективні напрями подальшого вивчення механізму здійснення нотаріальної діяльності, його правового опосередкування та практики функціонування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері правового регулювання організації та функціонування системи нотаріату.

Предметом дослідження є теоретико-правові аспекти механізму здійснення нотаріальної діяльності.

Методи дослідження. Складовими методологічної основи дисертаційної роботи визначено комплекс принципів наукового пізнання; методологічних підходів; філософських (світоглядних), загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Принципи наукового пізнання (об'єктивності, всебічності, достовірності, професійності) забезпечили формування вихідних засад науково-дослідної роботи. Методологічні підходи дозволили визначити загальну стратегію наукового дослідження. Поєднання діяльнісного та механістичного методологічних підходів сприяло обґрунтуванню пізнавального напрямку дослідження нотаріальної діяльності з одного боку – як особливого різновиду юридичної діяльності, а з іншого – як особливої форми юридичного механізму. Доповнює функціональний потенціал вказаних методологічних підходів феноменологічний, який надав можливість розкрити механізм здійснення нотаріальної діяльності крізь призму функціонального призначення

нотаріату, що виявляється у його природі та сутності, характеризує його прояв, слугує засобом забезпечення ефективності нотаріальної діяльності тощо.

Використання філософських (світоглядних) методів сприяло дослідженню механізму здійснення нотаріальної діяльності з точки зору світоглядного сприйняття як особливої складової правової реальності. Застосування *діалектичного методу* забезпечило дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності крізь призму його об'єктивної та суб'єктивної зумовленості, сталості та змінюваності; процесу та результату функціонування. Наслідком використання означеного методу стало комплексне сприйняття механізму здійснення нотаріальної діяльності як об'єктивно існуючого феномену, наділеного комплексом властивостей та критеріїв їх виміру. В роботі використано функціональні можливості *історико-правового методу*, який дав змогу здійснити історико-правовий аналіз правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні, запропонувати періодизацію його розвитку (підрозділ 1.1), а також узагальнити характеристику сучасного етапу наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності (підрозділ 1.2). Застосування *формально-логічного методу* сприяло аналізу доктринальних підходів до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності, їх узагальнення, на підставі чого було удосконалено систему ознак механізму здійснення нотаріальної діяльності та обґрунтовано уточнене визначення поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності» (підрозділ 2.1). *Системно-структурний метод* дозволив виокремити та охарактеризувати складові механізму нотаріальної діяльності України (підрозділ 2.2).

За допомогою *системно-функціонального методу* в роботі з'ясовано функціональні можливості методологічної основи наукового дослідження (підрозділ 1.2) та встановлено функціональне призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності (підрозділ 2.3). Поєднання можливостей *формально-логічного та соціологічного методів* сприяло узагальненню сучасного стану функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності

в Україні (підрозділ 3.1). *Праксеологічний метод* застосовано у поєднанні з *прогностичним методом*, що забезпечило можливість обґрунтування перспективних напрямків подальшого дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності, його правового забезпечення та практики функціонування (підрозділ 3.2).

Теоретико-методологічна та емпірична база дослідження. Світоглядною основою дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності стали погляди Ч. Беккарії, Ф. де Бомануара, Дж. Бректона, Гая, Г. Гроція, Г. Гуго, Ірнерія, Є. Ерліха, Г. Кельзена, Дж. Локка, Н. Макіавеллі, Ш.-Л. Монтеск'є, Папініана, Ф. Пухти, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Савінії, Ульпіана, Цельса, Цицерона та ін., в яких обґрунтовано загальні уявлення про юридичну практичну діяльність, роль табеліону, феномен класичної нотаріальної діяльності латинського типу.

У сучасній юридичній науці окремі теоретико-правові аспекти механізму здійснення нотаріальної діяльності як важливого аспекту юридичної вивчались у працях В. В. Баранкової, Ю.Ю. Бисаги, І. А. Безклубого, С. В. Бобровник, М.В. Бондаревої, Т.О. Дідича, Ж.О. Дзейко, М. С. Долинської, К. Ф. Досінчука, М. М. Дяковича, Л. В. Єфіменко, О. М. Золотухіної, О. І. Неліна, І. В. Невзорової, Н. М. Оніщенко, Ю.Г. Орзіх, Н.М. Пархоменко, Т.І. Тарахонич, К.І. Федорової, І.П. Фріса, І. М. Череватенко, В.М. Черниша, В.І. Чуєнка, Л. Є. Ясінської. Окремі аспекти механізму здійснення нотаріальної діяльності вивчались в межах проблем юридичної деонтології (С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров, О. І. Осауленко), організації та здійснення нотаріальної діяльності (Г. Ю. Гулевська), правового регулювання нотаріальної діяльності (Н. В. Ільєва, С. П. Ковальчук, О.О. Крижевської) та ін.

Емпіричну базу дослідження складають монографічні та науково-публіцистичні праці вітчизняних та зарубіжних вчених; нормативно-правові акти України; офіційно зареєстровані законопроекти та супровідна до них документація; матеріали судової практики та офіційної статистики; акти нотаріальної діяльності тощо.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена значимістю наукового дослідження, у якому визначено та охарактеризовано теоретико-правові аспекти механізму здійснення нотаріальної діяльності крізь призму історіографічних аспектів його наукового пізнання, категоріального прояву, складових елементів, функціонального призначення, стану та шляхів його посилення в сучасних умовах розбудови системи нотаріату в Україні. Наукову новизну дисертаційної роботи та авторський внесок у дослідження проблеми склали такі положення, висновки та пропозиції:

уперше:

– встановлено та охарактеризовано складові механізму здійснення нотаріальної діяльності, до яких віднесено: 1) *нормативну складову*, яка забезпечує унормовування здійснення нотаріальної діяльності та її організацію у формі юридичного механізму, що закріплює модель здійснення нотаріальної діяльності, права та обов'язки суб'єктів, які беруть участь в нотаріальній діяльності, підстави та порядок вчинення нотаріальних дій, юридичні наслідки їх здійснення; 2) *суб'єктну складову*, змістом якої є встановлення суб'єктів, законодавчо уповноважених на вчинення нотаріальних дій або забезпечення їх вчинення, та суб'єктів права, свободи та законні інтереси яких забезпечуються нотаріальною діяльністю; 3) *змістовну складову*, яка поєднує в собі систему юридичних фактів, комплекс чітко визначених нотаріальних процесуальних правовідносин та інструментарій здійснення нотаріальної діяльності;

– узагальнено характеристику функціонального призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності шляхом виокремлення критеріїв класифікації його функцій, а саме: а) *ціль* (правоохоронна, правозахисна); б) *зміст* (праворегулююча, правоінформативна); в) *значення* (основні функції та допоміжні);

– виокремлено недоліки функціонування вітчизняного нотаріату крізь призму складових механізму здійснення нотаріальної діяльності, що виявляються у відсутності законодавчого закріплення принципів та функцій нотаріальної діяльності, недостатності законодавчої визначеності прав та

обов'язків суб'єктів нотаріальних правовідносин, недоліках правового визначення гарантій нотаріальної діяльності (*нормативна складова*); відсутності чіткого визначення на рівні спеціального законодавства кола суб'єктів нотаріальних процесуальних відносин, недосконалості правової регламентації статусу учасників нотаріального провадження, невиправданості, ускладненості доступу окремих категорій осіб до нотаріальних послуг, невиправданості поділу нотаріусів на приватних та державних; наявності темпоральних, просторових та суб'єктних колізій та прогалин, що стосуються належного функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в умовах сучасних викликів, що зумовлені воєнним станом, воєнною агресією Росії, пандемічними обмеженнями;

удосконалено:

– характеристику співвідношення нотаріату латинського та англосаксонського типу в залежності від особливостей механізму здійснення нотаріальної діяльності, на підставі чого з'ясовано, що в країнах латинського типу організації нотаріату механізм здійснення нотаріальної діяльності має високий рівень формальної визначеності, виявляється виключно в публічній офіційній діяльності законодавчо уповноважених суб'єктів, орієнтований на задоволення правових потреб й інтересів суб'єктів права. В свою чергу в країнах, де нотаріат англосаксонського типу механізм здійснення нотаріальної діяльності має загальний рівень формальної визначеності, відзначається допоміжним або супровідним призначенням, здійснюється поряд з іншими видами юридичної практичної діяльності;

– систему ознак механізму здійснення нотаріальної діяльності, що доповнена наступними: а) приналежність до явищ і процесів правової реальності; б) наявність законодавчо визначеного кола уповноважених суб'єктів; в) метою є надання комплексу послуг нотаріального та допоміжного характеру; г) системність, елементи якої забезпечують досягнення соціально значимого правового результату; д) гарантованість з боку держави;

– доктринальне визначення поняття «*механізм здійснення нотаріальної діяльності*», під яким доцільно розуміти різновид правового механізму, змістом якого є професійна діяльність уповноважених суб'єктів щодо посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом, з метою надання їм юридичної вірогідності за допомогою системи законодавчо встановлених засобів, в особливому процедурному порядку задля задоволення правових потреб та інтересів суб'єктів права;

дістали подальшого розвитку:

– перелік та характеристика тенденцій розвитку правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні, до яких віднесено: а) посилення публічно-приватної паритетності статусу суб'єктів нотаріальної діяльності; б) децентралізація функціонування нотаріату; в) уніфікація правил та порядку вчинення нотаріальних дій в межах: *загальних положень вчинення нотаріальних дій, спеціальних положень*; г) розширення повноважень суб'єктів нотаріальної діяльності, що пов'язано із вчиненням реєстраційних дій; здійсненням захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права; наданням роз'яснень з питань вчинення нотаріальних дій; д) посилення цифровізації роботи суб'єктів нотаріальної діяльності;

– положення, які стосуються пізнавальних переваг широкого підходу до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності, який надає можливість: по-перше, розкрити його особливості з точки зору інтегративного праворозуміння як складного багатоаспектного феномену; по-друге, всебічно охарактеризувати нотаріальну діяльність як складний практико орієнтований механізм, що має усталений, алгоритмний характер; по-третє, посилити прогностичний характер наукового дослідження в частині концептуалізації наукового пізнання нотаріату як складного феномену та єдиного функціонально-системного механізму юридичної практичної діяльності;

– положення, що стосуються перспектив розвитку механізму здійснення нотаріальної діяльності в аспекті його: а) *наукового дослідження* (подальша

концептуалізація доктринальних уявлень, посилення практикоорієнтованості та людиновимірності досліджень, його сприйняття як особливого механізму юридичної діяльності в аспекті відповідності стандартам країн ЄС); б) *правового забезпечення* (закріплення в законодавстві України терміну «нотаріат», скасування його поділу на приватний та державний, законодавче закріплення принципів та функцій нотаріату); в) *практики функціонування* (вдосконалення фінансового та матеріального забезпечення нотаріусів; подальша цифровізація механізму здійснення нотаріальної діяльності; розширення доступу нотаріусів до державних реєстрів; удосконалення системи публічного адміністрування нотаріальної діяльності в Україні).

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, обґрунтовані в роботі автором, можуть бути застосовані у:

- *науково-дослідній роботі* – для подальшого розвитку теоретико-правових знань юридичної науки щодо нотаріату, нотаріальної діяльності, механізму її здійснення, а також активізації їх наукових досліджень на рівні історико-теоретичних та галузевих юридичних наук;
- *законотворчій діяльності* – при вдосконаленні положень чинного законодавства України, які стосуються механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні;
- *правозастосовній діяльності* – з метою підвищення рівня практики нотаріальної діяльності, функціонування механізму її здійснення;
- *викладацькій діяльності* – для проведення навчальних занять та підготовки навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Нотаріат в Україні», «Проблеми правоутворення та правозастосування в Україні», «Теорія та практика юридичної діяльності» та ін.

Апробація результатів дисертації. Окремі висновки, положення та рекомендації, обґрунтовані автором за результатами дисертаційної роботи, обговорювались на таких міжнародних і всеукраїнських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: IV Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у

світлі загально визнаного принципу верховенства права» (м. Івано-Франківськ, 3-4 жовтня 2019 р.), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 180-річчю кафедри теорії та історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Доктринальна основа формування професійного правника» (м. Київ, 22 квітня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій дню науки у Навчально-науковому інституті права КНУ імені Тараса Шевченка «Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики – вплив воєнних дій» (м. Київ, 12 травня 2022 р.); IV Круглому столі «Права людини в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Київ, 11 грудня 2020 р.); V Круглому столі до 30-ї річниці незалежності України та 25-річчя Конституції України «Права людини в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Київ, 16 грудня 2021 р.).

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано 11 наукових праць, серед них 5 статей у фахових виданнях України, 1 стаття – у фаховому виданні іноземної держави і 5 наукових тез у збірниках матеріалів науково-теоретичних та науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації визначається метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації становить 247 сторінок, з них основного тексту – 212 сторінок, список використаних джерел (225 найменувань) – 22 сторінки, додаток на двох сторінках.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історія розвитку правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні

Нотаріальна діяльність являє собою самостійний різновид юридичної практичної діяльності, юридичність та офіційність якої підтверджується насамперед її відповідним правовим забезпеченням. Слід відзначити, що таке правове забезпечення визначається різними факторами, які фактично виступають умовами концептуальності функціонування системи нотаріату в державі. До таких факторів відносяться:

1) по-перше, приналежність системи національного нотаріату до відповідного типу: або до системи латинського типу, що визначає підвищений рівень формальної визначеності здійснення нотаріальної діяльності, детальну правову регламентацію підстав, процесу та правових наслідків здійснення нотаріальної діяльності, віднесення нотаріальних дій до різновидів доказової бази в межах кримінального, цивільного або адміністративного судового провадження, або до системи англосаксонського (англо-американського) типу, що є менш формалізованим, обмежується виключно посвідчувальною діяльністю, не має професійного характеру, регламентується переважно шляхом закріплення системи принципів та загальних (звичаєвих) засад функціонування нотаріату;

2) по-друге, приналежність нотаріату до різновидів юридичної практичної діяльності, що відзначається високим рівнем правового забезпечення, надаючи йому правового характеру, визначаючи правові наслідки за результатами здійснення нотаріальної діяльності;

3) по-третє, роль нотаріату в життєдіяльності суспільства, що виявляється у його спроможності забезпечити посвідчення фактів, що мають юридичне значення, реалізації ним реєстраційної, архівної, виконавчої, гарантуючої та інших функцій. Тим самим нотаріальна діяльність здатна забезпечити непорушність та стабільність відносин, що склалися між суб'єктами суспільних відносин.

З урахуванням вищезазначеного, відзначаючи принципову роль нотаріату та нотаріальної діяльності в сучасних умовах функціонування правової системи та розбудови громадянського суспільства, правове забезпечення здійснення нотаріальної діяльності є цілком об'єктивно витребуваним фактом, зумовленим потребами суспільства та громадян у посиленні юридизації відносин між ними.

Вказане підтверджується також і історією розвитку нотаріату та його правового забезпечення. Необхідність законодавчого закріплення положень, які стосувались врегулювання відносин, пов'язаних із здійсненням офіційної діяльності щодо складання, засвідчення, зберігання документів (яка по суті стала першими формами здійснення нотаріальної діяльності в сучасному її розумінні. – *Прим. авт.*), визнавалась вже у Стародавньому Римі та знайшла відповідне своє закріплення в положеннях відповідних законодавчих положень. Так, починаючи з II ст. до н.е. у Римській державі вже формуються такі самостійні правові інститути як інститут табеліону та табуларію. Зокрема положеннями римських законів визначалося коло юридично значимих дій, що мали право вчиняти табеліони, регламентувався порядок виготовлення для громадян потрібних їм письмових документів, встановлювалась можливість стягнення плати за цю роботу, передбачались їх особливі (виключні) права щодо здійснення ними посвідчення необхідних документів. Так само закріплювалось правовий статус табуларію, призначенням якого були реєстрація юридичних документів, їх облік та зберігання [73, с. 127]. Слід відзначити, що вже з часів Стародавнього Риму функціонування вказаних інститутів набуває правового характеру, на них покладались окремі функції в сфері здійснення посвідчувальної, реєстраційної, документальної, архівної

діяльності, якій надавалося юридичне значення. Виходячи з сучасного розуміння нотаріату та нотаріальної діяльності, запровадження інститутів табеліону та табуларію, і саме головне надання їм статусу суб'єктів, що уповноважені здійснювати окремі юридично значимі дії, доводить факт зародження нотаріальної діяльності та законодавче закріплення за нею юридичного, офіційного характеру.

Офіційний, юридичний статус табеліону та табуларію, що був закріплений на законодавчому рівні, відзначається у своїх поглядах юристами Стародавнього Риму. Зокрема, офіційність їх діяльності засвідчується законодавчою закріпленістю прав табеліонів, які визнавалися авторитетними, освіченими та непідкупними суб'єктами, забезпечували складання юридичних документів та фіксацію тих фактів, які в подальшому могли б мати доказовий характер в суді. Посвідчення таких документів та фактів табеліонами не вимагало б в подальшому їх судового доказування [151, с. 68]. Крім того закріплювалось і правове значення самих юридичних дій, які вчинялись табеліонами, в тому числі і їх виконавчий характер, оскільки наявність боргового документу підлягало в подальшому виконанню (погашенню) на користь кредитора лише на підставі відповідного розпорядчого рішення табеліону [151, с. 70].

У своїх поглядах Цицерон так само зазначає те, що в системі табеліону працювали так звані «публічні писарі», які забезпечували підготовку проектів юридичних актів та в подальшому посвідчували волевиявлення відповідного суб'єкта права, який до них звертався. До таких юридичних актів юрист відносив ті, що походять від волі суб'єктів права та стосуються юридичних наслідків, породжених цією волею, а саме: заповіт, приватну угоду, акти передачі власності (договори) та ін. Зазначені «публічні писарі» мали підготувати необхідні документи, перевірити право на здійснення таких юридично значимих дій суб'єктами права та в подальшому посвідчити волю цих суб'єктів, яка мала бути вільною, щирою та безпосередньою [196, с. 98]. І вже після такого складання і посвідчення документів, закріплені ними факти

будуть безспірними для судового розгляду. «Публічні писарі» мали і самостійний правовий статус, що не збігався зі статусом інших професійних юристів, зокрема адвокатів, суддів тощо, оскільки вони забезпечували констатацію конкретного правового стану або правової ситуації, і така констатація набувала важливого правового статусу, оскільки, у випадку судового розгляду – не підлягала додаткової перевірки зі сторони суду [147, с. 100–102].

Таким чином, важливість та об'єктивна необхідність правового забезпечення функціонування нотаріату визначалась вже в період античності, зокрема в правових системах Стародавнього Риму, при чому практика правового забезпечення функціонування нотаріату в подальшому поширюється на територію всієї Європи і тих держав, що утворюються після розпаду Римської Імперії, фактично заклавши основу розвитку системи нотаріату латинського типу.

Протягом наступних періодів становлення правової системи та державності країн Європи система нотаріату розвивається, повноваження суб'єктів нотаріату розширюються, а отже правове забезпечення нотаріальної діяльності посилюється та актуалізується. Приналежність України до правової системи романо-германського типу, а системи нотаріату – до нотаріату латинського типу засвідчує принциповість його належного правового забезпечення, недопустимість прогалин і колізій в цій сфері, функціональна недостатність виключно таких форм (джерел) права як правовий звичай та судовий прецедент для правового забезпечення. Сьогодні нотаріальна діяльність в Україні, а також в країнах, заснованих на правовій системі романо-германського типу, є законодавчо регульованою діяльністю, яка розвивалась еволюційно, формувалась під впливом зазначених вище факторів, знаходиться в стані удосконалення та посилення. Проте постійні зміни правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні засвідчують недосконалість (або навіть відсутність) чітких науково обґрунтованих концептуальних підходів до правового забезпечення нотаріальної діяльності. На нашу думку, важливе місце

має бути відведене насамперед «діяльнісному підходу» до правового забезпечення нотаріальної діяльності, уявлення про який повинні становити основу такого правового забезпечення, що має супроводжуватись поступовим відходом від радянської моделі правового регулювання відносин в сфері нотаріальної діяльності, подолання невиправданого розмежування систем державного та приватного нотаріату, забезпечення формування цілісної, єдиної моделі нотаріальної діяльності. З метою посилення концептуалізації правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні, а також надання характеристики перспективам його розвитку, насамперед, важливо провести критичний аналіз історії розвитку правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні. При чому такий аналіз варто розпочати з серпня 1991 року, коли було проголошено незалежність України, вітчизняній правовій системі досталась у спадок система радянського нотаріату та відповідне правове регулювання, що було засноване на нормативно-правових актах, прийнятих органами державної влади союзного та республіканського рівнів. Відповідно до зазначеного, часовими рамками дослідження історії правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні буде період від серпня 1991 року і до сьогодні. З огляду на зазначене в межах цього підрозділу дисертаційної роботи важливо:

- 1) встановити правові передумови зародження правового забезпечення нотаріальної діяльності в незалежній Україні;
- 2) здійснити історико-правовий аналіз положень нормативно-правових актів, що регламентують нотаріальну діяльність в період з серпня 1991 року і до сьогодні;
- 3) охарактеризувати сучасний стан правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні та тенденції його розвитку.

Насамперед слід відзначити, що у вітчизняній юридичній науці вченими як представниками історико-правових, так і галузевих юридичних наук, неодноразово робились спроби провести ретроспективний аналіз правового забезпечення нотаріату та нотаріальної діяльності. Зокрема, слід окремо

відзначити праці таких вчених як М. І. Авдєєнко, М. Г. Авдюков, В. Г. Голованов, О. М. Золотухіна, А. М. Колодїй, О. А. Підпригора, В. М. Сирих, С. Я. Фурса, І. Г. Черемних, В. М. Черниш, М. С. Шакарян та ін. Водночас, в переважній більшості наданий ними аналіз мав переважно вузькопредметний характер та стосувався тематики їх наукових досліджень. Крім того, з урахуванням високого рівня інтенсивності зміни правового забезпечення нотаріальної діяльності важливим є переосмислення відповідних наукових поглядів зазначених вище вчених, оновлення аналізу правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні та, саме головне – здійснення критичного аналізу тих положень, які складають зміст сучасного стану правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні.

Цілком справедливо розпочати аналіз питань становлення правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні з 24 серпня 1991 року, що пов'язане із прийняттям Постанови Верховної Ради УРСР «Про проголошення незалежності України» [154]. Проте проголошення незалежності України поставило перед нашою державою питання формування нової законодавчої бази України як новоутвореної держави. Таке формування не може відбутись «одномоментно», тому Верховна Рада вирішує це питання шляхом прийняття Закону України «Про правонаступництво України» [63], тим самим зберігаючи чинність нормативно-правових актів загальносоюзного та республіканського рівнів в частині їх несуперечності положенням актів незалежної України, що за своєю сутністю закріплювало режим тимчасової чинності положень вказаних актів на території новоутвореної держави. Так, вказаним Законом України було закріплено переживаючу дію Конституції (Основного Закону) Української РСР, а також Законів Української РСР та інших актів, ухвалених Верховною Радою Української РСР. При чому вказані акти діють на території України за умови їх несуперечності положенням законів України, котрі будуть ухвалені після проголошення незалежності України. Таким чином після проголошення незалежності України та прийняття Закону України «Про правонаступництво України» в нашій державі, починаючи з 1991 року продовжували діяти

положення законодавства УРСР в сфері нотаріату та нотаріальної діяльності. Законодавство СРСР в сфері нотаріальної діяльності було представлено насамперед Законом СРСР «Про державний нотаріат». Його дія фактично поширювалась на територію України до грудня 1993 року. Законодавча ідея щодо врегулювання відносин в сфері нотаріальної діяльності засновувалась на тому, щоб нормативно забезпечити модель її здійснення шляхом закріплення таких її складових як:

1) єдина державна система нотаріату, що була представлена органами і посадовими особами, які мають статус державних службовців, вчиняють нотаріальні дії (ст. 3), тим самим формуючи основу виключно державного, публічного механізму здійснення нотаріальної діяльності. До системи таких органів і посадових осіб, що становили основу нотаріату, законодавчо були віднесені державні нотаріальні контори, виконавчі комітети Рад народних депутатів, консульські заклади СРСР, які вчиняють конкретні нотаріальні дії, а також окремо закріплювався правовий статус посадових осіб щодо посвідчення заповітів і довіреностей, які прирівняні до нотаріально посвідчених (ст. 10-13);

2) коло повноважень суб'єктів нотаріальної діяльності щодо посвідчення угод (договорів, заповітів, доручень тощо); вживання заходів націлених на охорону спадкового майна; видачі свідоцтва про право на спадщину, свідоцтва про право власності на частку в загальному майні подружжя; накладення заборони відчуження житлового будинку; засвідчення вірності копій документів і виписок з них; засвідчення справжності підпису на документах; засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу тощо;

3) підстави та порядок вчинення нотаріальних дій (ст. 6), а також правила вчинення нотаріальних дій (місце, час, строки, порядок встановлення особи та перевірки її дієздатності, можливість витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій, встановлення наявності обмеження в праві вчинення нотаріальних дій та ін. – Розділ III);

4) функціональне призначення державного нотаріату, що виявляється у завданнях, які на нього покладаються, а саме: а) охорона соціалістичної

власності, прав і законних інтересів громадян, державних установ, підприємств і організацій, колгоспів, інших кооперативних та інших громадських організацій; б) зміцнення соціалістичної законності та правопорядку; в) попередження правопорушень шляхом правильного і своєчасного посвідчення договорів та інших угод; г) оформлення спадкових прав; д) вчинення виконавчих написів та інших нотаріальних дій.

Зазначене правове забезпечення нотаріальної діяльності фактично відображає в собі механістичний підхід, оскільки націлене на організацію функціонування нотаріату як самостійного механізму здійснення юридично значимої діяльності з метою досягнення правового результату. Складовими такого механізму були суб'єкти нотаріальної діяльності, їх системна побудова, коло повноважень, підстави, умови та порядок вчинення нотаріальних дій, функціональне призначення, правові наслідки, що настають за результатами вчинення нотаріальних дій і т.п. Фактично кожен з цих складових функціонування нотаріату дозволяє забезпечити його функціонування як складного механізму, в якому є законодавчо закріплені суб'єкти нотаріальної діяльності, зміст такої діяльності та широке коло функцій, виконання яких забезпечує нотаріат.

Аналогічний підхід був застосований і на республіканському рівні та втілений в положеннях Закону УРСР «Про державний нотаріат». Складовими механізму здійснення нотаріальної діяльності, що отримали правове забезпечення у положеннях зазначеного законодавчого акту були: завдання державного нотаріату, що пов'язувалось із досягненням таких правових результатів як правова охорона власності, прав і законних інтересів суб'єктів права, зміцнення законності і правопорядку, профілактична функція щодо запобігання правопорушенням. Крім того, закріплювались засоби реалізації завдань нотаріату, що включали в себе:

- правильне і своєчасне посвідчення договорів та інших угод;
- оформлення спадкових прав;
- учинення виконавчих написів та вчинення інших нотаріальних дій.

Виходячи із змісту Закону УРСР «Про державний нотаріат» законодавець так само зберігає підхід до правового забезпечення нотаріальної діяльності з точки зору механізму її здійснення. Зокрема вказаним законодавчим актом було закріплено: завданнями державного нотаріату (ст. 1), зміст яких фактично дублював положення загальносоюзного законодавчого акту в частині охорони соціалістичної власності, прав і законних інтересів суб'єктів права, зміцнення соціалістичної законності і правопорядку, запобігання правопорушенням шляхом правильного і своєчасного посвідчення договорів та інших угод, оформлення спадкових прав, учинення виконавчих написів та інших нотаріальних дій; органи і службові особи, які вчиняють нотаріальні дії (ст. 3) та порядок їх формування (ст. 5); нотаріальні дії, на вчинення яких уповноважені суб'єкти нотаріальної діяльності (ст. 13-16); правила вчинення нотаріальних дій, які структуровано на загальні правила, які стосуються вчинення будь-яких нотаріальних дій (місце, строки вчинення, встановлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальних дій, перевірка її дієздатності, перевірка справжності підписів осіб, а також встановлення можливих обмежень в праві вчинення нотаріальних дій тощо – ст. 17-33), а також особливі правила, що закріплені за допомогою спеціальних норм права та стосуються підстав та порядку посвідчення угод (ст. 34-40), вжиття заходів до охорони спадкового майна (ст. 41-46), видачі свідоцтв про право на спадщину (ст. 47-50) та ін.

З метою посилення правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності на підзаконному рівні, у відповідності та на виконання положень Закону УРСР «Про державний нотаріат» було посилено правове забезпечення процесуальності здійснення нотаріальної діяльності та закріплено порядок вчинення нотаріальних дій у вигляді Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами Української РСР, затвердженої Наказом Міністерства юстиції УРСР від 31.10.1975 р. Вказаний нормативно-правовий акт має кодифікаційний характер та регламентує відносини, які стосуються визначення чіткого кола нотаріальних дій, встановлює загальні та спеціальні правила їх вчинення, регламентує

процесуальний порядок вчинення нотаріальних дій та відповідні правові наслідки. Крім того у 1975 році було підготовлено та прийнято Інструкцію по діловодству в державних нотаріальних конторах Української РСР, затвердженої Наказом Міністерства юстиції УРСР від 30.04.1975 р., зміст якої складається з положень, що закріплювали правила ведення документації суб'єктами нотаріальної діяльності, визначали способи і процеси складання документів, регламентували умови організації діловодства в державних нотаріальних конторах, особливості підготовки нотаріальної документації тощо. Вказані нормативно-правові акти були чинними на момент проголошення незалежності України, і, як ми зазначали вище – зберегли свою чинність на підставі Закону України «Про правонаступництво України».

Крім того, правове забезпечення нотаріальної діяльності станом на день проголошення незалежності України було представлено широким колом і інших законодавчих актів радянського періоду, дія яких була поширена як за територіальною ознакою – на територію новоутвореної держави – Україна, так і за темпоральною ознакою – тобто було надано переживаючий характер дії відповідним актам держави (СРСР), яка припинила своє існування. До таких актів, окремі положення яких, хоч і опосередковано стосуються механізму здійснення нотаріальної діяльності, проте визначають окремі аспекти вчинення тих або інших нотаріальних дій, відносяться:

1) Цивільний кодекс УРСР, що закріплював підстави для нотаріальної форми угод, обов'язковість нотаріальної форми і наслідки її недодержання (ст. 47), перелік довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених (ст. 65), порядок виконання грошового зобов'язання шляхом внесенням боргу в депозит державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса (ст. 177), нотаріальне посвідчення договорів: застави (ст. 184, 185), купівлі-продажу жилого будинку (ст. 227), договору дарування (ст. 244), договору довічного утримання (ст. 426); нотаріальну форму заповіту (ст. 541), підстави і порядок охорони спадкового майна (ст. 558, 559) і видачі свідоцтва про право на спадщину (ст. 561) [194] та ін.;

2) Цивільно-процесуальний кодекс УРСР, положення якого стосувались доказування фактів, підтверджених нотаріально посвідченим документом (ст. 40), форми довіреності громадян на ведення справи в суді, а також прирівнених до нотаріальної форми посвідчення довіреностей, котрі посвідчені у виконавчому комітеті міської, селищної, сільської Ради, у відповідному лікувальному закладі тощо (ст. 114) [195];

3) Земельний кодекс України, окремі положення якого врегульовували питання нотаріального посвідчення договорів купівлі-продажу земельних ділянок (ст. 18) [67];

4) Закон УРСР «Про мови в Українській РСР», положення якого регламентують питання мови нотаріального діловодства (ст. 20);

5) Кодекс про шлюб та сім'ю України, що містив положення про нотаріальне посвідчення угод щодо спільного майна подружжя (ст. 23), згоди батьків на усиновлення їх дітей (ст. 105), перелік угод, для укладення яких потрібен дозвіл органів опіки і піклування (ст. 145) [81] та ін.

Вказаний перелік не є виключним, крім того, слід відзначити, що подальший розвиток законодавчого забезпечення нотаріальної діяльності лише розширювався та посилювався, що відбувалось шляхом внесення відповідних змін і доповнень до положень законодавчих актів, прийнятих за часів існування СРСР та УРСР. Таким чином до 1993 року, коли був прийнятий Закон України «Про нотаріат» [62], фактично було збережено в Україні радянське правове забезпечення нотаріальної діяльності, коли система нотаріату та повноваження суб'єкта нотаріальної діяльності, що існували в Радянському Союзі, юридично були перенесені в правову систему новоствореної держави – Україна. В результаті система нотаріату та нотаріальної діяльності в період з серпня 1991 року по грудень 1993 року характеризується наступними положеннями.

По-перше, з проголошенням незалежності України постала необхідність формування власної системи нотаріату та механізму нотаріальної діяльності як такого, що притаманний новоутвореній державі, де функціонує власне законодавство, формується власна правова система, а нотаріат займає

самостійне місце в системі інституцій професійної юридичної діяльності в незалежній Україні.

По-друге, прийняття Закону України «Про правонаступництво України» дозволило не лише зберегти радянський підхід до правового забезпечення нотаріату та нотаріальної діяльності, але і зберегти інституційну модель радянської системи нотаріату, яка на той час була представлена виключно системою державного нотаріату з чіткою вертикальною системою функціонування, існуванням суворого інституційного підпорядкування та міністерського управління. Законодавчо це передбачалось ст. 4 Закону України «Про правонаступництво України» (1991 р.), положення якої продовжували функціонування системи органів влади та управління, сформованих на підставі Конституції (Основного Закону) Української РСР, які зберігали свій правовий статус і продовжували функціонувати в Україні до створення органів державної влади і управління на підставі нової Конституції України (ст. 4). З огляду на зазначене в Україні не лише зберігала чинність радянська модель правового забезпечення нотаріату та нотаріальної діяльності, але і інституційна модель нотаріату шляхом законодавчого визнання їх правового статусу та продовження можливості здійснювати нотаріальну діяльність.

По-третє, до 1993 року правове забезпечення нотаріальної діяльності в Україні було представлене, з одного боку, профільними спеціалізованим законодавчим актом – Законом УРСР «Про нотаріат», який закріплював систему суб'єктів нотаріальної діяльності, їх повноваження, порядок призначення на посаду і увільнення від посади державного нотаріуса, завдання, які покладались на нотаріат, порядок надання нотаріусами сприяння громадянам, установам, підприємствам і організаціям у здійсненні їх прав і захисті законних інтересів, правила вчинення нотаріальних дій та ін., а з іншого боку – іншими допоміжними нормативно-правовими актами як законодавчого, так і підзаконного рівнів, які окремими положеннями або в цілому регламентували процесуальні, організаційні, кадрові та інші особливості здійснення нотаріальної діяльності. В результаті, правове забезпечення

нотаріальної діяльності в Україні в межах окресленого нами періоду було представлено радянською моделлю правового забезпечення, що засновувалась на моделі механізму здійснення нотаріальної діяльності, який включав в себе правове закріплення: 1) системи суб'єктів нотаріальної діяльності та їх правовий статус (повноваження, відповідальність тощо); 2) процесуальних аспектів здійснення нотаріальної діяльності (підстави, умови та порядок вчинення нотаріальних дій, правові засоби гарантування здійснення нотаріальної діяльності тощо); 3) правового значення результатів нотаріальної діяльності (правова характеристика нотаріальних актів, їх значення для правової сфери життєдіяльності суб'єктів, можливості гарантування та захисту прав і законних інтересів суб'єктів права тощо).

По-четверте, вітчизняна система нотаріату та нотаріальна діяльність формально відповідали латинському типу нотаріату, що був характерним для нотаріату часів існування Радянського Союзу, мали виключно державницький характер, що не допускало можливості існування інших організаційних форм та форм власності в системі нотаріату; засновувались на засадах субординації та підпорядкованості системі органів юстиції.

Переламним моментом в механізмі правового забезпечення нотаріальної діяльності стало прийняття Закону України «Про нотаріат» (1993 р.), про який ми зазначали вище, що заклав основу для розвитку вітчизняної системи нотаріату та нотаріальної діяльності. Проте, перед тим як перейти до аналізу його положень, слід звернути увагу, що у 1993 році Україна знаходилась перед вибором: який тип нотаріату обрати для України, як його розвивати та забезпечити збереження історично сформованих традицій і практик його функціонування? Слід відзначити, що традиційно в світі виокремились два типи нотаріату: англо-саксонський, що заснований на більшій свободі нотаріальної діяльності, яка переважно представлена посвідчувальними діями та надає досить широкі можливості суб'єктам нотаріальної діяльності для здійснення ними своїх повноважень; діяльність, яка в цілому не має професійного характеру (а як показує практика його функціонування –

здійснюється суб'єктами як допоміжний (альтернативний) вид діяльності, паралельно з іншим основним видом діяльності. – *Прим. авт.*). На противагу англо-саксонському типу, латинський тип нотаріату є більш консервативним та формалізований, охоплює собою більш широке коло повноважень та притаманний більшості країн тогочасної Європи. Водночас, ще одним ключовим фактором розвитку системи нотаріату та нотаріальної діяльності на той час було питання – що роботи з традиційною системою нотаріату, яка сформована була ще в радянський період та функціонувала на той час в Україні? Тим більше відчувалось і досить потужне неофіційне «лоббі» в сфері законотворчості від представників тогочасного нотаріату. Крім того, варто відзначити і той факт, що в цілому нотаріальна діяльність в країнах тогочасної Європи, та і на сьогодні відзначається тенденцією до лібералізації, розширення своїх повноважень, спрощення вчинення нотаріальних дій, спрощення доступу до професії тощо. Вказане відображене і у Постанові Суду Європейських співтовариств 1987 року, яка фактично визначає статус нотаріату як особливого суб'єкта, що має приватно-публічну природу та статус, забезпечує реалізацію як публічних, так і приватних інтересів, не відноситься до суб'єктів державної влади, а є інституцією громадянського суспільства, функціонує на засадах самоорганізації та самофінансування [162]. На нашу думку, ідея посилення свободи та розширення повноважень нотаріату як на той час, так і на сьогодні є актуальною та поступово впроваджується в життя, насамперед на рівні відповідних законодавчих змін. Проте, у 1993 році був ухвалений компромісний варіант Закону України «Про нотаріат», який по суті одночасно зберігав систему державного нотаріату та впроваджував систему приватного нотаріату, визнавав недопустимість втручання держави в функціонування нотаріату та не відносив його в цілому до системи органів державної влади, водночас посилював державний контроль за функціонуванням нотаріату тощо.

Закон України «Про нотаріат» 1993 року зберігає свою чинність і на сьогодні, проте його зміст зазнав суттєвих змін, що відобразилось і на правовому забезпеченні нотаріальної діяльності. Слід відзначити, що з

прийняттям вказаного законодавчого акту було суттєво посилено правове забезпечення нотаріальної діяльності, оскільки новими аспектами її здійснення, що набуло свого правового закріплення стали: організація діяльності суб'єктів нотаріальної діяльності, в тому числі і щодо можливості створення системи приватного нотаріату. На нашу думку, саме із законодавчо встановленими можливостями зародження та розвитку системи приватного нотаріату правове забезпечення нотаріальної діяльності отримало в подальшому положення, які стосуються уточнення кола суб'єктів, наділених правом здійснювати нотаріальну діяльність (вчиняти визначений перелік нотаріальних дій). Крім того, у зв'язку із запровадженням системи приватного нотаріату, законодавчо встановлювались формальні вимоги, що висувались до претендентів на зайняття посади нотаріуса, порядок проходження всіх необхідних реєстраційних дій для набуття статусу нотаріуса, відповідно було чітко закріплено перелік прав та обов'язків нотаріуса, регламентовано правові гарантії захисту прав та інтересів нотаріуса, закріплено було і юридичну відповідальність щодо якої нотаріус визнавався спеціальним суб'єктом. На нашу думку, аналіз положень Закону України «Про нотаріат» в редакції 1993 року дозволяє зробити висновок про те, що законодавцем закладено в основу його підготовки та прийняття ідею про необхідність регламентації нотаріату та нотаріальної діяльності з точки зору формалізації механізму здійснення нотаріальної діяльності. В результаті було закріплено:

1) систему суб'єктів нотаріальної діяльності, що складу якої відносяться органи і посадові особи, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені зазначеним Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Крім того положеннями закону було закріплено перелік суб'єктів, на яких покладался обов'язок вчинення нотаріальних дій в Україні: а) державні нотаріуси (тобто нотаріуси, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах) або приватні нотаріуси; б) уповноважені на вчинення нотаріальних дій посадові особи виконавчих комітетів сільських,

селищних, міських Рад народних депутатів; в) консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – дипломатичні представництва України; г) уповноважені законом особи щодо посвідчення заповітів і доручень, прирівняних до нотаріальних;

2) завдання, що поклалися на нотаріат, які визначені як коло обов'язків, які виконуються суб'єктами нотаріальної діяльності щодо посвідчення прав і фактів, що мають юридичне значення; а також вчинення інших нотаріальних дій, передбачених Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності;

3) правовий статус нотаріуса, в межах якого законодавчо було визначено права та обов'язки, які надаються або покладаються на нотаріуса з метою забезпечення виконання ним законодавчо закріплених завдань. Зокрема, відповідно до ст. 4 та 5 Закону України «Про нотаріат» закріплено коло: а) прав нотаріуса (витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій; складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру); б) обов'язків щодо: здійснення своїх професійних обов'язків відповідно до Закону і принесеної присяги; сприяння громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів; зберігання таємниці нотаріальних дій та відмови у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам. Слід відзначити, що перелік прав і обов'язків нотаріуса не був сталим та в подальшому був розширений, забезпечивши більші можливості для реалізації нотаріусами свого функціонального призначення та своїх повноважень. При чому мова йде про розширення такого переліку, що свідчить про відповідне розширення меж механізму здійснення нотаріальної діяльності. Зокрема, законодавцем було додано до прав нотаріуса: право на одержання плати за надання додаткових послуг правового та технічного характеру (2008 р.) [50], а також право, що надавалось приватним

нотаріусам в частині одержання плати за додаткові послуги, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями [51]. Окремо хотіли б звернути увагу на останні зміни, які стосувалися діяльності приватних нотаріусів, щодо яких було затверджено правову норму абстрактного змісту, яка стосувалась можливості надання ними додаткових (на нашу думку, чітко невизначеного кола. – *Прим. авт.*) послуг в сфері нотаріату. Тим самим механізм здійснення нотаріальної діяльності включав в себе не лише виключно нотаріальну діяльність, але і можливість приватних нотаріусів надавати додаткові послуги і отримувати за це плату. Подальшими змінами до Закону України «Про нотаріат» розширювалось і коло обов'язків, які покладались на нотаріусів. Зокрема, в редакції Закону 1993 року обов'язки нотаріусів мали абстрактний характер законодавчого закріплення, стосувались більш декларативного проголошення необхідності здійснення нотаріусом своїх професійних функцій відповідно до цього Закону і принесеної присяги; важливості та безальтернативності вимог професійної етики, що мали бути ним дотримані; сприяння суб'єктам права в питаннях здійснення їх прав та захисту їх законних інтересів; вчинення нотаріальних дій, щодо яких звернулися суб'єкти права, надання інформаційних послуг в частині роз'яснення прав і обов'язків, правових наслідків вчинення нотаріальних дій суб'єктам права тощо. Проте, вносячи в подальшому зміни і доповнення до Закону України «Про нотаріат», законодавець не лише розширює коло обов'язків нотаріусів, але і більш детально їх формалізує. Зокрема, у зв'язку з поширенням порушень законодавства в сфері здійснення нотаріальної діяльності та з метою посилення дисципліни здійснення нотаріальної діяльності законодавчо було доповнено коло обов'язків нотаріуса в частині забезпечення належного нотаріального діловодства, недопущення пошкоджень документів, які стосуються вчинення нотаріальних дій. Крім того, задля забезпечення здійснення державного контролю за дисципліною нотаріальної діяльності законодавцем було введено норму, яка була покликана забезпечити здійснення контролю Міністерством юстиції України та управліннями юстиції в регіонах за організацією діяльності

та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства. Зокрема закріплювався обов'язок щодо надання нотаріусами на їх вимогу документів, інформації та пояснень. Крім того, закріплювався обов'язок нотаріуса постійно підвищувати свій професійний рівень та періодично проходити підвищення кваліфікації [50];

4) процесуальний порядок здійснення нотаріальної діяльності, правове забезпечення якого було представлено переважно на підзаконному рівні. Так, у відповідності та на виконання положень Закону України «Про нотаріат» Кабінетом Міністрів України було підготовлено та затверджено Порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених від 15.06.1994 р. [157]. Слід відзначити, що цей нормативно-правовий акт попри неодноразові зміни і доповнення, спроби визнати окремі його положення незаконними та нечинними в порядку адміністративного судочинства (див. Постанову Окружного адміністративного суду міста Києва № 2а-16514/12/2670 від 12.02.2013 р. та Постанову Київського апеляційного адміністративного суду № 2а-16514/12/2670 від 04.07.2013 р. [160; 161]. – *Прим. авт.*) залишається чинним на сьогодні. Його положення закріплюють перелік суб'єктів (коло посадових і службових осіб), які мають право посвідчувати заповіти і доручення, які визнаються прирівнюваними до нотаріально посвідчених, а також визначає порядок вчинення таких дій, що включає в себе:

- а) встановлення особи, що звернулася за посвідченням заповіту чи довіреності;
- б) з'ясування обсягу цивільної дієздатності фізичних осіб, які звернулися за посвідченням заповітів і довіреностей;
- в) роз'яснення фізичним особам, від імені яких посвідчуються заповіти і довіреності, їх прав і обов'язків, попередження про наслідки їх посвідчення для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;
- г) перевірку відповідності посвідчуваних заповітів і довіреностей вимогам закону;
- д) встановлення дійсних намірів особи, що звернулася за посвідченням заповіту чи довіреності, до їх посвідчення, а також відсутність у неї будь-яких заперечень щодо кожної з умов правочину;
- д) попередження про правові

наслідки посвідчення заповітів і довіреностей; є) роз'яснення порядку скасування та складення нового заповіту, скасування довіреностей; ж) складення у разі потреби проектів заповітів чи довіреностей на усне прохання фізичних осіб; і) посвідчення заповітів і довіреностей на усне прохання фізичних осіб шляхом вчинення посвідчувальних написів; й) реєстрацію посвідчених заповітів і довіреностей. Крім того, вказаним нормативно-правовим актом закріплено вимоги щодо змісту діяльності цих посадових та службових осіб в процесі посвідчення заповітів та доручень, порядок оформлення текстів заповітів і доручень, умови щодо форми і змісту посвідчувального напису, підстави для посвідчення або для відмови у посвідченні заповітів або доручень, порядок оскарження дій посадових і службових осіб в частині вчинених ними посвідчень та ін. Окремо варто відзначити важливу роль Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, перша редакція якої була підготовлена та затверджена Наказом Міністерства юстиції України в 1994 році [115]. Слід відзначити, що положення вказаної Інструкції змінювались і доповнювались відповідно до динаміки внесення змін і доповнень до Закону України «Про нотаріат», в тому числі з урахуванням загальної тенденції до розширення кола повноважень, які законодавчо покладались на суб'єктів нотаріальної діяльності. Численні зміни і доповнення до зазначеної Інструкції зумовили необхідність у 2004 році затвердити Інструкцію в новій редакції [116]. Положення вказаної Інструкції регламентували загальні правила вчинення нотаріальних дій, основні правила посвідчення правочинів, а також спеціальні правила посвідчення окремих різновидів правочинів, порядок встановлення опіки над майном, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, видачі свідоцтва про право на спадщину та ін. Слід відзначити, що у 2012 році, враховуючи покладення на суб'єктів нотаріальної діяльності функції здійснення реєстраційних дій, пов'язаних з посвідченням правочинів, а також внесення інформації до Реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, Міністерством юстиції України було підготовлено та затверджено новий порядок вчинення нотаріальних дій

нотаріусами України [129]. Вказаний Порядок є чинним і на сьогодні, водночас зазнав численних змін. Обов'язок ведення реєстру всіх нотаріальних дій, що вчиняються нотаріусами або посадовими особами органів місцевого самоврядування був встановлений ще Законом України «Про нотаріат» 1993 року, і такий запис в реєстрі відповідний суб'єкт нотаріальної діяльності мав внести після того, як він зробить посвідчувальний напис на документі або підпише документ, що ним видається. З прийняттям у 2004 році Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [53] на нотаріат було покладено функцію державного реєстратора прав на нерухоме майно, проте відповідні положення, що передбачали умови та підстави здійснення реєстрації прав на нерухоме майно, були внесені у зміст Закону України «Про нотаріат» у 2012 році [49], що потребувало оновлення відповідних підзаконних актів, котрі регламентували порядок вчинення нотаріальних дій. У зв'язку з цим Міністерством юстиції України і було підготовлено та затверджено новий порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [124]. Вказаним Порядком було закріплено положення, якими регламентовано вимоги до місця та строків вчинення нотаріальних дій, деталізовано процедуру встановлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, визначення обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, перевірки повноважень представника фізичної особи; здійснення перевірки цивільної правоздатності та дієздатності юридичної особи, перевірки повноважень представника юридичної особи; установлення волевиявлення та дійсних намірів особи при вчиненні нотаріальних дій, витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії, вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальної дії, порядок викладення текстів та підписання посвідчуваних правочинів, заяв та інших документів, механізм реєстрації нотаріальної дії та визнання її вчиненою, визначено виконавчу силу нотаріального документа, встановлено порядок оскарження нотаріальної дії або відмови у вчиненні нотаріальної дії. Окремий блок правового забезпечення процесуальних засад здійснення нотаріальної діяльності становлять положення,

які стосуються: особливостей вчинення окремих нотаріальних дій, тобто закріплені спеціальні правові норми, які визначають специфіку нотаріального посвідчення правочинів, правочинів про відчуження і заставу нерухомого майна, правила посвідчення заповіту, внесення змін до нього та його скасування тощо [124]. Слід відзначити, що правове забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності в частині процесуального порядку її здійснення правотворцями віднесено переважно до підзаконного рівня, що здійснено у вигляді зазначених нами вище загальнообов'язкових підзаконних нормативних актів, а також і підзаконних рекомендаційних актів, про які ми зазначимо далі. Зокрема Міністерством юстиції України було підготовлено і видано ряд рекомендаційних нормативно-правових актів, що закріплювали методичну інформацію в частині особливостей вчинення нотаріальних дій, пов'язаних з оформленням правочинів про відчуження частки спільного майна як іншим співвласникам, так і стороннім особам [97]; вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачою свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, що визначає особливості заходів охорони спадкового майна, умови та порядок їх застосування, строки та порядок видачі свідоцтв про право на спадщину та про право власності на частку в спільному майні подружжя, підстави для відмови у видачі таких свідоцтв, правові наслідки відмови тощо [98] та ін. Крім того Міністерство юстиції України ініціювало розробку та затвердження ряду роз'яснень, які так само мають рекомендаційний характер і націлені на правильне розуміння і застосування норм чинного законодавства України. Так, Міністерством було надано роз'яснення щодо посвідчення згоди на вчинення окремих нотаріальних дій, яка надається іншими особами при виїзді неповнолітніх осіб закордон, для відчуження нерухомого майна тощо [99]; вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України, де було роз'яснено порядок вчинення

конкретних дій суб'єктами за участю неповнолітніх, осіб визнаних недієздатними або обмежено дієздатними та ін. [171];

5) організаційне забезпечення нотаріальної діяльності. Насамперед, організаційне забезпечення нотаріальної діяльності представлене окремими положеннями Закону України «Про нотаріат» (1993 р.), якими закріплювались особливості: організації роботи державних нотаріальних контор (ч. 1, 2 ст. 17), здійснення керівництва державними нотаріальними конторами (ч. 3 ст. 17), їх утримання (ст. 20), відповідальності державного нотаріуса (ст. 21), утворення та функціонування державних нотаріальних архівів (ст. 23), особливості реєстрації приватної нотаріальної діяльності (ст. 24), відповідальності приватного нотаріуса (ст. 27), порядку заміщення приватного нотаріуса (ст. 29), зупинення та припинення приватної нотаріальної діяльності (ст. 29-1, 29-2, 30) та ін. Однак, переважно організаційне забезпечення нотаріальної діяльності регламентоване комплексом положень підзаконних актів, які визначали: правила ведення нотаріального діловодства [125], а згодом – Порядок ведення нотаріального діловодства 2008 року [126] та 2010 року [127]. До цього ж блоку також можемо віднести ті акти, які стосуються діяльності Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату (2011 року) [119], правил етичної поведінки нотаріусів [128]. Окремо варто відзначити і положення такого нормативно-правового акту як Порядок видачі свідоцтва про право на вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадкових прав [123], якими було окремо в межах спеціального правового регулювання закріплено особливий порядок видачі свідоцтв, які підтверджували право нотаріусів оформлювати спадкові справи. Заслуговує на окрему увагу і положення Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса [156], що регламентує одну з необхідних умов функціонування приватного нотаріуса – обов'язкове страхування його цивільно-правової відповідальності тощо.

З урахуванням того, що право вчинення окремих нотаріальних дій покладалось не лише на нотаріусів, але і на інших суб'єктів нотаріальної

діяльності, правове забезпечення нотаріальної діяльності включає в себе також окремий блок:

1) нормативно-правових актів, що регламентують порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад (Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад 1994 року [117], Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування [118]. Останній нормативно-правовий акт є чинним і на сьогодні, проте зазнав неодноразових змін. У змісті вказаного Порядку багато в чому дублюється механізм вчинення нотаріальних дій, що передбачений був і для нотаріусів (час, місце, порядок вчинення нотаріальних дій), водночас були закріплені і певні особливості, а саме: коло посадових осіб органів місцевого самоврядування в сфері нотаріату, їх функціональні обов'язки, було визначено перелік нотаріальних дій, що ними можуть бути вчинені (який є вужчий порівняно із переліком нотаріальних дій, які мають вчинити нотаріуси). За аналогією із правовим забезпеченням порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами, чинним законодавством України закріплено, з одного боку – загальні правила вчинення нотаріальних дій, зокрема такі як: мова нотаріального діловодства, збереження нотаріальної таємниці, місце вчинення нотаріальних дій, правила встановлення особи та визначення цивільної дієздатності, вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій, формування справ (нарядів), правила видачі дублікатів тощо, а з іншого боку – регламентовано правила складання і посвідчення деяких різновидів нотаріальних дій, які є найбільш витребуваними відповідними представниками територіальних громад, а саме: складання та посвідчення заповітів, забезпечення охорони спадкового майна шляхом вчинення відповідних нотаріальних дій, засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них, засвідчення справжності підпису на документах, видача свідоцтв про право на спадщину, видача свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя тощо;

2) нормативно-правових актів, що закріплюють діяльність державних нотаріальних архівів, яка забезпечувалась Положенням про державний нотаріальний архів 1994 року [120], що згодом був затверджений в новій редакції у 2009 році [122];

3) правових актів, що закріплюють діяльність консулів та консульських установ в частині вчинення окремих різновидів нотаріальних дій. Зокрема мова іде про Консульський статут України [181]. Відповідно до законодавства України, міжнародних договорів нотаріуси застосовують і норми іноземного права [62]. Окремо варто звернути увагу і на норми Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України [130]. Зазначеним Положенням за аналогією з іншими актами, що закріплюють правила і порядок вчинення нотаріальних дій іншими суб'єктами закріплено комплекс загальних правил вчинення нотаріальних дій консулами, а саме: перелік нотаріальних дій, додержання вимог таємниці вчинення нотаріальних дій та отриманих у зв'язку з цим відомостей, ведення нотаріальних справ, а також особливі правила та порядок вчинення окремих нотаріальних дій (посвідчення правочинів, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, посвідчення фактів, вчинення виконавчих написів тощо).

Порівнюючи правове забезпечення нотаріальної діяльності, яке дісталось Україні «у спадок» від радянського періоду та правове забезпечення нотаріальної діяльності, яке суттєво змінилось з прийняттям у 1994 році Закону України «Про нотаріат», слід зробити висновок про суттєве розширення як переліку нотаріальних дій, що можуть (і повинні, якщо дивитись з точки зору повноважень нотаріуса, як суб'єкта, що поєднує в собі публічно-правовий та приватно-правовий статус. – *Прим. авт.*) вчиняти нотаріуси, а саме посвідчення різноманітних правочинів, здійснення опису майна фізичної особи у визначених законом випадках, видачі дублікатів нотаріальних документів, розширення переліку фактів, що посвідчуються нотаріусами, накладення заборон щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно). Принциповою особливістю правового забезпечення здійснення

нотаріальної діяльності було застосування відсилочного способу правового регулювання, відповідно до якого Законом України «Про нотаріат» перелік повноважень нотаріусів не був вичерпаний, оскільки передбачалась можливість іншими законодавчими актами встановлювати відповідні нотаріальні дії, які нотаріуси мали б право вчиняти в тій або іншій законодавчо врегульованій сфері життєдіяльності суспільства.

Слід відзначити, що нотаріальна діяльність не обмежується виключно вчиненням нотаріальних дій суб'єктами такої діяльності. Такий підхід є невиправдано вузьким в юридичній науці та потребує переосмислення. На нашу думку, правове забезпечення нотаріальної діяльності варто розглядати не лише з точки зору правового забезпечення вчинення нотаріальних дій, або з точки зору здійснення інших різновидів нотаріальної діяльності (в деяких юридичних джерелах вченими зазначається про супутні (другорядні) види діяльності суб'єктів нотаріату). Зокрема мова іде про реєстраційну діяльність, яка пов'язана із реєстрацією правочинів, реєстрацією нотаріальних дій, реєстрацією речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень тощо. Крім того, положеннями Закону України «Про нотаріат» закріплено також за суб'єктами нотаріальної діяльності обов'язок надання інформаційно-консультативних послуг, а саме: надання інформації суб'єктам права у випадках, що встановленні законодавством України, і збереження таємності при вчиненні нотаріальних дій. Так само слід відзначити закріпленій чинним законодавством України обов'язок, що покладається на суб'єктів нотаріальної діяльності та стосується роз'яснення прав і обов'язків суб'єктам права, попередження про юридичні наслідки вчинюваних нотаріальних дій, надання інших консультацій правового характеру (ст. 4 та 5 Закону України «Про нотаріат»). В юридичній літературі вченими також звертається увага і на освітньо-професійній функції, що законодавчо покладена на суб'єктів нотаріальної діяльності в частині роботи помічника нотаріуса та консультанта державної нотаріальної контори, що за своїм призначенням також стосується набуття суб'єктами професійних знань в сфері нотаріату. І таке перебування на посаді помічника нотаріуса або

консультанта державної нотаріальної контори не менше 3-х років є вимогою для кандидата на здобуття статусу нотаріусу (ч. 2 ст. 3) [62]. Сьогодні в юридичній науці все більше вченими обґрунтовується широкий підхід до розуміння нотаріальної діяльності, що включає в себе перераховані нами вище функції нотаріату, при чому відзначається факт і подальшого розширення правового статусу, повноважень, кола і меж здійснення прав та обов'язків, що покладені на суб'єктів нотаріальної діяльності.

Вказане доводить також проведений нами вище аналіз зародження та розвитку правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні, який має змінюваний характер, що є наслідком відсутності єдиної концепції розвитку правового забезпечення системи нотаріату та нотаріальної діяльності в Україні. Слід також відзначити і певну непослідовність такого правового регулювання, високий рівень колізій та прогалин положень законодавства України, що регламентує функціонування нотаріату в Україні, про що ми будемо ще окремо зазначали в наступних підрозділах дисертаційної роботи. Проте, проведений аналіз зародження та розвитку правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні буде неповним без виокремлення тенденцій такого розвитку, що дозволить відобразити певні прогностичні положення в частині подальших змін чинного законодавства України. Важливість виокремлення таких прогностичних положень підтверджується і значною активізацією правотворчої роботи, що безпосередньо або опосередковано стосується функціонування суб'єктів нотаріату та здійснення ними нотаріальної діяльності. До таких положень відносяться наступні:

- 1) посилення публічно-приватної паритетності у статусі суб'єктів нотаріальної діяльності, що пов'язано із подоланням нерівності у правовому статусі державних нотаріальних контор та приватних нотаріусів, забезпечення їх утворення та функціонування на рівних конкурентних умовах, що дозволяють вчиняти на високому професійному рівні нотаріальні дії, а також надавати комплекс додаткових супутніх послуг (інформаційних, консультаційних, реєстраційних, освітньо-професійних тощо). Такий підхід

відповідає потребам сучасного суспільства у нотаріальних послугах, сприятиме децентралізації функціонування нотаріату, виведення його з-під монополії держави та створення нормального конкурентного середовища між суб'єктами нотаріальної діяльності;

2) децентралізація функціонування нотаріату, що пов'язана із поступовим розширенням можливостей суб'єктів нотаріальної діяльності вчиняти нотаріальні дій, які мають міжтериторіальний характер, тобто не мають конкретної прив'язки до нотаріального округу. Це сприятиме, з одного боку посиленню конкуренції між суб'єктами, що здійснюють нотаріальну діяльність, а з іншого боку – дозволять споживачам нотаріальних послуг мати вибір серед суб'єктів нотаріальної діяльності, а мешканцям районних центрів, сіл та селищ – не відчувати дефіцит суб'єктів нотаріальної діяльності, які представлені у відповідному нотаріальному окрузі;

3) уніфікація правил та порядку вчинення нотаріальних дій, що в законодавстві України представлено в межах: а) загальних положень вчинення нотаріальних дій, що регламентують спільні уніфіковані правила вчинення будь-яких нотаріальних дій; б) спеціальних положень, що визначають особливості вчинення окремих нотаріальних дій (посвідчення правочинів, юридичних фактів, вжиття нотаріальних заходів тощо);

4) розширення повноважень суб'єктів нотаріальної діяльності, що пов'язано із покладенням на них додаткових функцій, які стосуються: а) вчинення реєстраційних дій (при реєстрації права власності, користування нерухомим майном, усіх інших речових прав і їх обтяжень безпосередньо під час вчинення нотаріальної дії, при реєстрації окремих суб'єктів господарювання, корпоративних прав та ін.); б) здійснення захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права; в) здійснення роз'яснень з питань вчинення нотаріальних дій, роз'яснення прав і обов'язків суб'єктам, що звернулись за вчиненням нотаріальних дій, попередження їх про наслідки вчинюваних нотаріальних дій тощо. При чому слід відзначити, що повноваження суб'єктів нотаріальної діяльності і в подальшому будуть

розширюватись з огляду на посилення ролі суб'єктів громадянського суспільства в Україні, залучення недержавних суб'єктів до здійснення публічної діяльності, необхідністю подальшого реформування державно-владної діяльності в частині передачі владних повноважень недержавним професійним суб'єктам і т.п.;

5) посилення цифровізації роботи суб'єктів нотаріальної діяльності, що пов'язано із запровадженням широкого кола електронних реєстрів, що використовуються суб'єктами нотаріальної діяльності (Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиний реєстр нотаріусів України, Державний реєстр обтяжень рухомого майна, Спадковий реєстр, Реєстр спеціальних бланків документів інформаційної системи Міністерства юстиції України, Єдиний реєстр довіреностей) та подальше розширення доступу зазначених суб'єктів до різноманітних інформаційних ресурсів. Зокрема, сьогодні всі більше актуалізується питання надання доступу суб'єктами нотаріальної діяльності до реєстрів недієздатних осіб або дієздатність яких обмежена, реєстру втрачених документів, що посвідчують особу, реєстру актів цивільного стану тощо.

Проте, слід відзначити, що правове забезпечення нотаріальної діяльності не є стабільним та інтенсивно оновлюється і реформується. На нашу думку, ключовим недоліком правового забезпечення діяльності нотаріату є відсутність єдиного концептуального підходу до правового забезпечення його діяльності. Такий підхід має бути заснований на науково обґрунтованих засадах та в подальшому закріплений на законодавчому рівні, що дозволило б визначити основи функціонування нотаріату та зрозуміти перспективи його розвитку, посилення правового забезпечення.

1.2 Сучасний стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності та методологічна основа їх вивчення

Механізм здійснення нотаріальної діяльності є не лише предметом правового забезпечення, але і становить науковий пізнавальний інтерес. Сьогодні в юридичній літературі представлено досить широке коло поглядів вчених, нотаріусів, представників громадськості, державних діячів, які стосуються питань функціонування нотаріату, проте більшість з них мають різновекторний характер і не дають можливість визнати стан наукового дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності як такий, що є сучасним та всебічним. Особливо недостатнім в науковому плані виглядає стан дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності, про що свідчить застарілість або навіть відсутність в юридичній літературі розробки таких аспектів як: функції та функціональне призначення нотаріату, принципи вчинення нотаріальних дій, методологічні основи наукового дослідження нотаріату та нотаріальної діяльності, аксіологія нотаріату та його роль в сучасних умовах розбудови правової системи і державності, антропологічні засади нотаріату та нотаріальної діяльності, питання меж правового забезпечення нотаріальної діяльності тощо. До таких аспектів можна віднести і теоретико-правові аспекти механізму здійснення нотаріальної діяльності, які з пізнавальної точки зору є недостатньо розроблені в юридичній науці, а ті ідеї, які представлені в ній потребують:

- по-перше, з теоретичної точки зору – ґрунтовного переосмислення з метою приведення їх у відповідність до сучасних потреб функціонування нотаріату;

- по-друге, з практичної точки зору – посилення концептуалізації в частині вироблення рекомендацій щодо удосконалення правового забезпечення нотаріальної діяльності як особливого юридичного механізму, а також пропозицій щодо підвищення рівня практики її здійснення.

З урахуванням вищезазначеного, вважаємо, що здійснення будь-якого наукового дослідження в правовій сфері, в тому числі і теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності, потребує насамперед встановлення і аналізу існуючого стану їх наукової розробки в юридичній науці, що в подальшому дозволить з'ясувати – чи існують прогалини в таких наукових дослідженнях, чи достатнім є рівень наукової розробки предмету пізнання, чи потребують якісь доктринальні положення, теорії або концепції відповідного переосмислення? Виконання вказаного завдання є цілком логічним, оскільки дозволить не лише охарактеризувати стан наукової розробки теми, але і довести актуальність теми дослідження, надати критичну характеристику існуючим науковим поглядам, виробити науково перспективні напрями подальшого дослідження. Теоретико-правові аспекти механізму нотаріальної діяльності потенційно відображають особливий вектор дослідження нотаріальної діяльності крізь призму її розуміння як специфічного юридичного механізму, тобто шляхом застосування механістичної моделі організації нотаріальної діяльності. Крім того, механізм нотаріальної діяльності має бути розкритий конкретно в межах її теоретико-правових аспектів, що дозволить поєднати та охарактеризувати загальні закономірності вказаного феномену, розкрити універсальні властивості механізму нотаріальної діяльності.

Враховуючи вищезазначене, відзначаючи важливе методологічне значення з'ясування стану наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності, у цьому підрозділі дисертаційної роботи важливо:

- 1) на підставі аналізу поглядів вчених охарактеризувати стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності;
- 2) визначити пізнавальні аспекти механізму нотаріальної діяльності як теоретико-правового феномену;
- 3) встановити методологічну основу наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності, а також визначити функціональні можливості її складових.

Нотаріальна діяльність як об'єкт пізнання виокремлюється ще в поглядах мислителів Античності, зокрема в поглядах Римських юристів. Так само у стародавньому Римі зароджується і практичний прояв нотаріальної діяльності, хоча в юридичній практиці Стародавнього Риму вона була представлена такими інститутами як:

– табеліон, що стосувався виключної діяльності уповноважених осіб щодо складання юридичних текстів, переважно приватних документів, які виготовлялись в письмовій формі, з метою юридично грамотного формулювання положень. І ці особи несли відповідальність за правильність відображення волі суб'єктів, які звернулись, в положеннях підготовлених ними юридичних документів. При чому перед підготовкою юридичних документів, необхідно було встановити особу, визначити справжність її юридичної волі, переконатись, що ця воля є вільною та неупередженою, особа приймає рішення будучи здоровою та реально усвідомлюючою його правові наслідки. Така робота мала оплачуваний характер, для її здійснення необхідно було отримати дозвіл, а особи, які цим займались, повинні були володіти необхідними юридичними знаннями, наділялись публічним статусом, а також визнавались спеціальним суб'єктом юридичної відповідальності за юридичні наслідки своєї діяльності;

– табуларію, призначенням якого було проведення різноманітних реєстраційних дій, які стосувались укладених угод, фіксації юридичних фактів, майна, зміни його власників та користувачів тощо. Крім того, їх функціями також було належний облік і зберігання юридичної документації, видача дублікатів документів, збереження таємниці інформації, що стала їм відома в процесі здійснення своїх функцій.

Зародження та розвиток, умовно кажучи, «квазінотаріальної» діяльності в сучасному її розумінні пов'язується вже з античними часами, при чому наявним є поділ механізму зазначеної діяльності на два самостійні, водночас, взаємопов'язані різновиди: 1) посвідчувальна діяльність, змістом якої є підтвердження (посвідчення) законності юридично значимих фактів, юридичних діянь суб'єктів права, а також правових наслідків, які ними

спричинені; 2) реєстраційна діяльність, яка за своїм призначенням націлена на забезпечення достовірності, охорони, збереження та гарантування юридичних фактів, непорушності юридичних діянь суб'єктів права, а також правових наслідків, які ними спричинені.

Будь-які явища правової дійсності завжди відзначаються колом закономірностей, що становлять пізнавальний інтерес. Такий пізнавальний інтерес реалізується в межах світоглядного або наукового їх осмислення, тим самим визначає світоглядний та науковий рівень пізнання явищ і процесів правової дійсності. З урахуванням зазначеного, питання юридичної документації, юридичних фактів, порядку їх посвідчення, здійснення реєстраційних дій в юридичній практиці та ін. становлять пізнавальний інтерес, починаючи з часів зародження нотаріату та нотаріальної діяльності, тобто з часів античності. В подальшому ці дослідження лише активізуються та розширюються, суттєво посилюється наукова складова їх вивчення, а в своїй сукупності вони визначатимуть стан наукового пізнання нотаріальної діяльності, в тому числі і теоретико-правових аспектів механізму її здійснення.

В юридичній літературі на сьогодні представлені поодинокі наукові праці вчених, в яких були зроблені спроби дослідити історію розвитку наукового пізнання нотаріальної діяльності, а також встановити стан наукової розробки питань механізму її здійснення. Зокрема, крізь призму функціонального призначення нотаріату О. М. Золотухіна зробила спробу провести аналіз та узагальнити наукові погляди вчених, які стосуються функцій нотаріату, їх виокремлення, зародження та зміни. В результаті проведеного аналізу вченою узагальнено стан пізнання функціонального призначення нотаріату шляхом традиційного поділу пізнавальної діяльності на два рівні:

1) світоглядний, який заснований на загальних засадах мислення та відображає загальне сприйняття дослідником явищ реальності, у межах яких функціональне призначення нотаріату розглядається як особливий феномен, який існує в суспільстві, забезпечує посвідчення конкретних фактів та є елементом системи явищ реальності;

2) науковий, який розкриває функціональне призначення нотаріату як явища правового плану, що має наукознавчий характер, результатом вивчення якого є система науково обґрунтованих інформаційних знань про правові властивості нотаріату та його функціонального призначення.

Продовжуючи, вчена доводить доцільність окремого узагальнення наукового рівня пізнання функцій нотаріату, що проводить шляхом виокремлення та характеристики відповідних критеріїв такого узагальнення. До таких критеріїв вчена відносить: 1) сферу наукової діяльності, що дозволяє їй виокремити та охарактеризувати напрямками наукового дослідження функціонального призначення нотаріату (юридичні та неюридичні наукові дослідження); 2) різновиди юридичних наук, що закладено в основу виокремлення і характеристики таких напрямів наукового дослідження функціонального призначення нотаріату як історико-теоретичні, галузеві та спеціально-прикладні юридичні дослідження; 3) результати наукового дослідження функціонального призначення нотаріату, відповідно до якого напрямками його вивчення є: теоретичні і практичні наукові дослідження; 4) темпоральні характеристики функціонального призначення нотаріату, що дозволило авторці виокремити такі напрямками наукових досліджень як: історико-правові наукові дослідження, наукові дослідження сучасних проблем функціонування нотаріату, прогностичні наукові дослідження [69, с. 42-43]. На нашу думку, сама ідея щодо узагальнення наукових та світоглядних досліджень функціонального призначення нотаріату заслуговує на увагу і врахування в подальших наукових дослідженнях, водночас, підхід, представлений О. М. Золотухіною є досить загальним, потребує все ж таки виокремлення відповідного критерію (критеріїв) узагальнення, які б відображали сутнісні особливості нотаріальної діяльності, ніж особливості самих наукових досліджень чи світоглядного сприйняття досліджуваного явища або процесу. Тому вважаємо, що зазначене узагальнення потребує переосмислення та певного уточнення. Слід відзначити, що і деякими іншими вченими було зроблено спробу провести узагальнення наукових досліджень тих або інших

аспектів нотаріату чи нотаріальної діяльності. Варто звернути увагу на погляди Г. Ю. Гулевської, яка узагальнила становлення наукових уявлень про нотаріат відповідно до критерію хронології їх розвитку. Зокрема зародження уявлень про нотаріат, а також і практичної нотаріальної діяльності варто віднести до історичної спадщини Давнього Єгипту, Давнього Вавилону, еллінської Греції, однак традиційно історичною батьківщиною вважається Римська республіка з її розвинутою правовою системою, звідки і походить етимологія поняття нотаріату. В подальшому вчена виокремлює етап формування організаційно-правового механізму державного регулювання нотаріальної діяльності в країнах Західної Європи (яку умовно називає класичною моделлю), що справило величезний вплив на розвиток цього інституту в країнах єдиної правової системи романо-германського права (civil law), і що в майбутньому об'єднано до системи так званого «латинського» нотаріату (на основні принципи побудови якого орієнтується і наша країна. В подальшому дослідниця окремо приділяє увагу висвітленню історичного шляху розвитку вітчизняного інституту нотаріату, як об'єкту наукового дослідження та як об'єкту державного регулювання [26, с. 21-26]. Зазначений підхід заслуговує на увагу, проте, на нашу думку, потребує конкретизації аналізу доктринальних уявлень про нотаріат, нотаріальну діяльність, а також особливостей їх становлення, і саме головне – розмежування проведеного узагальнення на: становлення правового забезпечення нотаріальної діяльності та становлення доктринальних уявлень про нотаріальну діяльність. Так само з точки зору хронології здійснила спробу охарактеризувати стан наукового дослідження нотаріату та нотаріальної діяльності К. Ф. Білько, яка відзначила в роботі важливість такого дослідження та обґрунтувала можливість і доцільність виділення трьох основних етапів становлення доктринального розуміння нотаріату. До таких етапів вчена відносить дореволюційний, радянський та сучасний період, а наукові погляди, які протягом ним формувались, вченою узагальнюються при характеристиці сучасного стану наукового пізнання [10, с. 29–35]. За результатами аналізу доктринальних уявлень, що формувались

протягом зазначених періодів, вченою зроблено цілком обґрунтований висновок про те, що «сучасний стан розвитку суспільних відносин в Україні, особливо в умовах євроінтеграції, проблеми реформування органів нотаріату спонукають до пошуку нових підходів щодо адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності даної сфери такого дослідження [10, с. 13].

Слід окремо відзначити ґрунтовний внесок у характеристику сучасного стану наукового дослідження нотаріальної діяльності М. С. Долинської, яка крізь призму дослідження історії становлення правового забезпечення нотаріальної діяльності виокремлює деякі положення, які стосуються і стану її наукового дослідження. Вчена пропонує періодизувати історію становлення правового регулювання нотаріальної діяльності в межах таких періодів як: а) правові основи нотаріальної діяльності на українських землях IX – у першій половині XIX століття; б) правові засади становлення нотаріату та правового регулювання нотаріальної діяльності на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст.; в) правове регулювання нотаріальної діяльності в радянській Україні; г) законодавче регулювання нотаріальної діяльності в незалежній Україні. На підставі аналізу особливостей правового забезпечення нотаріальної діяльності в межах виокремлених періодів, вчена приходить до висновку про можливість виокремлення поняття «історіографія становлення та розвитку законодавства про нотаріальну діяльність», яку визначає як «сукупність досліджень у галузі права, сукупності наукових праць, присвячених зародженню, становленню та перспективам розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності в конкретний історичний період, які відображають еволюційний процес накопичення та вдосконалення правового знання, є логічно взаємопов'язаною та несуперечливою системою наукових знань і синтезовані тематичною єдністю – сформовано розуміння історіографії нотаріату як окремого тематичного напрямку української історико-правової науки, для якого характерне широке розуміння нотаріальної діяльності, розвиток поняттєвого апарату історико-правових досліджень нотаріату,

цивілізаційний підхід як основний концептуальний підхід [35, с. 372–373]. Таким чином саме світоглядні і наукові уявлення становили основу розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності та є складовими сучасного стану її наукового дослідження.

У світоглядному плані проблематика механізму нотаріальної діяльності розкрита переважно опосередковано крізь призму вивчення суміжних явищ і процесів, зокрема таких як потреби суспільства, природа юридичної сфери життя суспільства, питання людини та її правових потреб і інтересів, діяльності держави, функціонування правової системи тощо. Зокрема окремі ідеї щодо функціонування механізму нотаріальної діяльності представлені в поглядах мислителів і філософів минулого. Мова іде про ідеї щодо: чіткого та досконалого юридичного оформлення документації, які висловлювались Піфагором [222, с. 34-36]; важливості професійності та освіченості осіб, які здійснюють державно-владну діяльність, котрі проголошені Сократом [213, с. 99]; необхідності документування державно-владної діяльності та забезпечення архівної справи, що обґрунтовувались у поглядах Платона [152, с. 172]; доказового статусу документів, які складались табеліонами, а також вимог, що висувались до табеліонів (чесність, неупередженість, освіченість, наявність офіційного дозволу на діяльність), які представлені в поглядах Ульпіана [73, с. 67–69]; недопустимості позадокументальної державно-владної діяльності держави, обов'язковості письмового характеру будь-яких актів, що мали державно-владний характер, посвідчували юридично значимі дії, правовий статус або юридичні наслідки; доказового характеру юридичної інформації, яка закріплювалась в таких документах; вимог до публічних писарів, котрі готували проекти публічних документів та табеліонів, які своїм ім'ям зобов'язані були підтвердити законність юридичних дій, фактів або юридичних наслідків, котрі представлені в поглядах Цицерона [196, с. 134] тощо. При чому вже у Стародавньому Римі, а згодом і в інших країнах Європи такі підготовлені і посвідчені документи мали доказову силу в процесі здійснення судочинства, обґрунтування вимог або заперечень сторін судового

процесу, гарантування законності дій суб'єктів права, забезпечення їх правових потреб та інтересів.

Переважна більшість поглядів філософів, державних діячів носила світоглядний характер аж до XIX ст., водночас світоглядні погляди заклали основу для подальшого зародження та розвитку наукового пізнання нотаріату та нотаріальної діяльності, що стосувались в тому числі і вивчення теоретико-правових аспектів механізму її здійснення. Сьогодні в юридичній науці представлено досить широке коло наукових досліджень різноманітних аспектів нотаріальної діяльності. Слід погодитись з думкою О. М. Золотухіної в тому, що наявність широкого спектру наукових праць, які стосуються нотаріату та нотаріальної діяльності, а також доцільність їх узагальнення зумовлені насамперед «значною кількістю праць мислителів, вчених та державних діячів, які досліджували або проблематику нотаріату в цілому, або тих явищ чи процесів, які пов'язані з нотаріатом та нотаріальною діяльністю. Тому і проблематика нотаріату розкривається в літературі як безпосередньо в межах вивчення проблем нотаріату, так і як окремий аспект, який досліджується в межах вивчення інших суміжних явищ і процесів. Такий стан історіографії пізнання обумовлений декількома факторами: по-перше, складністю предмету пізнання, що виявляється у наявності різноманітних аспектів, які мають як світоглядний, так і наукознавчий характер; по-друге, наявністю світоглядного і наукового рівнів пізнання нотаріату та нотаріальної діяльності як соціального феномену; по-третє, динамікою розвитку нотаріату, що має соціально зумовлений характер та залежить від рівня розвитку суспільства і його потреб; по-четверте, природою нотаріальної діяльності, яка має приватно-публічний характер і таке співвідношення не є сталим, а існує і розвивається на конкуренційних засадах тощо [69, с. 32–33].

На нашу думку, ускладнює наукове дослідження тривалий ідеологічний вплив на радянську юридичну науку, що пов'язаний із категоричним запереченням існування механізму нотаріальної діяльності як самостійного інституту через недопустимість відділення нотаріальної діяльності від системи

державно-владної діяльності. При чому цей вплив відчувається і на сьогодні у вигляді досить поляризованих в цьому плані сучасних наукових досліджень та певного привілейованого становища системи державного нотаріату, оскільки поділ нотаріату на державний і приватний ще зберігається в Україні.

В радянській юридичній науці розуміння механізму нотаріальної діяльності майже не виокремлювалось, навіть критикувалось як таке, що не відповідає загальній доктрині радянського права, де нотаріат розглядався як засіб захисту соціалістичної власності, забезпечення соціалістичної законності та правопорядку в цілому. Проте, окремі складові механізму нотаріальної діяльності все ж таки становили предмет осмислення зі сторони представників радянської юридичної науки, надаючи уявленням про нотаріат більш прикладного значення, водночас обмежуючи їх окремими аспектами його розуміння. Так, питання функціонального призначення нотаріату розкрито в поглядах М. І. Авдєєнко, М. Г. Авдюкова, М. І. Бондарєва, Е. Б. Ейдінова, М. А. Кабакової, М. Ф. Лесницького та інших, які обґрунтовували наявність законодавчо закріплених завдань, які в визначають функціональне призначення нотаріату (охорона власності, зміцнення соціалістичної законності та правопорядку), відображають роль соціалістичної держави, оскільки реалізується від імені держави, є складовою функціонування державного механізму, забезпечуючи його стабільність. На нашу думку, радянська правова доктрина, хоч і відкидала категорію «механізм нотаріальної діяльності», пов'язуючи її виключно з монопольним правом держави в особі уповноважених органів, що не може бути відділена від держави та від єдиного механізму її функціонування, водночас визначали ряд ідей щодо самостійності нотаріату, незалежності нотаріальної діяльності від інших різновидів юридичної практичної діяльності. Фактично, визнання механізму нотаріальної діяльності створювало б передумову для подальшої критики виключно державно-владного характеру нотаріальної діяльності, неможливість забезпечення вимог її конфіденційності. А в умовах тотального контролю держави суспільного життя, недопустимості відділення від держави будь-яких різновидів юридичної

практичної діяльності, неможливості децентралізації механізму державницької діяльності, не могло бути і мови про наявність самостійного механізму нотаріальної діяльності.

Окремо слід відзначити праці європейських та американських вчених, в яких питання нотаріальної діяльності розкривається досить неоднозначно, в більшій мірі прив'язуючись до конкретного типу нотаріату, який вивчається. Проте основу їх досліджень все ж таки становить категорія «mechanism of notarial activity» (пер. з англ. – механізм нотаріальної діяльності), яка визначається як особливий порядок професійної діяльності суб'єктів, що надають нотаріальні послуги, націлені насамперед на задоволення потреб суб'єктів права у правовій охороні та захищеності їх прав та інтересів. Вказане поняття є універсальним та використовується для подальшої характеристики нотаріату або латинського, або англо-саксонського типів. Як наслідок у працях європейських та американських дослідників фактично вивчається механізм нотаріальної діяльності з точки зору історичних аспектів його зародження, становлення, розвитку, а також вдосконалення з урахуванням поточних потреб та інтересів суб'єктів права [224, с. 19–20]. Крім того, механізм нотаріальної діяльності вченими характеризується з точки зору особливостей такого його невід'ємного елемента як нотаріус, що дозволяє дослідити його правовий статус, з'ясувати специфіку організації його діяльності [224, с. 19; 209, с. 25–26]. Актуальними також є дослідження міжнародного правового значення механізму нотаріальної діяльності, його уніфікації [215, с. 153], посилення участі суб'єктів нотаріальної діяльності в умовах функціонування міжнародного союзу латинського нотаріату [217, с. 5–12], особливості ролі нотаріуса в системі юридичної практики, судочинства або правоохорони [220, с. 6]. Вчені з країн, де функціонує система нотаріату англосаксонського типу так само вживають поняття «механізм нотаріальної діяльності», проте їх дослідження стосуються не стільки формалізації нотаріальної діяльності, скільки особливостей традицій нотаріальної діяльності, практичних засад її здійснення [211, с. 11], існуючих недоліків та проблем поєднання нотаріальної

практики з іншими видами професійної діяльності [13, с. 140]. Крім того, наукові дослідження стосуються і питань відповідальності нотаріусів у випадку порушення функціонування механізму нотаріальної діяльності [211, с. 23].

Наукові дослідження нотаріату та нотаріальної діяльності як теоретико-правового, так і галузевого плану, які розвивались в радянській юридичній науці, а згодом і у вітчизняній юридичній науці, починаючи з сер. 80-х років ХХ ст. і до сьогодні переважно засновували свої наукові розробки на необхідності переосмислення виключно публічного (державницького) характеру нотаріальної діяльності, все більше поширювались ідеї щодо публічно-приватного характеру нотаріальної діяльності, недопущення монополізації нотаріальної діяльності виключно системою державного нотаріату. У більш сучасних наукових дослідженнях теоретико-правових і галузево-правових аспектів нотаріату та нотаріальної діяльності вченими вже більш конкретно мова ведеться про публічно-приватний характер нотаріальної діяльності, яка в свою чергу зумовлює його самостійне правове значення. Так, нотаріальна діяльність є самостійним різновидом юридичної практичної діяльності, що реалізується за допомогою юридично закріпленого механізму, належного функціонування якого дозволяє збалансувати приватні і публічні інтереси, і саме головне – отриманий правовий результат, що являє собою посвідчену угоду, збережене майно, захищені інтереси, недопущено правопорушення, гарантовано законність діяння, посвідчено юридичний факт тощо [137, с. 45–46].

Сучасний стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності представлений різноманітними науковими дослідженнями. Це зумовлено насамперед складністю самого феномену «механізм здійснення нотаріальної діяльності», а також доктринальною невизначеністю його природи, сутності, змісту, елементів та складу. Крім того, слід відзначити наявність досить широкого кола наукових досліджень, в яких механізм нотаріальної діяльності виокремлюється і досліджується як безпосередньо, так і опосередковано, крізь призму інших

суміжних або більш широких за змістом явищ (юридична практика, юридичний процес, юридична процедура, посвідчувальна діяльність, тощо). Проте, вважаємо за доцільне взяти за основу загальну ідею зазначених вище вчених про можливість узагальнення стану наукового дослідження нотаріату та нотаріальної діяльності, на підставі чого запропонувати власний підхід до узагальнення та характеристики сучасного стану наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності. З урахуванням того, що:

– по-перше, феномен механізму нотаріальної діяльності в юридичній літературі розкривається як безпосередньо (тобто вченими вживається та вивчається вказана явище або окремі його аспекти), так і опосередковано (тобто механізм нотаріальної діяльності використовується як допоміжна категорія або вивчаються суміжні явища або процеси);

– по-друге, зміст доктринальних підходів до характеристики механізму нотаріальної діяльності є різним, в деякій мірі відмінним, схожим, спільним або навіть – протилежним. З урахуванням цього вважаємо за доцільне узагальнити стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності за критеріями предмету та змісту вивчення механізму нотаріальної діяльності.

Перш за все слід відзначити праці вчених, в яких взагалі юридична діяльність представлена як особливий механізм, що включає в себе відповідну систему складових, гармонійне функціонування яких дозволяє забезпечити здійснення юридичної діяльності в цілому. Умовно вказану категорію наукових досліджень теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності можливо назвати структурно-функціональним. В юридичній літературі традиційно питання юридичної діяльності в цілому розкривається з точки зору механізму її здійснення, що вкладається у визначення поняття «юридична діяльність» [177, с. 223–224; 146, с. 38–39] або зазначається у переліку ознак юридичної діяльності [48, с. 435], або характеризується в межах аналізу процесуальних основ юридичної діяльності [27, с. 322; 46. с. 415-416].

Виходячи з розуміння юридичної діяльності як особливого механізму, можливо за аналогією механістичне сприйняття юридичної діяльності перенести і на механізм нотаріальної діяльності, яка є одним з її різновидів. На сьогодні в юридичній науці вченими-теоретиками права питання механізму нотаріальної діяльності переважно розкриваються через розуміння юридичної практичної діяльності, яка характеризується призначенням щодо забезпечення законності правовідносин шляхом їх вияву, перевірки, посвідчення, гарантування та охорони [174, с. 31]; напрямами правової діяльності (зокрема в питанні охорони і захисту інтересів суб'єктів права) [136, с. 33–34]; сутністю, що виявляється у професійно організованій і проведеній діяльності з метою забезпечення законних інтересів суб'єктів права [4, с. 139]. З точки зору механізму здійснення нотаріальної діяльності розкриває проблему розуміння і пізнання нотаріату та нотаріальної діяльності Н.В. Перепелиця, яка закладає вказану категорію в основу науково-пізнавальної діяльності, розуміючи під нею особливий комплекс інститутів, заходів, методів та прийомів вчинення нотаріальних дій, а також надання додаткових нотаріальних послуг, націлених на забезпечення інтересів суб'єктів права, охорону їх прав в майновій та немайновій сферах [150, с. 38]. Таким чином категорія «механізм нотаріальної діяльності» взята вченим за основу не лише розуміння сутності та змісту нотаріальної діяльності, але і за основу для подальшого дослідження інших аспектів функціонування нотаріату, його системи, змісту діяльності та призначення. Крім того, стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів нотаріальної діяльності також представлений науковими роботами вчених-теоретиків права, що вивчають роль нотаріату в сучасній юридичній практиці, де механізм нотаріальної діяльності і його належне функціонування визначають роль нотаріату в сучасних умовах його функціонування [88, с. 78–79], забезпечення реалізації права [140, с. 85–86]. Окремі теоретико-правові аспекти механізму нотаріальної діяльності розкриваються в наукових працях, в яких досліджено принципи нотаріальної діяльності [83; 188, с. 59–65] та особливості реалізації окремих функцій нотаріату [192, с. 80–84]. У наукових

роботах, предметом дослідження яких є більш загальні питання виникнення, розвитку та функціонування нотаріату, проблематика механізму здійснення нотаріальної діяльності опосередковано розкривається крізь призму вивчення особливостей зародження, розвитку та сутності нотаріату [131; 138; 139], недоліків його функціонування та шляхів вдосконалення [69], посилення ролі та значення в сучасних умовах [36; 133] та ін. Ряд наших статей так само на сьогодні є складовою сучасного стану наукової дослідженості нотаріату та нотаріальної діяльності крізь призму історіографії їх наукового пізнання [105], пізнавальних [18], методологічних [216] та функціональних аспектів [106], механізму здійснення [107], сучасного стану його функціонування та перспектив розвитку [19; 20; 21; 108] тощо. Тобто питання механізму нотаріальної діяльності розкриваються крізь призму недостатньої ефективності його функціонування, необхідності удосконалення або в цілому всіх елементів такого механізму, або окремих його складових.

Інший блок наукових досліджень, які відображають стан наукової розробки теоретико-правових аспектів нотаріальної діяльності стосується питань методики здійснення нотаріальної діяльності, які мають практично орієнтований характер, відображають особливості функціонування нотаріату в цілому або здійснення окремих різновидів нотаріальних дій. Умовно зазначений блок наукових праць, що стосуються механізму нотаріальної діяльності та його теоретико-правових аспектів, можна назвати методично орієнтованим. Слід відзначити, що в юридичній науці досить широко представлені дослідження нотаріальної діяльності з точки зору методики її здійснення, що характеризується крізь призму особливого механізму функціонування нотаріату. Знову ж таки зазначений підхід більше притаманний вченим, які вивчають нотаріальну діяльність в межах галузевих юридичних наук. Так, вченими питання нотаріальної діяльності визначається як особливий механізм посвідчення певної категорії договорів. Така нотаріальна практика стає усталеною, відповідно складає зміст усталеного механізму такого посвідчення договорів [102, с. 237], або доповнюється ще комплексом

організаційно-правових та організаційно-технічних засобів, що забезпечують вчинення тих або інших нотаріальних дій, формальних підстав щодо їх вчинення, тим самим разом вони складають поняття «механізм нотаріальної діяльності» [26]. Крім того, механізм здійснення нотаріальної діяльності розкривається вченими з точки зору державного управління нотаріальною діяльністю [2], правочинів в сфері спадкування, прийняття або відмови від прийняття спадщини [189, с. 78–80], де вказаний механізм визначається як такий, що поєднує в собі особливості вчинення окремих різновидів нотаріальних дій, тим самим виконує з точки зору методики нотаріальної діяльності – узагальнюючу функцію.

В цьому плані досить цікаву і обґрунтовану думку висловлює С. Я. Фурса, яка стоїть на позиції віднесення нотаріату до самостійної юридичної науки. Фактично вчена є прихильницею виокремлення спеціально-юридичних наук в системі юридичних наук, предметом дослідження яких є особливості здійснення юридичної діяльності, в тому числі і з точки зору методики її здійснення. На переконання вченої, механізм нотаріальної діяльності є ніщо іншим, як складовою предмета юридичної науки – нотаріат [187, с. 6–10], оскільки механізм нотаріальної діяльності визначає коло закономірностей, що становитиме наукознавчий характер, відображає стан свого наукового дослідження [190, с. 36–39; 191, с. 5–14] та виконує як теоретичну роль щодо приросту наукових знань в сфері нотаріату, так і практичну в частині виявлення недоліків та удосконалення практики здійснення нотаріальної діяльності. На підтвердження самостійності нотаріату, як складової юридичних наук, можна навести думку І. А. Безклубого, який обґрунтовує доцільність виокремлення самостійної методології дослідження нотаріальної діяльності, окремою складовою якої є методика вчинення нотаріальних дій [8, с. 48–49], що є додатковим аргументом на користь визнання нотаріату самостійною юридичною наукою, що може належати до різновиду спеціально юридичних наук.

В якості ще одного комплексу наукових праць, що представлені в юридичній науці та стосуються теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності, можна виокремити ті наукові дослідження, які розкривають механізм нотаріальної діяльності з точки зору завдань, які покладаються на нотаріат та результату здійснення нотаріальної діяльності. Умовно ці наукові дослідження можна назвати практично орієнтованими. Так, механізм здійснення нотаріальної діяльності переважно ототожнюється з особливим засобом або процесом, що сполучає завдання, які покладаються на нотаріат, та тими практичними юридично значимими результатами, що досягаються за наслідками її здійснення.

Так, механізм нотаріальної діяльності вченими визначається як процесуальна характеристика вчинення нотаріальних дій, що має високий ступінь організованості. І така організація нотаріальної діяльності забезпечується комплексом процедур по фіксації (реєстрації) фактів та обставин, які мають юридичне значення [141, с. 167]. Фактично мова іде про такі складові механізму нотаріальної діяльності як завдання, процес (що складається з сукупності процедур) та результат, який має бути досягнуто за наслідками здійснення нотаріальної діяльності. Подібною є точка зору і інших вчених, які в цілому механізм нотаріальної діяльності визначають як комплекс процедур, котрі пов'язані між собою і забезпечують застосування норм цивільного права [142, с. 34–35], при чому такі ідеї походять від визнання суб'єктів нотаріальної діяльності виключно суб'єктами правозастосування [33, с. 96]. Зазначені погляди переважно обґрунтовують представники науки цивільного права, водночас повністю погодитись із ними ми не можемо. Варто підтримати погляди вчених в тому, що дійсно окремі повноваження суб'єктів нотаріальної діяльності відносяться до правозастосовних (наприклад, проставлення виконавчого напису на борговому документі), водночас ними не обмежені. Крім того і саме розуміння механізму нотаріальної діяльності буде досить обмеженим, оскільки відобразатиме лише окрему її складову щодо змісту діяльності уповноважених суб'єктів на вчинення нотаріальних дій.

Водночас більшість вчених все ж таки розкривають діяльність нотаріату з точки зору складових нотаріальної діяльності, до яких відносять задачі нотаріату і кінцевий результат нотаріальної діяльності, при чому проміжок між задачами і результатом нотаріальної діяльності охоплюватиметься поняттям «механізм нотаріальної діяльності» [170, с. 113]. Подібна точка зору обґрунтовується і іншими вченими, які додають до складових механізму нотаріальної діяльності крім задач та юридично-значимого результату ще і цивільно-правові відносини, що становлять зміст нотаріальної діяльності. Окремо в якості складових нотаріальної діяльності вченими виділяються також нотаріальні повноваження [186, с. 56], мета нотаріальної діяльності в частині забезпечення комплексності охорони цивільних прав [5, с. 14].

Крім того, вченими, хоч і не виокремлюється поняття «механізм нотаріальної діяльності», однак в їх поглядах відзначаються окремі складові практики її здійснення. Так, з точки зору практики нотаріальної діяльності науковцями звертається увага на те, що її визначення має ґрунтуватися на розумінні складових практики її здійснення. Зокрема, пропонується під нотаріальною діяльністю розуміти поєднання таких компонентів як суб'єкти нотаріальної діяльності, комплекс задач, які ставляться перед ними в частині правоохорони та правозахисту (охорона власності і майнових прав, захист законних прав і інтересів, посвідчення юридичних фактів, сприяння виконання волі спадкодавця, ведення обліку нотаріальних справ), а також юридично значимий результат, який відображає стан виконання покладених на них задач (вимірюється відповідним рівнем правопорядку, законності тощо) [104, с. 65]. Таким чином розуміння нотаріальної діяльності, хоч і не представлене через категорію «механізм», проте за змістом вказаний підхід відображає розуміння нотаріальної діяльності саме як особливий юридичний механізм.

Продовжуючи наше наукове дослідження, відзначаючи високий рівень актуальності вивчення теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності вважаємо за доцільне встановити пізнавальний потенціал теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності.

В юридичній літературі окремо вказане питання майже не піднімалось і не розкривалось. Проте окремі погляди вчених щодо пізнавального потенціалу механізму нотаріальної діяльності все ж в юридичній науці були представлені, проте більшість з них має авторський характер та переважно відображають актуальність вивчення тих питань, які стосуються особливостей предмету їх наукових робіт. Так, на думку М. С. Долинської актуальність наукового дослідження теоретико-правових аспектів правового регулювання нотаріальної діяльності насамперед визначається її важливою роллю, адже нею забезпечувалася приватна власність на майно, зокрема нерухоме. Від якості нотаріальної діяльності залежить нормальне функціонування цивільного обороту держави, ефективність охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян й інших суб'єктів господарювання [35, с. 5] Необхідність посилення наукового дослідження також доводиться нечітким регламентуванням, недостатнім дослідженням проблем механізму нотаріальної діяльності в умовах оновлення законодавства України, яке врегульовує питання нотаріату та процедури вчинення нотаріальних дій, важливість для законотворчої та правозастосовної діяльності [148, с. 5–6]; важливою роллю нотаріату в системі інститутів надання кваліфікованої юридичної допомоги, яка повинна неухильно підвищуватися, а це в свою чергу зумовлює потребу в нових доктринальних підходах, які базуються на аналізі правової діяльності нотаріату, всіх складових її елементів [42, с. 23]; його правозахисним призначенням, що забезпечує необхідний баланс публічних і приватних інтересів. З одного боку, як орган безспірної цивільної юрисдикції нотаріат є захисником прав і законних інтересів суб'єктів цивільних правовідносин, забезпечує їх належну реалізацію, а з іншого – як орган превентивного правосуддя він запобігає виникненню судових спорів між учасниками договірних відносин [80, с. 18] тощо.

Цілком підтримуючи вищезазначені погляди вчених, вважаємо за доцільне насамперед акцентувати увагу на встановленні пізнавального потенціалу теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності. Теоретико-

правові аспекти механізму нотаріальної діяльності як пізнавальна проблематика визначаються:

1) по-перше, пізнавальним потенціалом нотаріальної діяльності, що являє собою комплекс закономірностей здійснення, а саме коло уповноважених суб'єктів, їх активна поведінка, що включає в себе чіткий алгоритм вчинення нотаріальних дій та надання додаткових послуг, юридичні наслідки, що настають за результатами нотаріальної діяльності, пов'язані із забезпеченням прав та інтересів суб'єктів права;

2) по-друге, пізнавальним потенціалом механізму нотаріальної діяльності, що відображає чітко злагоджений комплекс елементів, функціонування яких детермінує активну роботу суб'єктів нотаріальної діяльності, націлену на досягнення юридично значимого результату, та, власне, досягнення такого результату;

3) по-третє, пізнавальним потенціалом теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності, що включає в себе коло закономірностей зародження, виникнення, розвитку, функціонування та вдосконалення механізму нотаріальної діяльності як самостійного явища сучасної правової дійсності.

Таким чином загальна стратегія наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності заснована на формуванні комплексного наукового уявлення про загальні закономірності зародження, становлення, розвитку, функціонування та вдосконалення нотаріальної діяльності як особливого механізму її здійснення.

З точки зору цілісності та всебічності наукового дослідження, з метою визначення та характеристики теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності, його категоріального прояву, складових, ролі та функціонального призначення, стану та шляхів посилення в сучасних умовах розвитку системи нотаріату латинського типу, вважаємо пізнавально-перспективними наступні складові предмету цієї дисертаційної роботи:

- історія розвитку правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні;
- генеза наукових уявлень про механізм нотаріальної діяльності, сучасний стан пізнання його теоретико-правових аспектів;
- методологічна основа наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності та функціональні можливості її складових;
- категоріальний вимір механізму нотаріальної діяльності та посилення її термінологічного забезпечення;
- системність механізму нотаріальної діяльності та її складові;
- функціональні можливості механізму нотаріальної діяльності та її роль в сучасних умовах розбудови нотаріату в Україні;
- гарантії механізму нотаріальної діяльності та їх характеристика;
- перспективи посилення правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні.

Визначивши пізнавально-перспективні напрями наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності логічним продовженням стане з'ясування методологічної основи їх наукового пізнання, а також визначення функціональних можливостей її складових. Методологічна основа будь-якого наукового дослідження відіграє важливу роль, забезпечуючи цілісність, всебічність та повноту науково-дослідної роботи, і саме головне – визначаючи її дослідницьку стратегію, формуючи вектор пізнавальної діяльності дослідника. В наукознавчій та юридичній літературі на сьогодні склались різноманітні підходи до розуміння методології наукового пізнання, порядку її формування дослідником, змісту елементів методологічної основи та їх функціональних можливостей. Можемо відзначити, що наукове уявлення про методологічну основу наукових досліджень в цілому – це одне з найдискусійніших питань як в наукознавчій, так і в юридичній літературі. Ряд вчених обґрунтовують ідею про те, що методологія наукових досліджень, в

тому числі і в сфері юриспруденції є сталою, дослідник лише використовує відповідний набір методологічного інструментарію, що розроблений методологією гуманітарних наукових досліджень та деталізований методологією юридичних наукових досліджень [74, с. 114–116]. Фактично мова іде про інструментальний підхід до розуміння методології наукового пізнання, де дослідник лише використовує розроблений і апробований методологічний інструментарій, тим самим забезпечуючи приріст нових науково обґрунтованих знань та переосмислення існуючих. Деякі вчені схиляються до думки про те, що дослідник має обрати власний вектор наукового пізнання, його застосувати до предмету дослідження та розкрити особливості предмету наукового пізнання з точки зору конкретного аспекту або аспектів наукового дослідження (наприклад, порівняльне, історичне, системне, феноменологічне дослідження тощо) [89, с. 15]. Такий підхід до характеристики методології наукового пізнання також є досить перспективним, оскільки націлений на забезпечення організованості науково-дослідної роботи, а також цілісності та системності наукового знання. В юридичній літературі деякими вченими було зроблено поодинокі спроби охарактеризувати методологічну основу вивчення нотаріальної діяльності або функціонального призначення нотаріату. Зокрема, на переконання А. І. Безклубого та Л. В. Єфіменко, методологія дослідження нотаріальної діяльності складається з комплексу методів наукового пізнання, які визначаються з урахуванням особливостей предмету самого дослідження – нотаріальної діяльності. В подальшому вчені надають перелік таких методів, які є найбільш функціонально перспективними для вивчення нотаріальної діяльності (функціональний, системний, прогностичний та ін.) і визначають результати дослідження [8, с. 51–54]. На переконання О. М. Золотухіної, теоретико-правові аспекти функціонального призначення нотаріату з пізнавальної точки зору потребують формування дослідником власної методологічної основи, що в подальшому і було запропоновано авторкою. Вчена приходить до висновку про те, що методологічна основа наукового дослідження функціонального призначення нотаріату обумовлюється об'єктом

наукового пізнання, що являє собою систему суспільних відносин, у межах якої відбувається функціонування нотаріату, та предметом наукового дослідження, що характеризує зміст, процес та результат функціонування нотаріату як особливого різновиду практичної юридичної діяльності та засобу досягнення конкретної мети нотаріальної діяльності. В результаті вченою визначено методологічну основу наукового дослідження функціонального призначення нотаріату з точки зору її системного виміру як комплекс «наукових принципів, методологічних підходів та методів наукового пізнання, які надають змогу сформулювати положення, ідеї та концепції, на яких засновується наукове дослідження, розкрити світоглядні й загальні підходи до характеристики якісних властивостей нотаріальної діяльності, а також провести дослідження в межах чітко визначених методів наукового пізнання, які застосовуються для вивчення функціонального призначення нотаріату» [69, с. 84–85]. Вказаний підхід заслуговує на увагу, оскільки досить комплексно та системно розкриває пізнавальний потенціал методологічної основи наукового дослідження, і саме головне – методологічна основа сформована вченою індивідуально, виходячи з особливостей предмету пізнання. Такий підхід заслуговує на увагу та підтримку, оскільки дозволяє кожному досліднику на підставі розробленої методології наукових досліджень, із врахуванням особливостей предмету наукового дослідження, виокремити та сформулювати індивідуально методологічну основу наукового пізнання. Проте сам системний підхід, запропонований вченою, на нашу думку потребує переосмислення. В науковій літературі вченими переважно надається системно-структурна характеристика методологічній основі наукового дослідження, якій притаманні декілька блоків методологічного інструментарію, а також методика його поєднання та використання в процесі здійснення наукового пізнання. Проте назви, зміст та характеристика таких блоків методологічного інструментарію і методики їх поєднання і використання представлені у поглядах вчених неоднозначно. Зокрема вченими до складу методології відносяться напрями наукового дослідження, які поділяються на філософські та конкретно-наукові, що

дозволяють поєднати світоглядне та наукове сприйняття досліджуваного явища або процесу [28, с.21] або рівні наукового дослідження (світоглядний, загальнонауковий, спеціальнонауковий), що обов'язково мають бути охоплені дослідником, відповідно мають бути отримані світоглядні, загальнонаукові та спеціальнонаукові знання про досліджуваний предмет, і на кожному такому рівні дослідник використовує відповідний набір методів, який обирається на його розсуд з урахуванням складності предмету дослідження та всебічності наукового пізнання [92, с. 119]. Також до складу методології наукового дослідження вченими відносяться традиційно методи, прийоми та засоби пізнання [28, с. 45–46] тощо. Окремо слід звернути увагу на підхід, який останнім часом найбільше використовується вченими при здійсненні теоретико-правових досліджень, що заснований на ідеї поєднання принципів наукового пізнання, методологічних підходів та методів наукового дослідження [180, с. 17]. На нашу думку, принципи наукового пізнання та методологічні підходи – вони є більш сталими та уніфікованими, які використовуються в процесі дослідження стандартно, оскільки на них засновується вивчення будь-якого явища чи процесу правової дійсності. В цьому плані варто відзначити те, що важливими для пізнання теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності будуть:

– по-перше, принципи наукового пізнання які в цілому покликані сприяти цілісності та внутрішній єдності науково-дослідної роботи, визначити націленість здійснення пізнавальної діяльності, отримання істинних та методологічно обґрунтованих результатів дослідження. Оскільки коло принципів наукового пізнання є доволі усталеним [175, с. 24–25], в цій роботі ми лише перерахуємо їх та надамо загальну характеристику щодо вивчення теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності. Так, принцип істинності наукового пізнання визначає націленість наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності на отримання достовірних, науково обґрунтованих результатів дослідження. Принцип всебічності має на меті забезпечити методологічно грамотне вивчення предмету

цієї дисертаційної роботи, охопити все коло теоретико-правовий аспектів механізму нотаріальної діяльності та сформувавши цілісне концептуальне бачення феномену нотаріальної діяльності як особливого юридичного механізму. Принцип системності пов'язаний за своїм змістом із принципом всебічності та покликаний дослідити не лише теоретико-правові аспекти механізму нотаріальної діяльності, але і особливості взаємозв'язку між ними, тим самим сформувавши і обґрунтувавши цілісне уявлення про досліджуваний феномен. Тісно пов'язаний із принципом системності принцип професіоналізму, який передбачає залучення до науково-дослідної діяльності суб'єктів, які мають досвід та володіють необхідними знаннями та навичками наукової пізнавальної діяльності, спроможні грамотно виокремити мету дослідження, поставити завдання, сформувавши методологічну основу наукового пізнання та отримати наукові результати, що відзначатиметься новизною. Окремо варто звернути увагу на пізнавальне значення принципу об'єктивності, що потребує встановлення теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності як кола загальних закономірностей, що його характеризують, їх сприйняття та дослідження як реально існуючого, об'єктивно сформованого явища;

– по-друге, методологічні підходи наукового дослідження, які, з одного боку, спроможні визначити загальне сприйняття дослідником явища чи процесу, який вивчається, а з іншого боку – сформувавши пізнавальну стратегію наукового дослідження з точки зору того, в якому форматі має відбутися саме наукове дослідження (в історико-правовому, порівняльно-правовому, функціонально-правовому, системно-правовому тощо). В цьому плані слід підтримати точку зору Г. О. Дубова про те, що «методологічний підхід являє собою синтез знання світоглядно-філософського та конкретно наукового рівня, виконуючи за своєю суттю роль загальнометодологічних та методичних директив щодо дослідження державно-правової дійсності із визначених світоглядних та ціннісних позицій» [38, с. 23]

Перелік методологічних підходів в юридичній науці також є доволі ustalеним [175, с. 24–25; 46, с. 37], тому ми зупинимось на визначенні їх переваг щодо вивчення теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності.

Важливу роль для вивчення теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності відіграє механістичний підхід, який в наукознавчих джерелах [11, с. 45] визначається як міждисциплінарний методологічний підхід, що розглядає об'єкти дослідження як особливий механізм. Тобто вказаний методологічний підхід дозволяє звести особливості (інформацію про ці особливості) об'єкту дослідження до механістичної моделі. В свою чергу така механістична модель має являти собою комплекс взаємодіючих елементів, функціонування яких характеризуватиме (дозволить сформулювати уявлення) про об'єкт дослідження як про явище, процес, комплекс процедур, зміст діяльності тощо. Перевагами зазначеного методологічного підходу до пізнання нотаріальної діяльності є: по-перше, виокремлення самої пізнавальної ідеї щодо вивчення функціонального призначення нотаріату крізь призму нотаріальної діяльності, що пізнавальне уявлення про яку зводиться до особливої механістичної моделі, як комплексу взаємодіючих елементів, що визначають детермінацію нотаріальної діяльності, її здійснення та завершення; по-друге, виокремлення та вивчення закономірностей механізму нотаріальної діяльності, що характеризуватиме її особливу механістичну модель, функціонування якої визначатиметься відповідним рівнем ефективності; по-третє, формування у дослідника пізнавальної стратегії вивчення нотаріальної діяльності як особливого механізму, тобто комплексу взаємодіючих елементів (суб'єкти, засоби, завдання, мета тощо), функціонування яких характеризуватиме нотаріальну діяльність.

Крім того варто відзначити і потенційну перспективність використання компаративістського методологічного підходу, за допомогою якого механізм нотаріальної діяльності можливо вивчити крізь призму його порівняння із іншими різновидами юридичної діяльності та механізмами їх здійснення.

Компаративістський підхід дозволить сформулювати комплексне уявлення про механізми юридичної діяльності, встановити їх різновиди, визначити місце в ньому механізму нотаріальної діяльності. Перспективне значення має функціональний потенціал системного методологічного підходу, що дозволить також розкрити особливості співвідношення механізму нотаріальної діяльності з іншими різновидами юридичної практичної діяльності, з'ясувати системні зв'язки між ними, охарактеризувати спільні, відмінні, подібні та протилежні їх ознаки. Традиційно в юридичній літературі виокремлюється феноменологічний підхід, який спроможний надати загальне уявлення про механізм нотаріальної діяльності як про самостійне явище юриспруденції, категорію юридичної науки, а також визначити його термінологічне значення.

Також варто відзначити важливу роль герменевтичного методологічного підходу, за допомогою якого можливо на підставі аналізу норм права, нотаріальних актів та актів судової практики, які стосуються нотаріальної діяльності, змісту законопроектів та офіційних статистичних даних охарактеризувати стан правового забезпечення нотаріальної діяльності, перспективи його удосконалення, а також особливості практики вчинення нотаріальних дій, механізм їх вчинення та правове значення.

Третьою складовою методологічної основи наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності є методи наукового пізнання, які використовуються у взаємозв'язку, і їх методологічно грамотне поєднання дозволяє акцентувати увагу дослідника саме на комплексі теоретико-правових аспектів досліджуваного явища. З урахуванням особливостей предмету нашої дисертаційної роботи, актуальності теми та поставлених завдань науково перспективними буде використання широкого кола методів світоглядного, загальнонаукового та спеціально наукового характеру. Діалектичний метод дозволить дослідити механізм нотаріальної діяльності в динаміці, врахувати його змінюваність, залежність від різноманітних факторів, встановити особливості задоволення потреб суспільства у функціонуванні системи нотаріату та здійсненні нотаріальної

діяльності. Поєднання діалектичного методу із матеріалістичним, метафізичним та ідеалістичним дозволить в цілому розглянути механізм нотаріальної діяльності як самостійний об'єкт світосприйняття, що наділений пізнавальними закономірностями, в тому числі і теоретико-правовими аспектами, які є об'єктивно існуючими, невід'ємними, можуть бути сприйняті дослідником, осмислені та щодо яких може бути сформоване відповідне світоглядне уявлення.

Складність та багатовимірність теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності визначає доцільність використання і інших груп методів, які відносяться до загальнонаукових та спеціально наукових. Потенційно перспективним є використання порівняльно-правового методу, що сприятиме встановленню самостійності механізму нотаріальної діяльності в системі:

- а) об'єктів наукового дослідження;
- б) об'єктів правового забезпечення;
- в) складової викладацької діяльності у закладах вищої освіти за спеціальністю 081 – Право.

Історико-правовий метод сприятиме здійсненню аналізу історії розвитку правового забезпечення механізму нотаріальної діяльності в Україні, а також його наукового дослідження, встановлення перспектив розвитку наукового пізнання, а також посилення його правового забезпечення. Спеціально-юридичний метод матиме важливе значення для обґрунтування самостійності механізму нотаріальної діяльності в системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки, відмежування його від інших суміжних понять та категорій юриспруденції, виокремлення його ознак та надання їх характеристики. Крім того, вказаний метод спроможний буде встановити перспективи посилення термінологічного забезпечення правового регулювання нотаріальної діяльності.

Окремо слід відзначити і перспективність системно-функціонального методу, який дозволить встановити функціональне призначення та роль

механізму нотаріальної діяльності, а також виокремити і розкрити зміст функцій механізму нотаріальної діяльності у їх системному поєднанні.

Застосування пізнавальних можливостей прогностичного методу сприятиме насамперед аналізу особливостей правового забезпечення механізму нотаріальної діяльності, щодо перспектив його удосконалення, забезпечення відповідності механізму нотаріальної діяльності сучасним стандартам, котрі притаманні нотаріату латинського типу. Функціональні можливості прогностичного методу варто поєднати з функціональним потенціалом методу правового моделювання, що сприятиме визначенню та узагальненню недоліків правового забезпечення і практики функціонування механізму нотаріальної діяльності в Україні, на підставі чого обґрунтувати напрями їх удосконалення.

Вважаємо, що методологічна основа наукового пізнання – складна і важлива категорія будь-якого наукового дослідження, потребує вироблення індивідуалізованого підходу до формування, оскільки визначатиме в подальшому його стратегію. Варто підтримати погляди вчених про можливість виокремлення таких складових методологічної основи як принципи наукового пізнання, методологічні підходи та методи наукового дослідження, на яких ми зупинились вище. Однак, зазначеними складовими методологічна основа дослідження не обмежується оскільки має включати в себе ще і методику їх використання, яка, на нашу думку, представлена в межах рівнів наукового дослідження – світоглядного, загальнонаукового та спеціально-наукового. Про наявність методологічних рівнів наукового пізнання, в межах яких має бути реалізоване функціональне призначення пізнавального інструментарію юридичної науки зазначали В. В. Копейчиков, М. І. Козюбра, С. Л. Лисенков, О. Ф. Скакун та ін. [47, с. 22–24; 82, с. 78; 175, с. 112].

Враховуючи вищезазначене, беручи за основу функціональні можливості принципів, методологічних підходів та методів наукового пізнання, вважаємо що їх використання можливо забезпечити в межах відповідних рівнів наукового дослідження, які:

- по-перше, виконують важливу методологічну роль, забезпечуючи цілісність та структурованість наукового дослідження;
- по-друге, забезпечують поєднання філософського та наукового сприйняття досліджуваної проблематики;
- по-третє, сприяють посиленню взаємозв'язку міждисциплінарності та вузьконауковості вивчення теоретико-правових аспектів механізму нотаріальної діяльності;
- по-четверте, є передумовою організації наукового дослідження, що стане основою ефективної роботи дослідника, системності і послідовності наукового аналізу, а також дозволить визначити критерії істинності проведеного пізнання, тим самим забезпечить належний рівень професіоналізму науково-дослідної роботи.

Традиційно до таких рівнів наукового дослідження відносяться:

- 1) філософський (світоглядний) рівень пізнання, що дозволить, засновуючись на принципах наукового пізнання, керуючись методологічними підходами наукового дослідження, використати комплекс методів наукового дослідження, сприйняти нотаріальну діяльність як особливий механізм людської професійної діяльності, який відзначається закономірностями свого здійснення та досягнення загально соціального і юридично значимого результату;
- 2) загальнонауковий рівень пізнання, що функціонально спроможний, засновуючись на принципах наукового пізнання, керуючись методологічними підходами наукового дослідження, використати комплекс методів, вивчити механізм нотаріальної діяльності як особливий різновид соціально корисної діяльності уповноважених суб'єктів, що забезпечує настання політичного, економічного, соціального та юридичного ефекту;
- 3) спеціально-науковий рівень пізнання, в межах якого, засновуючись на принципах наукового пізнання, керуючись методологічними підходами наукового дослідження, використати комплекс методів, можливо вивчити механізм нотаріальної діяльності як комплекс теоретико-правових

закономірностей її виникнення, становлення, розвитку, функціонування та вдосконалення.

Висновки до Розділу 1.

1. На підставі проведеного історико-правового аналізу правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні за часів її незалежності (від 1991 р. і донині) доведено існування двох-х періодів його розвитку: а) традиційний (від 1991 року до 1993 року), протягом якого фактично було збережено в Україні радянське правове забезпечення нотаріальної діяльності; б) національний, що пов'язаний із прийняттям та набранням чинності Законом України «Про нотаріат» (1993 р.), яким було закріплено: систему суб'єктів нотаріальної діяльності (в тому числі і систему приватних нотаріусів); завдання, що покладалися на нотаріат; правовий статус нотаріуса; процесуальний порядок здійснення нотаріальної діяльності; організаційне забезпечення нотаріальної діяльності.

2. Законодавець України, починаючи з 1993 року, поступово запроваджує механістичний підхід до правового забезпечення здійснення нотаріальної діяльності, де за основу правового забезпечення взято складові механізми здійснення нотаріальної діяльності, які органічно взаємопов'язані та їх взаємне функціонування дозволяє забезпечити належне функціонування нотаріату.

3. Тенденціями розвитку правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні є наступні: а) посилення публічно-приватної паритетності у статусі суб'єктів нотаріальної діяльності; б) децентралізація функціонування нотаріату, що пов'язана із поступовим розширенням можливостей суб'єктів нотаріальної діяльності вчиняти нотаріальні дії; в) уніфікація правил та порядку вчинення нотаріальних дій, що в законодавстві України; г) розширення повноважень

суб'єктів нотаріальної діяльності, що пов'язано із покладенням на них додаткових функцій; д) посилення цифровізації роботи суб'єктів нотаріальної діяльності.

4. Сучасний стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності представлений комплексом наукових праць, де акцент зроблено на: 1) структурно-функціональних аспектах нотаріальної діяльності, механізм якої досліджується крізь призму відповідної системи складових, гармонійне функціонування яких дозволяє забезпечити її здійснення; 2) методичних аспектах здійснення нотаріальної діяльності, механізм якої розкривається в межах системи прийомів, засобів та способів її здійснення, а також їх застосування; 3) практичних аспектів нотаріальної діяльності, механізм якої представлено з точки зору взаємозв'язку між комплексом завдань, які покладаються на нотаріат, та результатами її здійснення, що опосередковується практикою суб'єктів нотаріальної діяльності.

5. Пізнавальний потенціал теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності визначається пізнавальним потенціалом: по-перше, нотаріальної діяльності як комплексу закономірностей здійснення; по-друге, її механізму, що відображає чітко злагоджений комплекс елементів, функціонування яких детермінує активну роботу суб'єктів нотаріальної діяльності; по-третє, теоретико-правовими аспектами, що включає в себе коло закономірностей зародження, виникнення, розвитку, функціонування та вдосконалення механізму здійснення нотаріальної діяльності як самостійного явища сучасної правової дійсності.

6. Методологічною основою наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності є система принципів наукового пізнання, методологічних підходів та методів наукового дослідження, використання яких дозволить забезпечити:

філософський (світоглядний), загальнонауковий, спеціально-науковий рівні пізнання.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН

2.1 Механізм здійснення нотаріальної діяльності як категорія юридичної науки

Дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності буде неповним без вивчення його крізь призму складових понятійно-категоріального апарату. У попередньому підрозділі дисертації ми зазначали про те, що формально-юридичний метод покликаний встановити та проаналізувати властивості досліджуваного явища, на підставі чого охарактеризувати його ознаки, провести критичний аналіз наявних в юридичній науці підходів до визначення відповідного поняття чи категорії, а також за необхідності запропонувати удосконалене його визначення. Зазначений вектор наукового дослідження має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Теоретичне значення вивчення механізму здійснення нотаріальної діяльності як юридичної категорії виявляється у можливості узагальнити існуючі в юридичній літературі доктринальні підходи до його визначення, а також посилити (удосконалити) його наукове розуміння. Це в свою чергу дозволить укріпити методологічний фундамент для подальших наукових досліджень механізму здійснення нотаріальної діяльності та інших суміжних категорій юридичної науки (наприклад, нотаріат, нотаріальний акт, механізм юридичної діяльності тощо). В свою чергу практичне значення категоріального дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності полягатиме насамперед в можливості удосконалення термінологічного закріплення в положеннях чинного законодавства України зазначеного поняття, впровадження в положення законодавства України відповідного самостійного інституту законодавства. Крім того, посилення категоріального розуміння

механізму здійснення нотаріальної діяльності в подальшому дозволить удосконалити тлумачення норм права, які регламентують питання функціонування системи нотаріату та здійснення нотаріальної діяльності, а також посилити законність правозастосовної діяльності, що здійснюється як суб'єктами нотаріальної діяльності, так і іншими суб'єктами в питаннях, пов'язаних з функціонуванням системи нотаріату.

Важливість вивчення процесів та явищ юриспруденції з точки зору їх категоріального виміру підтверджується і поглядами вчених, які відзначають принципове методологічне значення результатів такого дослідження з точки зору можливості його здійснення в цілому. Оскільки доктринальна невизначеність понять, які позначають досліджувані явища або процеси, фактично унеможлиблює подальше проведення дослідження через нечіткість розуміння того, що становить об'єкт та предмет дослідження, варто відзначити, важливість застосування формально-юридичного методу і в нашому дослідженні. Актуальність категоріального вивчення теоретико-правових аспектів досліджуваного явища або процесу доводиться вченими насамперед тим, що проблема формування та розвитку понятійно-категоріального апарату юридичної науки займає одне з центральних місць в системі наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-правознавців. Це пояснюється існуючою неусталеністю доктринального розуміння понять і категорій юриспруденції, з одного боку, та складністю і багатоаспектністю права як самостійного явища – з іншого, що в свою чергу обумовлює складність, багатоаспектність та варіативність відповідних правових явищ і процесів, а отже позначається і на особливостях їх категоріального аналізу [163, с. 99]. Також, варто цілком погодитись із важливою функціональною роллю категоріальних досліджень як складової теоретико-правового вивчення явищ та процесів правової дійсності. Категоріальний аспект дослідження є ключовим аспектом наукового вивчення будь-якого явища або процесу правової дійсності, що відображає його місце в понятійно-категоріальному апараті юридичної науки, дає можливість відокремити його від інших явищ і процесів, встановити

і охарактеризувати його ознаки, а також обґрунтувати найбільш доцільне визначення поняття, яке об'єктивно та всебічно характеризуватиме досліджуване явище або процес. Обґрунтування поняття відповідного явища або процесу методологічно дає змогу охарактеризувати закономірності, які об'єктивно потребують наукового пізнання, забезпечуючи всебічність, системність та результативність наукового дослідження [32, с. 177]. Крім того, категоріальне дослідження відповідних явищ чи процесів сприятиме: по-перше, уніфікації їх визначень та посилення розвитку енциклопедичного підходу до їх закріплення; по-друге, з'ясуванню тих властивостей досліджуваного явища, на підставі яких можливо буде сформулювати його ознаки, а також співвіднести його з іншими суміжними категоріями, визначити їх спільність, схожість, відмінність та протилежність [182, с. 42]. Слід відзначити, що в юридичній літературі деякими вітчизняними вченими так само піднімається питання актуальності категоріального аналізу ряду понять, які є суміжними або первинними до поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності». Насамперед вченими звертається увага на важливість посилення як понятійного розуміння, так і термінологічного визначення таких понять як «нотаріат» [202, с. 138; 197, с. 25], «функції нотаріату» [68, с. 87], «завдання нотаріату» [103, с. 66-67] та інші. Це в свою чергу доводить актуальність категоріального аналізу і такого поняття як «механізм здійснення нотаріальної діяльності», що дозволить посилити всебічність формально-юридичного вивчення всієї сфери нотаріальних правовідносин, комплексно удосконалити понятійно-категоріальний апарат юридичної науки в частині понять та категорій нотаріату та нотаріальної діяльності.

Актуальність наукового пізнання понятійних закономірностей механізму здійснення нотаріальної діяльності в цілому в юридичній літературі не викликає заперечень у вчених, водночас і безпосередньо вказане поняття не отримало належного наукового вивчення зі сторони вчених. На нашу думку, сьогодні актуальність його вивчення посилюється насамперед ґрунтовною трансформацією функціонального призначення нотаріату, недостатньою

витребованістю його функціональних можливостей, а це в свою чергу потребує переосмислення та вироблення нового концептуального підходу до розуміння нотаріату, його функціонального призначення, заснованого на механістичному підході до його розуміння як абсолютної умови ефективності його функціонування. З урахуванням вищезазначеного, вважаємо за доцільне в цьому підрозділі дисертації:

1) узагальнити і здійснити аналіз доктринальних підходів до розуміння поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності»;

2) на підставі аналізу особливостей організації та функціонування систем нотаріату латинського та англосаксонського типів визначити їх емпіричну пізнавальну перспективність для вивчення механізму здійснення нотаріальної діяльності;

3) удосконалити систему ознак механізму здійснення нотаріальної діяльності та розкрити їх зміст;

4) на підставі етимологічного аналізу поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності» удосконалити його доктринальне визначення як складової понятійно-категоріального апарату юридичної науки.

Відповідно до попередньо визначених завдань дослідження насамперед доцільно здійснити аналіз доктринальних підходів до розуміння поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності», за наслідками якого провести їх узагальнення. Як ми зазначали в попередньому розділі дисертації, радянська юридична доктрина в цілому заперечувала наявність механізму нотаріальної діяльності в радянській державі як такої, що притаманний виключно державам з буржуазним устроєм, який створюється на традиційних засадах заможними прошарками населення для задоволення їх же інтересів, є таким, що відділений від держави. Однак, окремі опосередковані ідеї щодо механізму нотаріальної діяльності все ж таки висловлювались. Одним з небагатьох вчених радянської доби, який підняв питання характеристики вчинення нотаріальних дій через категорію механізму був К. С. Юдельсон, який відзначав, що посвідчення угод передбачає особливий механізм діяльності нотаріуса, який має послідовно за

зверненням зацікавлених суб'єктів встановити їх особу, перевірити дієздатність, підготувати відповідний документ, засвідчити приналежність підпису особі, переконатися в тому, що особа володіє цивільними правами. Проте, загальний радянський підхід до характеристики механізму здійснення нотаріальної діяльності переважно визначає його крізь призму: а) приналежності до загального механізму державно-владної діяльності, де нотаріус наділений державно-владними повноваженнями та реалізує свою діяльність в тому випадку, коли відсутнє правопорушення і відсутній спір про право; б) ототожнення з механізмом державно-владної діяльності, яка націлена на управління суспільством, впорядкування суспільних відносин; в) функціонування окремих органів державної влади (правоохоронний або судових), де нотаріальна діяльність відіграє допоміжну роль; г) змісту владного впливу суб'єктів радянського нотаріату на протидію правопорушенням тощо. Зазначене розуміння нотаріату та нотаріальної діяльності в радянській юридичній науці, на думку К. І. Чижмар, зумовлена категоричним протиставленням нової системи радянського нотаріату тій системі нотаріату, що утворилась та функціонує в капіталістичних країнах, де нотаріат фактично визнається самостійним у своїй діяльності, тим самим наділений власним, незалежним від держави, механізмом здійснення нотаріальної діяльності [202, с. 138]. Узагальнюючи погляди радянських вчених на розуміння поняття «нотаріат», О.С. Чепець справедливо звертає увагу на те, що по суті вченими переважно характеризувався механізм здійснення нотаріальної діяльності, оскільки «в основу його розуміння вкладалася, з одного боку, ідея про те, що нотаріат – це система уповноважених суб'єктів, а з іншої сторони – їх повноваження стосувалися посвідчення безспірних прав та фактів, засвідчення документів, що мають юридичне значення, попередження правопорушень, охорони законних інтересів громадян» [197, с. 28].

Варто зазначити, що вплив радянської наукової доктрини негативно позначається і на сучасних наукових уявленнях про нотаріат та механізм здійснення його суб'єктами нотаріальної діяльності. Аналіз наукових джерел

засвідчує не лише дефіцит саме механістичного підходу до сприйняття нотаріальної діяльності, але і певну конфронтацію між застарілими радянськими уявленнями, що реанімують сучасними дослідниками, та сучасними прогресивними уявленнями, які засновані на широкому розумінні нотаріату та механізму здійснення нотаріальної діяльності. Все це породжує і високий рівень дискусійності доктринального розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності. Варто зазначити, що поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності» в юридичній літературі розкривається вченими досить розпорошено і неоднозначно, крім того не всі вчені взагалі надають категоріальне значення вказаному поняттю. Переважна більшість вчених, які виокремлюють поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності» та обґрунтовують його доктринальне визначення, вкладають у зміст вказаного поняття загальне функціональне призначення нотаріату. Умовно вказаний підхід можливо назвати «функціональним» з урахуванням ключових властивостей досліджуваного феномену – механізму здійснення нотаріальної діяльності. На переконання Л. В. Єфіменко, механізм здійснення нотаріальної діяльності являє собою комплекс інституцій, покликаний посвідчувати права та факти, що мають юридичне значення, вчиняти інші дії з метою надання їм юридичної вірогідності [43, с. 111]. Надаючи визначення вже поняттю «нотаріальна діяльність», К. Ф. Білько вкладає в основу її розуміння ідею про наявність механізму здійснення нотаріальної діяльності, складовими якого є відповідне коло уповноважених суб'єктів, які забезпечують реалізацію функціонального призначення нотаріальної діяльності. На думку вченої, нотаріальна діяльність реалізується виключно уповноваженими державою суб'єктами в межах особливих процедур з метою забезпечення реалізації, охорони й захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад та держави шляхом вчинення в межах безспірних правовідносин нотаріальних дій [10, с. 4–5]. При чому здійснення нотаріальної діяльності відбувається за допомогою відповідного механізму, складовими якого є

суб'єкти, нотаріальна діяльність як сукупність нотаріальних процедур, та результат нотаріальної діяльності, що визначається вказаною вище метою.

Термін «механізм здійснення нотаріальної діяльності» в юридичній літературі вживається також для позначення особливого алгоритму здійснення нотаріатом публічно-правових функцій, при чому таке здійснення визначається метою нотаріальної діяльності – надати правовідносинам однозначності та достовірності, а отже і стабільності в правовому житті соціуму за допомогою особливої процедури їх фіксації, фіксації станів та фактів [186, с. 11–12]. Крім того, під поняттям «механізм здійснення нотаріальної діяльності» вченими визначається поєднання, з одного боку – повноважень суб'єктів нотаріальної діяльності, а з іншого боку – особливої системи послідовних нотаріальних процедур, в межах яких ці повноваження реалізуються. Як наслідок такого поєднання, діяльність нотаріату набуває публічного характеру і реалізується від імені України [40, с. 17]. Крім того, функціональний підхід до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності продемонстровано і в роботі В. В. Комарова та В. В. Баранкова, де вченими наголошується на тому, що механізм здійснення нотаріальної діяльності має публічно-правову природу, а отже при вчиненні нотаріальних дій нотаріус проводить коло послідовних законодавчо закріплених процедур, реалізуючи при цьому усі функції зазначеної діяльності, зокрема: забезпечення безспірності та доказової сили документів, законності вчинюваних актів, сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні їхніх прав та законних інтересів [85, с. 110]. Таким чином змістом механізму нотаріальної діяльності є активна поведінка уповноважених суб'єктів, що здійснюються процедурно, забезпечуючи реалізацію покладених на нотаріат функцій.

З точки зору функціонального призначення нотаріату, то воно виявляється насамперед у поєднанні правоохоронної та правозахисної функцій, на чому акцентує увагу М.В. Завальний. Вчений приходить до висновку про те, що на нотаріат покладається завдання реалізувати правоохоронну і правозахисну функцію, при чому така реалізація відбувається за допомогою законодавчо

визначеного механізму нотаріальної діяльності. Зокрема правоохоронна функція реалізується суб'єктами нотаріальної діяльності шляхом надання юридичних послуг конкретним особам, отримання яких дозволяє вирішити їхній приватний інтерес. Вчинення уповноваженим суб'єктом нотаріальних дій спрямовано на захист загального правопорядку, адже в сфері забезпечення прав і свобод людини публічні та приватні інтереси особи збігаються. В свою чергу реалізація правозахисної функції суб'єктами нотаріальної діяльності відбувається в межах здійснення так званого «превентивного судочинства (правосуддя)», націлена на попередження спору про право, сприяння справедливому, надійному і мирному врегулюванню цивільних правовідносин. Зокрема це відбувається шляхом встановлення прав та обов'язків учасників нотаріального процесу. Реалізація цих функцій відбувається за допомогою відповідного механізму нотаріальної діяльності, що забезпечує досягнення відповідної цілі, яка складається з охорони прав і свобод, а також превентивного їх захисту [44, с. 41]. Хоч вченим і не розкривається зміст механізму здійснення нотаріальної діяльності та його складових, водночас відзначається той факт, що саме функціонування нотаріату є відпрацьованим до рівня самостійного механізму, що включає в себе правові потреби, ціль, яка переслідується в процесі здійснення нотаріальної діяльності, суб'єктів, що реалізують ці функції та конкретний правовий результат.

Досить поширеним в юридичній науці є інший підхід до характеристики механізму здійснення нотаріальної діяльності, де вченими за основу береться думка про ключову роль суб'єктів нотаріальної діяльності, які в сукупності і складають її механізм, забезпечуючи саму нотаріальну діяльність. Вважаємо за доцільне виокремити такі погляди вчених в окремий блок, який умовно охарактеризувати як інституційно-процедурний підхід до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності. Насамперед, мова іде про ті погляди вчених, які цілком справедливо характеризують механізм здійснення нотаріальної діяльності, як і будь-яку юридично-значиму діяльність з точки

зору суб'єктів, які мають право вчиняти такі юридично значимі дії, а також особливостей вчинення нотаріальних дій.

З урахуванням зазначеного С. Я. Фурса приходиться до висновку про те, що механізм нотаріальної діяльності визначається насамперед особливостями такої діяльності, яка має компетентний характер та здійснюється уповноваженими суб'єктами. Саме такий підхід до розуміння нотаріальної діяльності як особливого механізму діяльності уповноважених суб'єктів дозволяє вченій обґрунтувати доцільність закріплення статусу нотаріальної діяльності як форми реалізації функцій держави. Реалізація функцій держави потребує належного функціонування механізму такої реалізації, що дозволить забезпечити публічність, офіційність та ефективність такої діяльності. Незважаючи на те, що вчена не є прибічником надання права суб'єктам нотаріальної діяльності діяти від імені держави, мотивуючи це тим, що нотаріальні рішення не повинні мати загальнообов'язковий характер, все ж таки доводить необхідність вироблення та законодавчого закріплення механізму здійснення нотаріальної діяльності, його формалізації та максимальної алгоритмізації. В іншому випадку, при порушенні законодавства, в тому числі і законодавчих вимог до механізму здійснення нотаріальної діяльності, у суб'єктів права, чії права чи законні інтереси будуть порушені, буде можливість звернення до суду з вимогами до держави щодо поновлення прав, відшкодування збитків тощо [185, с. 16–17]. Варто підтримати також ідею вчених про те, що механізм здійснення нотаріальної діяльності визначається подвійним статусом суб'єктів нотаріальної діяльності (з одного боку – їх приналежністю до системи посадових осіб, а з іншого боку – їх неналежністю до суб'єктів, на яких поширюється Закон України «Про державну службу» [54], та не перебування у штаті державних службовців). Водночас, суб'єкти нотаріальної діяльності з точки зору їх функціонального призначення забезпечують виконання функцій держави, при чому не будучи наділеними відповідним державно-владним статусом. Проте, сам факт виконання суб'єктом функцій держави вже визначає необхідність вироблення та офіційного функціонування механізму здійснення

нотаріальної діяльності, що дозволить суб'єктам реально застосувати свої повноваження, визначені законом, і, відповідно, реалізувати функції держави [84, с. 64]. Інституційно-процедурний підхід до розуміння механізму нотаріальної діяльності також представлений і в поглядах інших вчених, які вважають, що нотаріальна діяльність здійснюється за допомогою системи уповноважених суб'єктів, які наділені державою публічними повноваженнями в межах чітко визначених в законодавстві процедур. Саме наявність таких суб'єктів, ефективність здійснення ними своїх повноважень в межах законодавчо визначених нотаріальних процедур дозволяє ефективно здійснити професійну діяльність [24, с. 54–55]. Варто відзначити, що положення самого Закону України «Про нотаріат» формулюють визначення поняття «нотаріус», виходячи саме з характеристики нотаріальної діяльності як особливого механізму, що знаходить свій прояв у:

- а) суб'єктному вимірі (фізична особа);
- б) статусному вимірі (є особою, що уповноважена державою);
- в) предметно-процедурному вимірі (здійснює нотаріальну діяльність);
- г) формах здійснення нотаріальної діяльності (у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або здійснює незалежну професійну нотаріальну діяльність);
- д) змістовному вимірі (посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом);
- є) телеологічному вимірі (надання юридичної вірогідності правам, фактам тощо) [62].

Незважаючи на те, що у положеннях чинного Закону України «Про нотаріат» не надано визначення самому терміну «механізм здійснення нотаріальної діяльності», виходячи з вказаного визначення поняття «нотаріус», законодавець закріплює по суті в тому числі і його характеристики як суб'єкта, що є невід'ємною складовою нотаріальної діяльності, забезпечує вчинення нотаріальних дій в межах законодавчо визначених процедур.

Механізм здійснення нотаріальної діяльності також вченими визначається крізь призму характеристики правового статусу суб'єкта-нотаріуса, що включає в себе «наявність у людини, яка обіймає цю посаду, певних безумовно потрібних і юридично обов'язкових якостей і здібностей, що забезпечують належне виконання професійних функцій. Тому в структуру поняття правового статусу нотаріуса включено такий елемент, як правосуб'єктність» [77, с. 60–61]. Зміст цього правового поняття становить юридична характеристика особи-нотаріуса, її якостей і здібностей з точки зору відповідності тим характеристикам, що визначені в законодавстві як потрібні для ефективної реалізації наданих правових можливостей [101].

З точки зору характеристики механізму здійснення нотаріальної діяльності варто відзначити, що його ефективне функціонування залежить в тому числі від належного кадрового забезпечення, якісний рівень якого забезпечується законодавчо встановленими вимогами, що висуваються до особи, яка претендує на набуття статусу нотаріуса та здійснення нотаріальної діяльності. Зокрема положеннями чинного законодавства України закріплено коло формальних вимог, що висуваються до таких осіб, а саме: громадянство України, наявність освітнього рівня та спеціальності, підтвердження професійного досвіду (стажу роботи), знання української мови, складання відповідного випробування для отримання доступу до професії нотаріуса тощо.

Варто відзначити, що в сучасних юридичних джерелах все більшого поширення набуває застосування інтегративних підходів до вивчення нотаріальної діяльності та механізму її здійснення. Результатом цього стало поява так званого широкого підходу до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності, в основі якого знаходяться: по-перше, досліджені властивості нотаріальної діяльності; по-друге, закономірності її здійснення з точки зору механізму такого здійснення; по-третє, його функціональне призначення; по-четверте, системні властивості; по-п'яте, моделі нотаріальної діяльності тощо.

Зокрема, широкий підхід представлений в працях С. Я. Фурси, яка акцентує увагу на тому, що механізм здійснення нотаріальної діяльності складається з:

а) підстав її ініціювання – бажання суб'єктів права вчинити нотаріальну дію;

б) предмету нотаріальної діяльності, змістом якого є безспірні справи, котрі не потребують доведення в нотаріальному провадженні, а передбачають встановлення юридичних фактів на підставі наданих їм письмових документів;

в) специфічного методу вирішення нотаріальних питань, що передбачає встановлення безспірності справи;

г) суб'єктів нотаріальної діяльності та достатньої компетенції для вчинення відповідних юридично значимих діянь;

д) приватних засад діяльності, що включає в себе збереження таємниці нотаріальних дій, котрі вчиняються суб'єктами нотаріальної діяльності;

є) підвищеного рівня довіри зі сторони суб'єктів права, що пов'язується з індивідуальним підходом до вчинення нотаріальних дій та гарантування законом таємниці їх вчинення [142, с. 118].

Також вченими обґрунтовується думка про те, що механізм здійснення нотаріальної діяльності знаходить свій проясв насамперед у меті її здійснення, яка є його елементом та знаходить своє правове закріплення на рівні норм національного права. Лише формальне закріплення мети дозволяє у суб'єктів нотаріальної діяльності сформувавши націленість їх роботи, визначити їх мотивацію, які в подальшому реалізуються у послідовно вчинюваних юридично значимих діях [143, с. 42]. Таким чином механізм здійснення нотаріальної діяльності набуває своїх властивостей виключно після законодавчого закріплення мети нотаріальної діяльності, яка по суті є дороговказом для уповноважених суб'єктів, визначає стратегію її здійснення та юридично значимий результат [40, с. 18–19]. Крім того, механізм здійснення нотаріальної діяльності також розглядається вченими крізь призму наявності такого юридичного механізму при здійсненні будь-якого різновиду юридичної

діяльності. Саме механізм юридичної діяльності забезпечує послідовність та результативність її здійснення.

Вченими також доповнюється цей перелік складових механізму здійснення нотаріальної діяльності ще і характером вчинення нотаріальних дій, які вчиняються суб'єктом нотаріальної діяльності особисто, на підставі закону, а самі суб'єкти є самостійними у прийнятті своїх рішень і підкоряються лише закону [44, с. 42].

Крім того, до складу механізму здійснення нотаріальної діяльності вченими також відноситься і такий правовий інститут як інститут юридичної відповідальності [203, с. 277–278]. На сьогодні є особливості притягнення до відповідальності приватного нотаріуса та нотаріуса державної нотаріальної контори в частині джерела відшкодування шкоди, проте наявність юридичної відповідальності також розглядається як невід'ємна складова механізму нотаріальної діяльності, що забезпечує його функціонування, виконує превентивну та компенсаторну роль у функціонуванні нотаріату в цілому. Варто відзначити, що механізм нотаріальної діяльності за своєю сутністю є системним явищем, відповідно складається з елементів, які взаємопов'язані між собою. Теж саме можливо сказати і про функціональну роль механізму нотаріальної діяльності, що забезпечує ефективне його функціонування, націлене на задоволення потреб у нотаріальних послугах. Ми окремо ще зупинимось на цих питаннях в межах наступних підрозділів дисертаційної роботи, водночас варто відзначити, що вказаний підхід до розуміння нотаріальної діяльності представлено в більшості поглядів вчених, проте розкритий переважно однобічно, акцентуючи увагу на тій або іншій його складовій чи функції, реалізація якої забезпечується за допомогою механізму здійснення нотаріальної діяльності. На нашу думку, такий широкий підхід до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності є пізнавально перспективним, оскільки:

– по-перше, надає можливість в пізнавальному плані розкрити особливості механізму здійснення нотаріальної діяльності з точки зору

інтегративного праворозуміння як складного багатоаспектного феномену, що забезпечує соціалізацію права, його формальний вираз у вигляді нотаріально оформленого акту, котрий націлений на забезпечення потреб суб'єктів права у правовій охороні, захисті їх прав, свобод та законних інтересів;

– по-друге, дозволяє надати всебічну характеристику нотаріальній діяльності як складному механізму здійснення юридичної практичної діяльності, що має усталений, алгоритмний характер;

– по-третє, має прогностичний потенціал, з одного боку – в частині концептуалізації наукового пізнання нотаріату в цілому як складного феномену сутність якого виявляється насамперед в його системно-функціональних характеристиках, а з іншого боку – в частині вироблення цілісного науково обґрунтованого підходу до вдосконалення його функціонування як єдиного функціонально-системного механізму юридичної практичної діяльності.

На нашу думку, категорія «механізм» має важливе методологічне значення, дозволяючи пов'язати у своєму змісті системні, функціональні, процесуальні та результативні характеристики правового явища, його роль у правовій реальності, вплив на життєдіяльність суспільства та людини. Сьогодні ми можемо констатувати факт того, що в правовій науці все частіше використовуються такі категорії як «механізм держави», «механізм правового регулювання», «механізм реалізації прав і свобод», «механізм реалізації права», а також механізми галузевого правового регулювання (наприклад, механізм адміністративно-правового регулювання, механізм конституційно-правового регулювання, механізм цивільно-правового регулювання тощо). Варто погодитись з думкою Л. О. Золотухіної в тому, що в пізнавальному плані «застосування категорії «механізм» є досить «популярним» засобом визначення сутності державно-правових явищ». Для прикладу вчена наводить низку дисертаційних досліджень, у назвах яких зустрічаються різноманітні словосполучення з використанням категорії «механізм» [68, с. 62]. Пояснення цього Л.О. Золотухіна знаходить в самій сутності категорії «механізм», яка в наукових розробках свідчить про прагнення вчених встановити сутність

досліджуваного явища якомога об'єктивніше, з урахуванням усіх аспектів його відображення у суспільному житті.

Потребує врахування досить цікава і водночас комплексна думка Ю.В. Кривицького, який на прикладі характеристики спеціалізованих норм в механізмі правового регулювання розмірковує над загальною категорією «механізм». Вчений приходить до висновку про те, що в основу характеристики механізму правового регулювання та визначення в ньому місця спеціалізованих норм права має бути закладене загальне філософське розуміння поняття «механізм». На підставі аналізу доктринальних підходів до характеристики цього поняття вчений приходить до висновку, що в самому понятті «механізм» поєднується характеристика:

- по-перше, складної сукупності внутрішньої будови об'єкта дослідження (певного суспільного явища чи інституції);
- по-друге, системна, узгоджена організація елементів (компонентів) досліджуваного суспільного явища чи інституції;
- по-третє, здатності динамічного цілеспрямованого функціонування вказаної сукупності елементів досліджуваного суспільного явища чи інституції;
- по-четверте, спроможності забезпечити функціонування явища, керуючись засадами самоорганізації або його зовнішнього управління [90, с. 18].

Запропонований підхід є досить цікавим, оскільки надає цілісну характеристику механізму не лише як прояву властивостей суспільного явища чи інституції, а як методологічного феномену, спроможному, з одного боку – забезпечити системність, цілісність, функціональність та результативність функціонування досліджуваного явища чи інституції, а з іншого боку – в пізнавальному плані комплексно розкрити феномен досліджуваного явища чи інституції як такого, що відзначається системними, структурними й функціональними властивостями.

На нашу думку, основу характеристики механізму нотаріальної діяльності, а отже і виокремлення самостійного поняття та удосконалення його визначення насамперед залежить від емпіричної складової нашого дослідження, тобто від конкретного типу нотаріату, який вивчається та на основі вивчення якого обґрунтовується відповідне розуміння вказаного феномену. В юридичній науці з точки зору організації та функціонування системи нотаріату прийнято поділяти його на два типи, а саме на нотаріат латинського типу та нотаріат англосаксонського типу. Деякими вченими пропонується виокремлювати ще нотаріат так званого перехідного типу, який знаходиться в стані реформування на шляху до створення моделі організації та функціонування системи нотаріату латинського типу. До такої моделі, що має перехідний характер, пропонується вченими відносити і систему нотаріату в Україні [26, с. 149–150], проте такий підхід не має загального поширення серед науковців. Водночас, в основу такого поділу нотаріату насамперед вкладається критерій особливостей механізмів нотаріальної діяльності, що застосовуються в країнах, в яких функціонує та або інша модель нотаріату. Зокрема в країнах, де за основу взято модель латинського типу нотаріату механізм здійснення нотаріальної діяльності забезпечено системою професійних осіб – нотаріусів, що є так званими особами вільної професії, забезпечуючи надання публічних послуг, на що уповноважені державою, в межах чітко визначених законом процедур, будучи націленими на досягнення юридично значимого результату – посвідчення достовірності фактів [72, с. 49]. Характеристика нотаріальної діяльності, яка забезпечується нотаріатом латинського типу фактично вченими представлена крізь призму її сприйняття як особливого механізму, складовими якого є суб'єкти нотаріальної діяльності, комплекс процедур її здійснення, націленість на юридично значимий результат та факт його досягнення. Самостійність латинського типу нотаріату доводиться також наявністю власного правового статусу суб'єктів, що надають нотаріальні послуги, а також власних нотаріальних процедур, котрі реалізуються в межах відповідних правовідносин [70, с. 43]. Наявність власного механізму здійснення нотаріальної діяльності для

системи нотаріату латинського типу вченими також пов'язується з їх квазідержавним характером, а саме їх наділеністю публічними повноваженнями, які їм передає держава заради забезпечення правових потреб суб'єктів права. Оскільки будь-яка державно-владна діяльність здійснюється в межах певного механізму, тому і нотаріальна діяльність, яка здійснюється від імені держави та в межах реалізації публічних повноважень, має квазідержавний характер. Суб'єкти нотаріальної діяльності є посадовими особами, котрі мають підвищену ступінь відповідальності, є суб'єктами спеціальних видів правопорушень. І такий підхід до встановлення юридичної відповідальності щодо суб'єктів нотаріальної діяльності покликаний мінімізувати можливість прояву сваволі та зловживань відповідними повноваженнями, тим самим це дозволить посилити контроль за нотаріальною діяльністю з боку держави [71, с. 87]. Наявність окремого механізму здійснення нотаріальної діяльності доводиться і практикою функціонування системи нотаріату в країнах, де запроваджено саме латинський тип нотаріату. Так, на сьогодні в Австрійській республіці законодавчо механізм здійснення нотаріальної діяльності регламентовано шляхом закріплення:

а) правового статусу нотаріуса та вимог, які висуваються для претендента на отримання цього статусу (наявність вищої юридичної освіти, мінімум сім років стажу в сфері права, успішне проходження конкурсу, наявність позитивних рекомендацій Нотаріальної палати);

б) процесу вчинення нотаріальних дій;

в) підвищеної юридичної відповідальності, суб'єктами якої можуть бути особи-нотаріуси, що порушили вимоги законодавства про нотаріат;

г) кола юридично значимих дій, що можуть вчинятись виключно суб'єктами нотаріальної діяльності;

д) граничного розміру гонорару за вчинення нотаріальних дій;

е) підстав та порядку здійснення контролю за діяльністю нотаріуса зі сторони Нотаріальної палати [173, с. 45–46].

В Грецькій Республіці функціонування нотаріату так само регламентується на рівні окремих складових механізму здійснення нотаріальної діяльності. Зокрема законодавчо встановлено: по-перше, умови доступу до професії нотаріуса (наявність громадянства, наявність документу, що підтверджує здобуття вищої юридичної освіти, стаж роботи на визначених законом посадах в юридичній сфері, успішне проходження конкурсу); по-друге, правовий статус нотаріуса, щодо якого чітко закріплено відсутність у нього державно-владних повноважень та права здійснювати діяльність від імені держави, а сама нотаріальна діяльність визначається як професійна, громадська, публічна діяльність уповноважених суб'єктів; по-третє, підстави та порядок вчинення нотаріальних дій; по-четверте, можливість здійснювати свою діяльність лише в межах відповідного судового округу [145, с. 43–44]; по-п'яте, умови та порядок здійснення контролю за діяльністю нотаріуса, що може бути проведено лише професійними асоціаціями нотаріусів або прокурором чи податковою інспекцією в межах їх компетенції [64, с. 48].

Формальний підхід до регламентації нотаріальної діяльності застосовано і у Федеративній Республіці Німеччина. Так само як і в інших країнах, нотаріат яких відноситься до системи нотаріату латинського типу німецьким законодавством досить детально регламентовано нотаріальну діяльність як особливий механізм, що має чітко функціонувати та бути націленим на досягнення юридично значимого результату. В країні законодавчо передбачено умови для набуття статусу нотаріуса, його права та обов'язки, обов'язок здійснювати нотаріальну діяльність виключно в межах відповідного округу, функціонування нотаріальної палати, механізм захисту нотаріусів, етичні вимоги до здійснення нотаріальної діяльності тощо [173, с. 44]

Перехід організації та функціонування системи нотаріату в Туреччині на зразок нотаріату латинського типу так само доводить факт того, що за основу було взято модель правового забезпечення механізму нотаріальної діяльності як комплексу умов, підстав та порядку здійснення нотаріальної діяльності. Турецьке законодавство в сфері нотаріату досить чітко регламентує такі

складові механізму здійснення нотаріальної діяльності як: а) систему органів нотаріату (до якої входять нотаріуси, завідуючі нотаріальними конторами, Міністерство юстиції Туреччини та його управління в провінціях); б) вимоги до кандидатів на посаду нотаріуса (громадянство, вища юридична освіта, наявність стажування в сфері нотаріату, успішне складання іспитів, відсутність судимості, недопустимість зайняття іншої посади в системі органів публічної влади або зайняття підприємницькою діяльністю); в) коло та порядок вчинення нотаріальних дій; г) умови та порядок підвищення нотаріусами кваліфікації; д) умови об'єднання нотаріусів на професійній основі для захисту своїх законних соціальних та професійних інтересів тощо [65, с. 31–32].

Незважаючи на певні національні відмінності в організації та функціонуванні нотаріату в країнах, де побудована система нотаріату латинського типу, варто відзначити, що вона заснована саме на усталеній моделі здійснення нотаріальної діяльності, що забезпечує певний механізм вчинення нотаріальних дій. При чому окремі відмінності у функціонуванні нотаріату в цих країнах виявляються саме у функціонуванні окремих елементів механізму здійснення нотаріальної діяльності (наприклад у колі суб'єктів нотаріальної діяльності, колі їх повноважень, процедурних аспектах здійснення нотаріальних дій тощо).

На противагу механізму здійснення нотаріальної діяльності, що представлений в країнах, де функціонує латинський тип нотаріату, англосаксонський тип нотаріату, що запроваджений переважно в країнах англосаксонської правової сім'ї (Велика Британія, Королівство Швеція, Сполучені Штати Америки, Австралія та ін.), визначається тим, що нотаріальна діяльність має меш виражений механізм її організації та здійснення. Зокрема, посвідчення конкретних фактів переважно стосується посвідчення конкретних фактів персонального характеру (місця перебування особи, факту проставлення конкретною особою підпису, визнання особою конкретного факту, посвідчення факту вчинення особою певної дії тощо), при чому результати такого посвідчення переважно не матимуть безспірного доказового характеру. У

зв'язку з цим в цих країнах діяльність нотаріуса переважно є похідною від інших видів юридичної діяльності (наприклад, адвокатської) або здійснюється як супровідна діяльність поруч із іншими суміжними напрямками (консультативною, адміністративною, управлінською тощо). Системи нотаріату англосаксонського типу значно спрощують доступ до професії та можливості здійснювати нотаріальну діяльність, встановлюють мінімальні вимоги до суб'єктів нотаріальної діяльності або не встановлюють їх взагалі, в них відсутні чітко регламентовані на законодавчому рівні вимоги до процесу вчинення нотаріальних дій [25, с. 58]. Відсутність формалізованого підходу до правового забезпечення нотаріальної діяльності, не віднесення нотаріальної діяльності до системи публічної владної діяльності, а лише визнання за нею окремого блоку публічних функцій, призводить до того, що нотаріальна діяльність в країнах, де запроваджено функціонування нотаріату англосаксонського типу, не має чіткого визначеного механізму її здійснення. Водночас сьогодні спостерігається тенденція до запозичення такими країнами досвіду функціонування нотаріату латинського типу. Зокрема, поступово запроваджуються вимоги для доступу до професії, ініціюється закріплення механізму контролю за вчиненням нотаріальних дій, їх реєстрацію, вводяться електронні реєстри нотаріальних бланків, дій, фактів, що посвідчуються тощо. Все це призводить до виокремлення певного юридично закріпленого механізму нотаріальної діяльності. Проте, варто погодитись з думкою вчених, що в країнах англосаксонської правової системи (common law) поки що залишається недостатньою роль і значення нотаріату, а відповідно й присутньою є фрагментарність правового регулювання нотаріальної діяльності, регламентація його засад на рівні нормативно-правових актів окремих штатів (на прикладі США) або територіальних одиниць держави, що істотно ускладнює правову базу та практичну регламентацію [70, с. 41–42].

Виходячи з поділу нотаріату на дві зазначені вище моделі, які по суті є відмінними насамперед у їх функціональному призначенні, О. М. Золотухіна здійснює розмежування функціональне призначення нотаріату в залежності від

моделі нотаріату, що в свою чергу доводить і відмінність механізмів здійснення нотаріальної діяльності, котрі реалізуються в тій чи іншій моделі нотаріату. Проте характеристику функціонального призначення нотаріату вчена надає з урахуванням наявності або відсутності державної монополії на здійснення нотаріальної діяльності, що в свою чергу свідчитиме про публічно-правовий або приватно-правовий характер нотаріальної діяльності (або про їх поєднання). Так, відповідно до так званої етатистської моделі нотаріату можлива наявність тільки системи державного нотаріату, а згідно з моделлю нотаріату латинського типу – система нотаріату формується незалежно від форми власності та джерела утворення, тобто нотаріальною діяльністю може займатись як державно уповноважені суб'єкти від імені держави, так і приватні особи, що склали успішно випробування, зареєстровані та отримали дозвіл від держави на здійснення нотаріальної діяльності. На переконання вченої, в такому випадку латинський тип нотаріату, до якого належить і система нотаріату України, «передбачає необхідність існування такої системи нотаріату, яка б в рівній мірі відповідала як публічно-правовим і державним інтересам, так і приватноправовим інтересам громадян. Відповідно їх функціональне призначення буде відмінним. В першому випадку функціональне призначення нотаріату буде засноване на особливостях функціонування держави та необхідністю захисту насамперед публічних інтересів. В другому випадку нотаріат є унікальним інститутом, функціонуючим на кордоні приватної та публічної сфер, які мають двоїсту, дуалістичну природу» [69, с. 101–102]. Нотаріус в цій моделі одночасно виступає, з одного боку, уповноваженим представником держави, що виконує публічно-правові функції, а з іншого – є незалежним і безстороннім юридичним консультантом сторін, представником вільної професії. Подібний дуалізм дозволяє поєднувати публічні і приватні інтереси в правозахисному і правозастосовному процесі [208, с. 34–35]. Незважаючи на те, що латинський тип нотаріату відзначається бінарною природою, оскільки, з одного боку – є приватно-правовим феноменом, а з іншого боку – одночасно публічно-правовим феноменом, варто відзначити, що

механізм здійснення нотаріальної діяльності: а) приватним нотаріусом; б) нотаріусом державної нотаріальної контори; в) консулом чи уповноваженою особою нотаріального архіву; г) посадовими особами, вчинення якими окремих дій прирівнюються до нотаріальних, є універсальним та передбачає певний алгоритм дій, котрі вчиняються уповноваженими суб'єктами, націлений на юридично значимий результат, котрий відбувається під контролем держави та має відповідати закріпленим законодавчо вимогам тощо.

Водночас, приналежність нотаріату до того чи іншого типу (англосаксонського чи латинського) вже впливає на характеристику механізму здійснення нотаріальної діяльності. В будь-якому випадку, незалежно від приналежності до того чи іншого типу нотаріату, за своєю сутністю нотаріальна діяльність реалізується у вигляді конкретного механізму, який є більш формалізованим або менш формалізованим. На нашу думку, механізм здійснення нотаріальної діяльності в країнах, де нотаріат організований та функціонує відповідно до латинського типу, має високий рівень формальної визначеності, виявляється у публічній офіційній діяльності уповноважених суб'єктів, орієнтований на задоволення правових потреб й інтересів суб'єктів права та забезпечує правове гарантування юридично значимих дій, фактів або станів, має доказове значення при розгляді правових спорів. В свою чергу механізм здійснення нотаріальної діяльності в країнах, де нотаріат організований та функціонує відповідно до англосаксонського типу, має загальний рівень формальної визначеності, відзначається допоміжним або супровідним призначенням, здійснюється поряд з іншими видами юридичної практичної діяльності, а доказовість результатів нотаріальної діяльності визначається уповноваженими суб'єктами при розгляді відповідних правових спорів.

З урахуванням вказаного в своїй роботі при характеристиці механізму здійснення нотаріальної діяльності ми орієнтуватимемося більше на вивчення механізму, що притаманний нотаріату латинського типу, де він має більш

виражений практичний характер функціонування та високий рівень формальної визначеності.

На нашу думку, механізм здійснення нотаріальної діяльності може визначатись відповідно до різних підходів, представлених в юридичній літературі, де за основу його розуміння взято ту чи іншу його властивість. Водночас, основу понятійного визначення механізму здійснення нотаріальної діяльності мають становити його ознак, які відображатимуть властивості досліджуваного феномену. Враховуючи окремі наявні погляди вчених щодо характеристики механізму здійснення нотаріальної діяльності вважаємо за доцільне уточнити перелік його ознак, до яких варто віднести наступні. Механізм здійснення нотаріальної діяльності:

- по-перше, має правовий характер, оскільки регламентований за допомогою норм права, визначаючи умови і порядок здійснення нотаріальної діяльності, її зміст та юридичне значення результату, на досягнення якого вона націлена. Відповідно до Закону України «Про нотаріат», механізм здійснення нотаріальної діяльності представлений положеннями, що регламентують поняття нотаріату, коло суб'єктів, уповноважених на здійснення нотаріальної діяльності, систему нотаріальних актів, котрі мають право здійснювати вказані суб'єкти, процедурні засади здійснення нотаріальної діяльності, систему контрольних заходів, що вживаються уповноваженими органами публічної влади для контролю за нотаріальною діяльністю, юридичну відповідальність вказаних суб'єктів тощо. Аналіз положень чинного законодавства України про нотаріат доводить, що вітчизняним законодавцем закріплено нотаріальну діяльність як особливий механізм, що має: по-перше, законодавчо визначені підстави її здійснення; по-друге, процедурний порядок здійснення; по-третє, юридичні наслідки здійснення;

- по-друге, являє собою особливу модель здійснення уповноваженими суб'єктами нотаріальної діяльності, що складається з системи елементів котрі забезпечують досягнення соціально значимого правового результату щодо посвідчення прав, а також фактів, котрі мають юридичне значення, вчинення

інших нотаріальних дій, передбачених Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності; проведення медіації у порядку, визначеному законом;

– по-третє, забезпечує комплексність, професійність та результативність здійснення нотаріальної діяльності, що дозволить надати суб'єктам права комплекс послуг нотаріального (посвідчення правочинів, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, видача свідоцтв, дублікатів нотаріальних документів тощо) та допоміжного (інформаційного, консультативного, реєстраційного та ін.) характеру;

– по-четверте, забезпечується діяльністю уповноважених суб'єктів, до яких відносяться: а) нотаріуси, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси); б) у сільських населених пунктах – уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування; в) за кордоном вчинення нотаріальних дій покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України; г) посвідчення заповітів і довіреностей, прирівняних до нотаріальних, може провадитись також особами, вказаними у статті 40 Закону України «Про нотаріат»;

– по-п'яте, наявність та належне функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності гарантується та регулюється державою шляхом встановлення умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та

виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

Узагальнюючи виокремлені ознаки механізму здійснення нотаріальної діяльності можливо підсумувати, що вони відображають його особливості, які полягають у: а) приналежності до явищ і процесів правової реальності; б) наявності законодавчо визначеного кола уповноважених суб'єктів; в) призначенні щодо надання комплексу послуг нотаріального (посвідчення правочинів, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, видача свідоцтв, дублікатів нотаріальних документів тощо) та допоміжного (інформаційного, консультативного, реєстраційного та ін.) характеру; г) системності, елементи якого забезпечують досягнення соціально значимого правового результату щодо посвідчення прав, а також фактів, котрі мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності; проведення медіації у порядку, визначеному законом; д) гарантованості зі сторони держави та можливості державного регулювання виключно в законодавчо встановлених межах.

Аналізуючи доктринальні підходи до визначення поняття нотаріальної діяльності, важливо відокремити його від поняття діяльності нотаріусу. Насамперед це доцільно здійснити за суб'єктним критерієм, оскільки ці два поняття співвідносяться між собою як родове та видове (нотаріальна діяльність здійснюється не лише нотаріусами, але і іншими посадовими особами, яким відповідно до закону надається повноваження вчиняти окремі нотаріальні дії). Крім того, необхідно нотаріальну діяльність відмежовувати від нотаріального процесу, який є більш широким поняттям та являє собою не лише систему нотаріальних дій, які вчиняються суб'єктом в межах єдиного нотаріального

провадження, а і нотаріальні-процесуальні відносини, які виникають, змінюються і припиняються між таким суб'єктом і, умовно кажучи, – із «споживачем» нотаріальних послуг, а тому є за своїм змістом і формою (різновидом) юридичного процесу. Також поняття «нотаріальна діяльність» не є тотожним щодо поняття «нотаріальна процедура», де остання є сукупністю встановлених, санкціонованих державою правових норм, які регламентують послідовність вчинення процесуальних дій, можливі моделі поведінки учасників нотаріальних процесуальних правовідносин, правила та умови здійснення нотаріальної діяльності. Тому нотаріальна діяльність та нотаріальна процедура співвідносяться між собою як «сущє» та «належне», як «реальність» та «уявлення».

З точки зору етимологічного аналізу словосполучення «механізм здійснення нотаріальної діяльності» варто окремо з'ясувати значення кожного зі слів, які його складають. Основу вказаного словосполучення становить «нотаріальна діяльність», характеристика якої надана крізь призму «механізму її здійснення».

З метою всебічного встановлення особливостей етимологічного розуміння зазначеного вище словосполучення варто звернути увагу і на тлумачення таких слів як «нотаріальна» та «діяльність», які є органічно пов'язані між собою. Слово «нотаріальна» походить від слова «нотаріус», проте в Тлумачному словнику української мови зазначене як таке, що має окреме тлумачення. Так слово «нотаріальний» (у чол. роді. – *Прим. авт.*) визначається як таке, що стосується посвідчення та оформлення юридичних актів, юридичних документів. При чому «нотаріальний акт» може бути вжито як для позначення дій суб'єктів нотаріальної діяльності щодо посвідчення правочинів, посвідчення та видачі документів, так і для позначення документу, що виданий або посвідчений суб'єктом нотаріальної діяльності [15, с. 793]. В свою чергу словом «діяльність» можливо позначити процес застосування своєї праці або охарактеризувати функціонування якоїсь організації, посадової особи, владного суб'єкта [15, с. 306]. Поєднання слів «нотаріальна» та «діяльність» доводить,

що за своїм значення словосполучення «нотаріальна діяльність» передбачає: по-перше, коло уповноважених суб'єктів; по-друге, їх повноваження щодо посвідчення правочинів, посвідчення та видачу документів; по-третє, процес здійснення практичної діяльності в межах реалізації відповідних повноважень; по-четверте, вимір їх функціонального призначення в частині здійснення повноважень; по-п'яте, результат такої діяльності, що має форму документа, виданого або посвідченого суб'єктом нотаріальної діяльності.

Ключовим словом у словосполученні є слово «механізм», яким позначено характер нотаріальної діяльності, її особливу властивість або прояв. В Тлумачному словнику української мови слово «механізм» визначається в декількох значеннях, насамперед технічному як пристрій, що передає або перетворює рух, тобто позначає дієвість та результативність явища чи процесу, досягнення ним певного результату, в даному випадку у фізичному його вимірі. Найбільш загальне значення слова «механізм» у Тлумачному словнику української мови розкривається як «сукупність станів і процесів з яких складається певне явище» [15, с. 665], при чому вказаний підхід до характеристики слова «механізм» є найбільш наближеним до розуміння сутності механізму нотаріальної діяльності, який так само за змістом являє собою поєднання станів та процедурних етапів здійснення нотаріальної діяльності. Крім того, в іншому Тлумачному словнику української мови слово «механізм» визначається як «внутрішня будова, система чого-небудь» [178], що також може бути застосовано до удосконалення понятійного визначення категорії, що нами досліджується. Дійсно, нотаріальна діяльність за своєю сутністю є системним явищем, яке є складовою більш широких за обсягом систем (наприклад, юридична діяльність, юридична практика тощо), а також складається з комплексу складових елементів (нотаріальні правовідносини, суб'єкти нотаріальної діяльності, нотаріальні дії тощо), котрі забезпечують цілісність нотаріальної діяльності, її якісний рівень та результативність. В пізнавальному плані використання слова «механізм» по відношенню до нотаріальної діяльності є цілком виправданим саме з точки зору її системних та

функціональних властивостей. Варто погодитись з думкою вчених про те, що в юридичній літературі все ширше використовується категорія «механізм», що пов'язано з усвідомленням того, що недостатньо мати матеріальні норми, розвинену систему законодавства (наприклад, законодавства про нотаріат. – *Прим. авт.*), а потрібні чіткі механізми їх втілення в життя [26, с. 87].

Варто відзначити, що у вказаному словосполученні вжито слово «здійснення» (походить від слова «дія», тобто активна поведінка чи акт), для уточнення значення слова «механізм», котре позначає його функціональний характер, що забезпечує дієвість та результативність функціонування механізму, а отже і дієвість та результативність самої нотаріальної діяльності. На нашу думку, словосполучення «механізм здійснення», яке застосоване по відношенню до нотаріальної діяльності, з одного боку – акумулює всі властивості нотаріальної діяльності, а з іншого боку – позначає самостійне явище, відображаючи системні і функціональні властивості нотаріальної діяльності (поєднання станів здійснення нотаріальної діяльності, процедурних етапів та результатів її здійснення).

З урахуванням вищезазначеного, вважаємо за доцільне підсумувати наступне:

1) механізм здійснення нотаріальної діяльності є самостійним явищем правової дійсності, що позначає собою складний системно-функціональний феномен який, з одного боку, забезпечує діяльність уповноважених суб'єктів в межах відповідних нотаріальних процедур з метою посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом, з метою надання їм юридичної вірогідності, а з іншого боку – відображає стан такої діяльності, визначаючи переваги та наявні недоліки;

2) механізм здійснення нотаріальної діяльності з урахуванням його самостійного значення як складової правової реальності та елементу понятійно-категоріального апарату потребує удосконалення свого визначення, заклавши в основу виокремлені нами вище ознаки.

Так, механізм здійснення нотаріальної діяльності доцільно визначити як особливу модель професійної діяльності уповноважених суб'єктів щодо посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом, з метою надання їм юридичної вірогідності, а отже і досягнення соціально значимого правового результату щодо охорони та захисту суб'єктивних прав держави, громадян і юридичних осіб у приватноправовій сфері.

Ґрунтовно проаналізувавши наукові підходи до визначення понять «нотаріальна діяльність» та «правовий механізм», ми можемо надати уточнене авторське визначення поняттю «механізм здійснення нотаріальної діяльності», під яким доцільно розуміти різновид правового механізму, змістом якого є професійна діяльність уповноважених суб'єктів щодо посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом, з метою надання їм юридичної вірогідності, за допомогою системи законодавчо встановлених засобів, в особливому процедурному порядку задля задоволення правових потреб та інтересів суб'єктів права.

2.2 Складові механізму здійснення нотаріальної діяльності

Проводячи аналіз підходів до розуміння поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності» у попередньому підрозділі нами було обґрунтовано доцільність використання в роботі широкого підходу до його визначення, що сприятиме уніфікації та уточненню доктринального визначення вказаного поняття, та дозволить надати зазначеному визначенню більш точний зміст. Виходячи із запропонованого нами визначення поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності», важливо більш детально зупинитись на такій його властивості, яка відображає структурні характеристики вказаного феномену та його функціональне призначення. В межах цього підрозділу дисертації

вважаємо за доцільне акцентувати увагу саме на структурних властивостях механізму здійснення нотаріальної діяльності, визначивши їх складові та охарактеризувавши взаємозв'язок між ними.

За своєю сутністю категорія «механізм» в методологічному плані позначає взаємопов'язані складові, які при їх: 1) поєднанні складають так звану механістичну модель функціонування відповідного явища чи процесу правової дійсності; 2) спільному функціонуванні забезпечують досягнення юридично значимого результату, який неможливо досягнути при функціонуванні окремих елементів цієї механістичної моделі або інших механістичних моделей; 3) спільному дослідженні дозволяють узагальнити та охарактеризувати закономірності його виникнення, розвитку та функціонування як самостійного різновиду правових механізмів.

Крім того, посилює актуальність проведення системно-структурного виміру механізму нотаріальної діяльності перспектива дослідження його складових, а також встановлення особливостей взаємозв'язку між ними, що в подальшому дозволить визначити ті аспекти, які зумовлюють ефективність функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності. Тому тематика цього підрозділу дисертації потенційно націлена на подальше практичне удосконалення функціонування нотаріату як особливого механізму юридичної практичної діяльності по забезпеченню посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Актуальність наукового дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності як прояву його складових та взаємозв'язку між ними посилюється недостатністю наукових досліджень вказаних аспектів. Більшість наукових праць, які стосуються питань механізму здійснення нотаріальної діяльності оминають вивчення його складових, не надають однозначної відповіді на питання взаємозв'язку між його елементами, їх впливу на функціональне призначення нотаріальної діяльності, трансформації його ролі в сучасних умовах розвитку нотаріату в Україні.

З урахуванням вищевикладеного, відзначаючи високий ступінь актуальності наукового дослідження структурних характеристик механізму нотаріальної діяльності в цьому підрозділі дисертації вважаємо за доцільне:

- 1) здійснити аналіз доктринальних підходів до характеристики складових механізму здійснення нотаріальної діяльності;
- 2) на підставі аналізу практичних та пізнавальних можливостей «правового механізму» обґрунтувати його притаманність здійсненню нотаріальної діяльності;
- 3) визначити переваги системно-структурного методу для вивчення складових механізму здійснення нотаріальної діяльності;
- 4) виокремити та охарактеризувати складові механізму нотаріальної діяльності як різновиду правового механізму.

Варто відзначити, що в юридичній літературі представлені поодинокі погляди вчених, які стосуються складових механізму здійснення нотаріальної діяльності. Зокрема механізм здійснення нотаріальної діяльності розглядається з точки зору формального закріплення його складових. Зокрема, виходячи із змісту положень Закону України «Про нотаріат», законодавець регламентує такі складові нотаріальної діяльності як: законодавче визначення терміну «нотаріат»; коло суб'єктів, котрі уповноважені на вчинення нотаріальних дій; визначення правової основи діяльності нотаріату; вимоги до осіб, які бажають стати нотаріусом; права та обов'язків нотаріуса; вимоги до вчинення нотаріальних дій (ст. 6); правове забезпечення діяльності державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів; здійснення приватної нотаріальної діяльності тощо. Відповідно і вченими акцентується увага саме на цих складових, які визначаються як такі, що відображають (характеризують) механізм здійснення нотаріальної діяльності, а отже, на думку законодавця, потребують і відповідно набувають належного правового забезпечення [35, с. 369–370; 29, с. 70–71; 37, с. 171]. Водночас, положення чинного законодавства України не містять визначення терміну «механізм здійснення нотаріальної діяльності», крім того він не вживається в його положеннях.

Зазначене поняття все ж таки має більше доктринальне значення, ніж нормативне. Проте вченими звертається увага на те, що окремі складові механізми здійснення нотаріальної діяльності є закріпленими в положеннях законодавства, тим самим надають формального юридичного значення зазначеній категорії юридичної науки. Зокрема до складових механізму здійснення нотаріальної діяльності вченими відносяться підстави вчинення нотаріальних дій (ініціатива суб'єктів права, зобов'язання суб'єктів правозастосування, виконання обов'язку суб'єктом нотаріальної діяльності тощо); предмет нотаріальної діяльності (безспірні справи); метод вирішення нотаріальних питань; уповноважені суб'єкти нотаріальної діяльності; гарантії нотаріальної діяльності [142, с. 118]. Крім того, складовими механізму здійснення нотаріальної діяльності визначаються і суб'єкти її здійснення, предмет нотаріальної діяльності, правові наслідки здійснення нотаріальної діяльності та інститут юридичної відповідальності вказаних суб'єктів [203, с. 277–278].

Проте є і інші альтернативні підходи, які засновані не стільки на правовому закріпленні складових механізму здійснення нотаріальної діяльності, скільки на доктринальному осмисленні самого феномену нотаріальної діяльності та практики її здійснення. Так, на думку Г.Ю. Гулевської, в термінологічний апарат юридичної науки доцільно ввести таке поняття як «механізм державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні», проте пропонований вченою зміст по суті відображає характеристику складових саме механізму здійснення нотаріальної діяльності, а саме: принципи, мету, завдання та функції, котрі забезпечують функціональний вплив держави на управління в сфері нотаріальної діяльності. Авторкою висвітлено основні положення доктрини адміністративного права та теорії управління, на підставі чого охарактеризовано принципи, мету, завдання та функції державного регулювання нотаріальної діяльності, визначено специфіку зазначених елементів державного регулювання нотаріальною діяльністю, запропоноване власне визначення державного регулювання нотаріальної

діяльності та його ознаки, як явища державно-правового характеру [26, с. 11–12]. Крім того, використовуючи широкий підхід до характеристики механізму, як методологічного поняття в юриспруденції, авторка пропонує до складових механізму державно-правового регулювання нотаріальної діяльності віднести також:

- систему суб'єктів державного регулювання нотаріальної діяльності, а саме осіб, що діють зазначеній сфері (зокрема це суб'єкти, котрі наділені владними повноваженнями та суб'єкти, позбавлені владних повноважень, проте здійснюють нотаріальну діяльність або є споживачами нотаріальних послуг);

- повноваження суб'єктів нотаріальної діяльності та суб'єктів, що здійснюють державно-правове управління в системі нотаріальної діяльності, які узагальнені в межах: а) організаційних повноважень (керівництво нотаріальними конторами, забезпечення допуску до професії нотаріуса тощо); б) нормативних повноважень (видання різноманітних наказів, інструкцій, правил та інших правових актів, що стосуються нотаріальної діяльності); в) методичних повноважень (узагальнення нотаріальної практики, проведення методичних семінарів, нарад, здійснення відповідної видавничої діяльності, тощо); г) контрольних повноважень (зокрема це контроль за виконанням професійних обов'язків та контроль за дотриманням правил нотаріального діловодства); д) нотаріальних повноважень, якими наділені суб'єкти нотаріальної діяльності (нотаріальні контори, нотаріуси та нотаріальні архіви, квазінотаріальні органи (консульські установи, посадові особи виконавчих комітетів рад та інші посадові особи, що посвідчують окремі документи (заповіти, довіреності та ін.) лише у певних (як правило, виняткових) випадках, і такі документи мають статус прирівняних до нотаріальних;

- форми (правові та неправові) й методи (прямі та опосередковані) державного регулювання нотаріальної діяльності [26, с. 10–12].

На нашу думку, вказаний підхід до характеристики складових механізму державно-правового регулювання нотаріальної діяльності має бути врахований і при характеристиці складових самого механізму здійснення нотаріальної

діяльності, оскільки передбачає наявність таких його невід'ємних елементів як суб'єкти, наділені відповідними повноваженнями, форми та методи такої діяльності, без яких функціонування будь-якого механізму юридично значимої діяльності є неможливим. Проте варто висловити і певні критичні зауваження в частині того, що складові вказаного механізму виокремлені неповно, зокрема не враховано процес такої діяльності та його результати, без яких будь-який механізм юридично значимої діяльності не може функціонувати повноцінно.

Варто зазначити, що в своїх поглядах І. П. Фріс акцентує увагу на складових нотаріальної діяльності, що закладені в основу відповідного визначення поняття. При чому виокремлені вченим складові більше притаманні саме механізму нотаріальної діяльності, забезпечуючи характеристику його елементів та функціональні можливості їх впливу. Зокрема мова іде про наявність уповноважених суб'єктів нотаріальної діяльності, котрі наділені відповідним правовим статусом, форм здійснення нотаріальної діяльності у вигляді системи нотаріальних дій, мету нотаріальної діяльності (посвідчення прав та фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших дій з метою надання їм юридичної вірогідності, а також надання громадянам і юридичним особам кваліфікованої юридичної консультативної допомоги). Крім того автором зазначається, що нотаріальна діяльність за статусом є непідприємницькою діяльністю та врегульованою законом і іншими нормативно-правовими актами [184]. В свою чергу А.Г. Гуледза під нотаріальною діяльністю в Україні по суті визначає елементи механізму здійснення такої діяльності, зокрема: а) суб'єктів нотаріальної діяльності – нотаріусів та інших осіб, уповноважених державою; б) зміст нотаріальної діяльності – вчинення нотаріальних дій, щодо посвідчення безспірних прав, а також фактів, що мають юридичне значення, засвідчення документів; в) мету нотаріальної діяльності – надання їм офіційної та доказової сили [24, с. 34].

Крім того, вченими механізм здійснення нотаріальної діяльності розкривається з точки зору його суб'єктного і діяльнісного виміру. Відповідно складовими механізму здійснення нотаріальної діяльності визначаються та

характеризуються: а) система державних органів і посадових осіб, а також приватних суб'єктів нотаріальної діяльності; б) їх законодавчо закріплені повноваження здійснювати посвідчення безспірних прав і фактів, посвідчувати документи, робити та нотаріально посвідчувати виписки з них, а також надавати документам виконавчої сили, вчиняти інші нотаріальні дії; в) мета здійснення нотаріальної діяльності, яка полягає у забезпеченні захисту прав й охоронюваних законом інтересів громадян і юридичних осіб [205, с. 104]. Подібний підхід обґрунтовується і іншими вченими, які наголошують на невід'ємності та виключності суб'єктів нотаріальної діяльності серед складових механізму її здійснення. Зокрема мова іде про систему суб'єктів державного та приватного нотаріату [206, с.133]; суб'єктів, що реалізують допоміжні функції (нотаріальні архіви, консультанти нотаріальних контор тощо) [143, с. 118]; суб'єктів, які відносяться до системи суб'єктів, що забезпечують вчинення дій, прирівнених до нотаріальних (консулів, керівників медичних закладів, командирів військових частин тощо) [23, с. 13; 201, с. 48]. Виходячи з вказаного, складовими механізму нотаріальної діяльності є насамперед відповідні її суб'єкти (державні органи, посадові особи й приватні суб'єкти нотаріальної діяльності), а також сама нотаріальна діяльність, змістом якої є в тому числі вчинення нотаріальних дій. Такий підхід має рацію, проте не позбавлений ряду недоліків, які стосуються неврахування інших складових механізму нотаріальної діяльності (наприклад нотаріальних правовідносин, нотаріальних процедур, нотаріальних актів тощо). Крім того, вченими не достатньо обґрунтованим є таке виокремлення і характеристики складових механізму здійснення нотаріальної діяльності. Подібною є думка і інших вчених, що розглядають механізм здійснення нотаріальної діяльності крізь призму системи суб'єктів, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, а також здійснення іншої допоміжної діяльності – архівної, реєстраційної, консультативної тощо. При чому поєднання роботи таких суб'єктів характеризується вченими як зміст нотаріальної діяльності [14, с. 116–117]. Хоча знову ж певного обґрунтування такому підходу вченими не надається. На

нашу думку, зазначений доктринальний підхід є досить обмеженим та непослідовним, що вимагає застосування комплексного виміру механізму здійснення нотаріальної діяльності, котрий дозволить розкрити нотаріальну діяльність з точки зору особливого механізму її здійснення, що відображає не лише наявність складових такого механізму, але і органічного зв'язку між ними, що забезпечує його функціонування.

Вказані нами підходи до характеристики складових механізму здійснення нотаріальної діяльності доводять:

- по-перше, епізодичність його наукового дослідження;
- по-друге, недостатню обґрунтованість системних аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності;
- по-третє, загальний та абстрактний характер аналізу складових механізму здійснення нотаріальної діяльності;
- по-четверте, недостатність визначення закономірностей взаємозв'язку складових механізму здійснення нотаріальної діяльності.

Вважаємо, що в цій частині потребує посилення як обґрунтування системності механізму здійснення нотаріальної діяльності, так і всебічний аналіз його складових та їх характеристики.

Беручи до уваги те, що саме поняття «механізм» у словникових джерелах тлумачиться як внутрішня побудова, система, поєднання станів і процесів, з яких складається те чи інше явище [15, с. 523], можливо зробити висновок, що вказаним словом вже позначається явище чи процес, котре має системні властивості, і саме слово «механізм» акцентує увагу саме на його системності та наявності взаємопов'язаних складових елементів. В правовій сфері категорія «механізм» використовується для позначення єдиної, впорядкованої системи засобів правового впливу з метою впорядкування суспільних відносин та їх ефективного правового регулювання. У зв'язку з цим в юридичних літературних джерелах поширене поняття «правовий механізм», яким так само позначається система (насамперед, сукупність взаємопов'язаних складових. – *Прим. авт.*) ефективних юридичних засобів (гарантій) реалізації права, охорони

та захисту прав чи законних інтересів [207, с. 5]; система міжнародних і національно-державних засобів, правил і процедур, які здійснюють правове гарантування [149, с. 11]; система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим») [176, с. 497–498].

Поряд з категорією правовий механізм в юридичній доктрині науковці все більше оперують поняттям «механізму правового регулювання», вкладаючи в нього саме характеристики механізму як системи засобів, способів та форм впливу, котрі мають правовий характер та визначають регулювання суспільних відносин. Так, Л. Л. Лепех розглядає механізм правового регулювання як різновид правового механізму, що становить собою організовану систему юридичних засобів, яка спрямована на унормування суспільних відносин, що входять до предмета правового регулювання шляхом надання їм юридичної форми за посередництвом відповідного методу правового регулювання [94, с. 38–39]. Таким чином можемо припустити, що категорія «механізм» так само може бути застосована і по відношенню до нотаріальної діяльності, що дозволить акцентувати увагу на комплексі юридичних засобів і методів здійснення нотаріальної діяльності, а також форм її прояву.

Досить вдало, на нашу думку, вченими пов'язується визначення поняття «правовий механізм» з комплексом юридичних засобів, необхідних та достатніх для досягнення конкретної юридичної цілі, котрі застосовуються послідовно і діють поетапно, відповідно до нормативно заданої схеми (процедури) [76, с. 256]. Зазначене свідчить, що правовий механізм – це певна юридична конструкція, яка орієнтована на дію послідовно застосовуваних юридичних засобів, котрі дають можливість досягти конкретної юридичної цілі з дотриманням відповідної процедури. Кожна ланка такого механізму є самостійним комплексом юридичних засобів.

Правовий механізм як практична та пізнавальна конструкція притаманна як теорії права, так і різним галузевим юридичним наукам. Існування правових механізмів характерне і для нотаріальної діяльності як окремого різновиду юридичної практичної діяльності, змістом якої є процедурна діяльність учасників нотаріального процесу, яка включає їхні процесуальні права та обов'язки, а також дії з їх реалізації, які мають відповідати встановленим законом процедурам. Механізм здійснення нотаріальної діяльності, з точки зору його складових є комплексом засобів функціонування інституту нотаріату та основною формою його впливу на суспільні відносини, які виникають між суб'єктом нотаріальної діяльності, з одного боку, та іншими учасникам нотаріально-процесуальних правовідносин. Для визначення складових механізму нотаріальної діяльності необхідно насамперед відзначити функціональні переваги системно-структурного методу, який дозволить не просто «розчленувати» певне правове явище, відобразивши у вакуумі самотійно кожен із його елементів, а дослідити відповідне юридичне явище крізь призму упорядкованої системи, де кожен елемент такого механізму знаходиться у тісному взаємозв'язку із іншими складовими частинами, які взаємовпливають один на одного. З урахуванням функціональних можливостей системно-структурного методу дослідження, застосовуючи його до вивчення механізму здійснення нотаріальної діяльності, варто акцентувати увагу на пізнавальних перспективах зазначеного методу, а саме:

- з методологічної точки зору системно-структурний метод дозволить критично проаналізувати механізм здійснення нотаріальної діяльності як явище, котре не перебуває у вакуумі від інших явищ й процесів правової реальності, а є його невід'ємною частиною. У зв'язку із цим розвиток та функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності відбувається в умовах постійного взаємовпливу з іншими явищами та процесами правової реальності;

- системно-структурний метод сприятиме вивченню механізму здійснення нотаріальної діяльності як єдиного, цілісного явища, а тому

визначення окремих складових його частин та встановлення їх особливостей дозволить встановити взаємозв'язок між ними, на підставі чого буде можливим розкрити закономірності трансформації властивостей досліджуваного феномену;

- за допомогою системно-структурного методу є можливим вивчити закономірності змін всередині досліджуваного явища, які в подальшому впливатимуть на зміни у функціонуванні як механізму здійснення нотаріальної діяльності, так і інших взаємопов'язаних явищ правової реальності.

Враховуючи те, що механізм здійснення нотаріальної діяльності є складним системним явищем, щодо якого може бути застосовано системно-структурний метод наукового пізнання, вважаємо за доцільне продовжити наше дослідження шляхом аналізу складових вказаного механізму та визначення їх особливостей. Представлені в юридичній літературі підходи до характеристики складових механізму здійснення нотаріальної діяльності переважно мають вузький і обмежений характер, акцентуючи увагу на окремих його складових (суб'єктах, діяльності, засобах здійснення тощо). На нашу думку, це суттєво обмежує комплексне сприйняття механізму здійснення нотаріальної діяльності як самостійного, водночас складного і невід'ємного феномену правової реальності. Важливо узагальнити складові механізму нотаріальної діяльності, що дозволить цілісно розкрити весь механізм її здійснення та охарактеризувати зазначені елементи у їх взаємодії.

Вважаємо за доцільне узагальнити складові механізму здійснення нотаріальної діяльності. Першою варто виокреми нормативну складову, яка забезпечує унормовування здійснення нотаріальної діяльності та її організацію саме у формі юридичного механізму. Насамперед мова іде про систему правових норм, котрі регламентують відносини здійснення нотаріальної діяльності в Україні. Нормативна складова покликана встановити модель здійснення нотаріальної діяльності, права та обов'язки суб'єктів, що беруть участь в нотаріальній діяльності, підстави та порядок вчинення нотаріальних дій, закріпити мету і завдання нотаріальної діяльності, регламентувати

юридичні наслідки її здійснення тощо. За своїм формальним виразом нормативна складова механізму здійснення нотаріальної діяльності представлена насамперед в положеннях чинного законодавства України. Зокрема, в положеннях чинної редакції Закону України «Про нотаріат» механізм нотаріальної діяльності закріплено в частині: поняття нотаріату, органів і осіб, котрі вчиняють нотаріальні дії (ст. 1); правової основи діяльності нотаріату, до якої віднесено Конституцію України, Закон України «Про нотаріат», інші законодавчі акти України (варто відзначити, що у положеннях ст. 2 передбачено виключно законодавчий рівень правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності, тому існування підзаконних нормативно-правових актів, які також регламентують нотаріальну діяльність викликає ряд запитань щодо їх місця в системі правового забезпечення нотаріальної діяльності, виходячи зі змісту ст. 2; про них ми ще будемо окремо зазначати в третьому розділі роботи – *Прим. авт.*); вимог до осіб, які бажають стати нотаріусом (ст. 3); прав та обов'язків нотаріуса (ст. 4-5); вимог до вчинення нотаріальних дій (ст. 6); нотаріальної таємниці (ст. 8); гарантій нотаріальної діяльності (ст. 8-1); обмеження у праві вчинення нотаріальних дій (ст. 9); вимог до помічника нотаріуса (ст. 13); правового забезпечення діяльності державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів (Глава 2); здійснення приватної нотаріальної діяльності (Глава 3) тощо. Також, нормативна складова механізму здійснення нотаріальної діяльності закріплена і в положеннях ряду інших законодавчих актів, які регламентуються питання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [53]; участі суб'єктів нотаріальної діяльності у запобіганні та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [57]; оформлення та реєстрації правочинів застави майна [59] чи іпотеки [60] тощо. Крім того, нормативна складова механізму здійснення нотаріальної діяльності представлена і в деяких підзаконних нормативно-правових актах, котрі деталізують положення Закону України «Про нотаріат» [62] та стосуються порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [116], посадовими

особами органів місцевого самоврядування [118], посадовими особами дипломатичних представництв та консульських установ [121], правового статусу Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату [119], функціонування державного нотаріального архіву [122] тощо. Якщо узагальнити нормативну складову механізму здійснення нотаріальної діяльності, варто відзначити, що сам механізм здійснення нотаріальної діяльності на нормативному рівні закріплений в межах чотирьох блоків, а саме:

1) законодавчо закріплено коло суб'єктів здійснення нотаріальної діяльності, вимоги до них, особливості доступу до професії, правовий статус суб'єктів нотаріальної діяльності, їх юридична відповідальність тощо;

2) нормативно встановлено зміст нотаріальної діяльності, що включає в себе коло нотаріальних дій, котрі може вчиняти суб'єкт нотаріальної діяльності, межі вчинення цих дій, правові наслідки їх вчинення, що настають для суб'єктів нотаріальної діяльності та споживачів нотаріальних послуг;

3) юридично встановлені процедурні основи нотаріальної діяльності, котрі забезпечують чітку послідовність вчинення нотаріальних дій, а отже і їх юридичну якість;

4) законодавчо встановлені правові наслідки здійснення нотаріальної діяльності, що стосуються: а) функціонування правової системи держави в цілому (забезпечення стабільності правової системи, посилення законності та правопорядку в суспільстві); б) суб'єктів нотаріальної діяльності (здійснення юридично значимих дій та отримання плати за нотаріальні і допоміжні послуги); в) споживачів нотаріальних послуг (задоволення їх правових інтересів щодо посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачені Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності).

Водночас варто відзначити, що нормативна складова механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні представлена положеннями законодавства, які мають високий рівень розпорошеності та неузгодженості між собою. Фактично вона заснована на ідеї правового закріплення не механізму нотаріальної

діяльності та формування відповідного алгоритмного підходу до надання нотаріальних послуг, а представлена у вигляді окремих блоків норм права, що врегульовують лише окремі аспекти нотаріальної діяльності, не сприймаючи її в якості механізму її здійснення.

В якості ще одної складової механізму здійснення нотаріальної діяльності варто виокремити суб'єктну складову. І це цілком очевидно, оскільки будь-яка юридично значима діяльність неможлива без наявності суб'єктів такої діяльності. Так само і механізм здійснення юридично значимої діяльності безпосередньо залежить від суб'єктів її здійснення. Виходячи з того, що нотаріальна діяльність виявляється насамперед у відповідній системі нотаріально-процесуальних правовідносин, відповідно їх виникнення, зміна та припинення залежатимуть від суб'єктної складової. Зазначена складова насамперед визначається статусом таких суб'єктів. Відповідно до положень Закону України «Про нотаріат» суб'єкти нотаріально-процесуальних правовідносин фактично були законодавцем структуровані на три основні групи:

1) особи, які наділені правом вчиняти нотаріальні дії, до яких відносяться державні і приватні нотаріуси, уповноважені посадові особи місцевого самоврядування, консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – дипломатичні представництва України, а також особи, вказані у ст. 40 Закону України «Про нотаріат» в частині посвідчення заповітів і довіреностей, прирівняних до нотаріальних;

2) особи-заявники (що звернулись за вчиненням нотаріальних дій), а також інші заінтересовані особи, які можуть вступити у вже розпочате нотаріальне провадження, оскільки вчинювана нотаріальна дія здатна зачепити їхні права та законні інтереси. До цієї ж групи суб'єктів можуть бути віднесені і інші особи, які вступають або порушують нотаріальне провадження в інтересах інших осіб, з метою охорони чи захисту прав і законних інтересів останніх (наприклад, це можуть бути процесуальні представники, опікуни,

піклувальники, патронатні вихователі, органи опіки та піклування, охоронці спадкового майна, виконавці заповіту, управителі спадковим майном тощо);

3) особи, які сприяють у здійсненні нотаріального провадження (наприклад, свідки, перекладачі, експерти тощо). Крім того, до цієї групи суб'єктів варто віднести консультантів та помічників нотаріусів, реєстраторів та архіваріусів, котрі в силу своїх посадових функцій сприяють ефективному функціонуванню механізму нотаріальної діяльності.

Суб'єктна складова механізму здійснення нотаріальної діяльності відіграє важливу роль, оскільки визначає функціональний потенціал нотаріальної діяльності, дієвість та ефективність нотаріату в цілому. Від суб'єктивної складової безпосередньо залежить динаміка нотаріальної діяльності, рівень задоволеності споживачів нотаріальних послуг, професійність та компетентність здійснення нотаріальної діяльності. Крім того, суб'єктивна складова механізму здійснення нотаріальної діяльності дозволяє виявити недоліки надання нотаріальних послуг, на підставі чого посилити злагодженість нотаріальної діяльності.

В якості самостійного елемента (складової) механізму здійснення нотаріальної діяльності варто виокремити змістовну складову, яка поєднує в собі систему юридичних фактів, комплекс чітко визначених нотаріальних процесуальних правовідносин та інструментарій здійснення нотаріальної діяльності. Насамперед варто звернути увагу на систему юридичних фактів, точніше юридичний складів як сукупність юридичні фактів, які у своїй єдності виступають єдиною підставою для виникнення, зміни чи припинення нотаріально-процесуальних правовідносин. Нотаріально-процесуальні правовідносини характеризуються своєю динамічною природою, здатністю до трансформації, зміни, припинення та зародження. Каталізаторами розвитку нотаріально-процесуальних правовідносин як раз і виступають юридичні факти. Юридичний факт – це певна фактична обставина, з настанням чи відсутністю якої, правова норма пов'язує виникнення, припинення чи зміну правовідносин, а тому це об'єктивне явище дійсності чи фактична дія особи набувають

юридичного значення в межах конкретного механізму правового регулювання [75; 176]. В свою чергу юридичний склад це важливий і абсолютний детермінант для виникнення, зміни чи скасування правовідносин, оскільки для цього не завжди достатньо одного юридичного факту. Як правило, норма права пов'язує зміни правовідносин з цілою групою юридичних фактів. Саме цю групу або сукупність юридичних фактів, необхідних для виникнення, зміни або припинення правовідносин в юридичній науці прийнято називати фактичним складом [111, с. 20]. Цей елемент механізму здійснення нотаріальної діяльності розщеплюється на три основні категорії: юридичні дії, юридичні події та юридичні факти-стани. Необхідно зазначити, що фактичний склад може включати в себе юридичні факти різних категорій. Юридичний факт-дія – це акт вольової правомірної поведінки суб'єкта, яка визначає початок та розвиток нотаріально-процесуальних правовідносин на певних стадіях нотаріального процесу. Так, письмова чи усна заява заінтересованої особи на вчинення нотаріальних дій та відповідна оплата, передбачена статтями 19, 31, 42 Закону України «Про нотаріат», є прикладами юридичних дій, що виступають підставою для виникнення правовідносин з приводу відкриття нотаріального провадження. В свою чергу *юридичний факт-подія* відрізняється від дії незалежністю від волі особи. Така фактична обставина настає автономно від того, чи хоче цього суб'єкт нотаріально-процесуальних правовідносин. Прикладом цього може слугувати факт смерті особи (оголошення її померлою), що є підставою для відкриття спадщини як стадії нотаріального провадження щодо видачі свідоцтва про право на спадщину. Крім того факт смерті особи може бути підставою для встановлення режиму охорони спадкового майна, що здійснюється в нотаріальному порядку.

Що стосується юридичного факту-стану, то такий факт-стан особи в механізмі здійснення нотаріальної діяльності має безпосередній зв'язок із приналежністю до громадянства, перебуванням у шлюбі, перебуванням нотаріуса чи посадової особи, яка виконує його функції, у стані, який уможливорює розпочати та продовжити нотаріальне провадження, а також

перебування іншого суб'єкта у стані бути учасником нотаріальних правовідносин самостійно чи виключно із залученням представника, органу опіки та піклування тощо. Так, другою основною дією нотаріусу в межах нотаріального провадження є перевірка дієздатності та правоздатності заявника. Згідно з ч. 3 ст. 67 Закону України «Про нотаріат» наявність такого юридичного факту-стану, як неповноліття учасника нотаріально-процесуальних відносин в межах спадкового провадження, передбачає залучення органів опіки та піклування, оскільки про видачу свідоцтва про право на спадщину на ім'я неповнолітнього чи недієздатного спадкоємця нотаріус або уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування повідомляє органи опіки та піклування за місцем проживання спадкоємця для охорони його майнових інтересів.

До змістовної складової механізму здійснення нотаріальної діяльності, на нашу думку, варто віднести і комплекс нотаріально-процесуальних правовідносин, які регламентовані за допомогою нормативної складової, а їх виникнення, зміна та припинення залежать від юридичних фактів (юридичних складів). Нотаріальні-процесуальні правовідносини є основною формою реалізації правових норм, а отже одночасно і процесом, і кінцевим результатом виконання нотаріатом своїх функцій. Як і будь-які інші правовідносини, за своєю внутрішньою структурою нотаріально-процесуальні правовідносини нічим не відрізняються та включають в собі три взаємопов'язані між собою елементи: об'єкт (певне матеріальне чи нематеріальне благо, з приводу якого виникає нотаріально-процесуальне правовідношення); суб'єкти (це нотаріус чи посадова особа, яка наділена законом на вчинення окремих нотаріальних дій, з одного боку, та особа-заявники чи декілька таких осіб, зацікавлених у здійсненні нотаріальної діяльності); зміст (сукупність взаємних прав та обов'язків суб'єктів нотаріально-процесуальних правовідносин).

Змістова складова механізму здійснення нотаріальної діяльності включає в себе і юридичний інструментарій її здійснення, що складається із засобів захисту прав та законних інтересів учасників нотаріального провадження,

способів охорони прав та законних інтересів, інструментів посвідчення прав та фактів, що мають юридичне значення, надання їм юридичної вірогідності. Цей елемент механізму здійснення нотаріальної діяльності, на нашу думку, багато в чому ґрунтується на гарантіях нотаріальної діяльності. Так захист прав особи-заявника може бути забезпечений в судовому порядку шляхом реалізації її права на оскарження нотаріального провадження або відмови у його вчиненні до суду, або ж оскарження нотаріусом незаконних дій відповідних посадових осіб до суду.

Самостійне місце в змістовній складовій механізму здійснення нотаріальної діяльності займають акти застосування права. Результатом застосування права нотаріусом завжди є нотаріальний акт – це фіксація нотаріусом безспірного права та юридичних фактів з метою надання їм юридичної достовірності на різних видах носіїв, відповідно до встановленої законом нотаріальної процедури. Широка сфера нотаріальної діяльності обумовлює складну класифікацію нотаріальних актів як основного акту застосування права нотаріусом. Існують різні критерії такої класифікації. Так, за процесуальною метою, усі нотаріальні акти поділяються на: 1) остаточні, які фіксують результат усього нотаріального провадження (у свою чергу, поділяються на позитивні акти, які являють собою посвідчений чи засвідчений документ, що видається нотаріусом зацікавленій особі, та негативні акти, які містять у собі відмови у вчиненні нотаріальної дії); 2) проміжкові, які вирішують певні процедурні питання (у свою чергу, поділяються на внутрішні акти, які фіксуються юридичні обставини засобами самого нотаріусу без залучення зовнішньої допомоги, наприклад, внесення відомостей в книги обліку і реєстрації спадкових права, та зовнішні акти, які являють собою постанови нотаріуса про витребування документів, доказів, залучення свідка, перекладача тощо. За формою викладення нотаріальні акти є письмовими, усними, електронним. За правовою природою нотаріальні акти поділяються на 1) акти, в яких констатується безспірно невиконання обов'язку однією із сторін договору (виконавчий напис); 2) акти, що підтверджують домовленість сторін з

приводу регламентації їх прав та обов'язків на підставі договору або одностороннього правочину; 3) акти, спрямовані на забезпечення прав осіб (заборона відчуження майна, встановлення охорони спадкового майна тощо); 4) акти, в яких встановлюються певні юридичні факти (перебування фізичної особи в певному місці тощо).

2.3 Функціональне призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності

Важливе значення для будь-якого наукового дослідження має вивчення функціонального призначення досліджуваного феномену, а також встановлення його ролі в системі однорідних взаємопов'язаних явищ і процесів. Вказаний вектор наукового дослідження є особливо важливим для вивчення механізму здійснення нотаріальної діяльності, який за своєю сутністю покликаний реалізувати потреби та інтереси споживачів нотаріальних послуг, забезпечити цілісність правової системи, удосконалити функціонування нотаріату в цілому. Вивчення функціонального призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності дозволить в підсумку встановити його роль в сучасних умовах життєдіяльності суспільства. Коли маємо відповіді на питання, яке значення для суспільства має певне державно-правове явище або яка його роль у суспільному житті, насамперед важливо з'ясувати його функції. В методології наукових досліджень державно-правових явищ сформувався окремий науковий напрямок, що іменується функціоналізмом, котрий сьогодні займає трендове місце в сучасних методологічних підходах до їх вивчення. З точки зору функціонального підходу пояснення будь-якого явища чи процесу державно-правової дійсності треба шукати у властивостях самого явища чи процесу, тобто, іншими словами, саме їх функції дають розуміння того, що являє собою предмет дослідження. На нашу думку, такий висновок може бути застосований

і для підкреслення ролі функціоналізму у дослідженнях різних елементів механізму здійснення нотаріальної діяльності.

Крім того, вважаємо, що від рівня дослідженості функцій механізму здійснення нотаріальної діяльності залежить практика їх реалізації та функціонування самого механізму, зокрема в частині:

- ефективного позасудового захисту прав людини та основоположних свобод, формування громадянського суспільства в дусі неухильного дотримання законодавства;
- здійснення просвітницької правової політики та юридичної консультаційної діяльності серед населення з метою підвищення рівня їхньої правової свідомості тощо.

Функції механізму здійснення нотаріальної діяльності по суті виступають зв'язною ланкою між відповідними правовими потребами соціуму та рівнем їх задоволеності за допомогою нотаріальної діяльності та отриманого результату такої діяльності. Тому за результатами функціонального аналізу механізму здійснення нотаріальної діяльності можливо надати відповіді на наступні питання:

- по-перше, в чому виявляється корисність нотаріальної діяльності;
- по-друге, зрозуміти та усвідомити соціальну значущість юридичної діяльності (а отже і нотаріальної діяльності. – *Прим. авт.*), а також діяльності тих посадових осіб, чия робота так чи інакше «вплетена» у процес її здійснення (наприклад, нотаріуса, консула, дипломатичного представника, посадової особи органу місцевого самоврядування тощо. – *Прим. авт.*) [169, с. 98].

В юридичній літературі вченими також звертається увага на важливість наукових досліджень функціонального призначення тих чи інших явищ або процесів в юриспруденції. Так, функціональний аналіз як метод наукового пізнання, є одним із найбільш ефективних способів пізнання держави і права (їх сутності, принципів, вихідних начал, змісту), оскільки аналізуючи функціональне призначення окремих феноменів державно-правової дійсності, ми маємо змогу не лише виявити їх сутність та якість, але і визначити систему

зв'язків відповідного об'єкту дослідження. Здійснивши системне вивчення функціонального призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності, ми водночас матимемо змогу побачити найважливіші магістральні напрямки впливу на суспільне життя усієї нотаріальної діяльності як цілісного правового утворення, зможемо не лише проаналізувати існуючий стан реалізації окремих функцій в розриві одна від одного, але і системно визначити перспективні шляхи розвитку всього інституту нотаріальної діяльності з метою підвищення її якості.

Метою нашого наукового дослідження є визначення та аналіз функціонального призначення та ролі механізму здійснення нотаріальної діяльності у вітчизняній правовій сфері України, у розробці з врахуванням сучасних наукових досліджень теорії правових функцій нотаріальної діяльності, у визначенні недоліків і переваг у вітчизняному механізмі реалізації функцій механізму здійснення нотаріальної діяльності

Відзначаючи високий рівень актуальності наукового дослідження функціонального призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності, а також встановлення його ролі, вважаємо за важливе в цьому підрозділі дисертації:

- по-перше, узагальнити доктринальні підходи до характеристики функціонального призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності;
- по-друге, окреслити на надати правову характеристику функціям механізму здійснення нотаріальної діяльності.

Варто відзначити, що функціональне призначення нотаріальної діяльності та нотаріату в цілому є предметом ґрунтовних наукових досліджень багатьох вітчизняних вчених, зокрема таких як М. М. Дякович, Ф. М. Медвідь, Я. Ф. Медвідь, Ю. В. Нікітін, С. Г. Пасічник, Л. К. Радзієвська, Л. С. Сміян, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, В. Ф. Усенко, П. Г. Хоменко та інші. Проте, зміст їх наукових досліджень переважно складають питання класифікації функцій нотаріальної діяльності, її критеріїв та різновидів, а проблематика функціонального призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності

переважно розкривається епізодично, що зумовлено мінімізацією значення механізму здійснення юридичної діяльності в цілому. Така ситуація, на нашу думку, зумовлена применшенням значення механізмів юридичної діяльності, що була поширена ще в радянській юридичній доктрині та подекуди запозичена (продовжена) і сучасними дослідниками вказаної проблеми. З урахуванням цього питання функціонального призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності переважно залишились поза належної увагу науковців. Проте, окремі ідеї та погляди все ж таки знайшли своє відображення у працях науковців. Спробуємо їх проаналізувати більш детально.

Як вже було зазначено вище, доктринальні підходи до характеристики функціонального призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності в юридичній літературі представлені досить непослідовно та розпорошено. Однак, деякі з них заслуговують на увагу і на аналіз. Варто відзначити, що в юридичній літературі деякими вченими пропонується поділити функцій нотаріальної діяльності (по суті це функції механізму здійснення нотаріальної діяльності, що відображено у їх характеристиці. – *Прим. авт.*) на два ключових блоки: ті, що походять із публічно правового характеру нотаріальної діяльності, і ті, що походять з приватноправового характеру нотаріальної діяльності. Так, до першого виду відносять:

- правоохоронну функцію, що полягає в публічно-правовій діяльності із забезпечення законності й правомірності юридичних дій громадян та юридичних осіб у сфері цивільного обороту;
- правозастосовну функцію, тобто владну правову діяльність нотаріальних органів, спрямовану на реалізацію правових приписів;
- попереджувально-профілактичну функцію, змістом якої є те, що нотаріат виконує роль органу попереджувального правосуддя з питань безспірного характеру;
- фіскальну функцію, тобто нотаріат розглядається як допоміжний орган держави, який контролює сплату фізичними та юридичними особами, які

звернулися за вчиненням нотаріальних дій, податків і зборів, визначених законом.

До другого виду функцій відносять: а) правовстановлювальну функцію, яка полягає в тому, що нотаріус перевіряє факт дієздатності особи, яка звернулася до нього за вчиненням нотаріальної дії, її повноваження та ін.; б) правореалізаційну функцію, яка полягає в забезпеченні нотаріусом реалізації прав і законних інтересів громадян; в) консультаційну функцію, за якої на нотаріуса покладено обов'язок роз'яснювати права і обов'язки учасників цивільного обороту, попереджувати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій [40, с. 10–12]. Представлений науковий підхід до класифікації функцій, на нашу думку, більше походить від штучного поділу вітчизняного нотаріату на систему державного та приватного нотаріату. Це дозволяє вченим обґрунтовувати наявність приватно-правових і публічно-правових функцій. Крім того їх зміст зводиться не стільки до функцій нотаріату, скільки до функцій механізму здійснення нотаріальної діяльності, оскільки характеристики самих функцій засновані на ідеї реалізації функцій, правового ефекту від такої реалізації, що забезпечується саме механізмом здійснення нотаріальної діяльності.

В юридичній науці виокремлюються і більш конкретизовані функції механізму здійснення нотаріальної діяльності, які відображають загальну націленість і призначення нотаріальної діяльності в цілому. Зокрема, ключовим призначенням нотаріальної діяльності є забезпечення безспірності та доказової (доведеної) сили документів. Відповідно таке забезпечення безспірності і доказової сили документів потребує насамперед механізму здійснення нотаріальної діяльності, покликаною встановити такий режим безспірності і доказовості. З чого випливає можливість виокремлення самостійної функції механізму здійснення нотаріальної діяльності, що являє собою самостійний напрям, націлений на встановлення безспірності та доказовості нотаріально посвідченої документації. Крім того, що однією функцією механізму здійснення нотаріальної діяльності є забезпечення законності при укладанні угод, змістом якої є напрямок функціонування вказаного механізму,

результатом чого має бути досягнуто режим законності в договірних відносинах між суб'єктами права. Так само виокремлюється така функція як надання правової допомоги особам, котрі звернулися за вчиненням нотаріальних дій. Зокрема за допомогою механізму здійснення нотаріальної діяльності можливо запобігти виникненню спірних ситуацій і перевантаження судів, а це, в свою чергу, суттєво зекономить кошти й час не лише для сторін, а й для органів держави [26, с. 128]. На переконання Р. А. Майданика, функції нотаріату як і функції механізму здійснення нотаріальної діяльності є похідними від функції держави щодо охорони та захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб [103, с. 68–69]. З огляду на це вчений виокремлює функції нотаріату та механізму здійснення нотаріальної діяльності як такі, що є складовими функцій держави та забезпечують їх реалізацію в межах чітко визначених законодавством повноважень нотаріату.

Варто відзначити досить комплексний підхід до характеристики функціонального призначення механізму нотаріальної діяльності, що представлений в дисертаційній роботі К. Ф. Білько. Вчена виходить з характеристики складових зазначеного механізму та його понятійного визначення, наголошуючи на тому, що нотаріат являє собою сукупність уповноважених державою суб'єктів, основною метою діяльності яких є забезпечення реалізації, охорони і захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад та держави шляхом вчинення в межах безспірних правовідносин нотаріальних дій [10, с. 4–5]. Фактично вчена у визначення самого поняття «нотаріат» вкладає ідею його складових елементів та функціонального призначення, поєднання яких відображає характеристику нотаріату з точки зору механізму здійснення нотаріальної діяльності. В подальшому вчена вже веде мову саме про механізм здійснення нотаріальної діяльності, котрий відзначається наявністю завдань, що на нього покладаються, та функцій, що ним реалізуються. До завдань вчена відносить традиційно – забезпечення захисту та охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також додає ще таке завдання як – сприяння у зміцненні

законності та правопорядку, попередження правопорушень. Проте в якості функцій механізму здійснення нотаріальної діяльності вчена називає основні та допоміжні функції (проте не проводить розмежування між ними. – *Прим. авт.*). До основних функцій належать: посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій. В свою чергу допоміжними функціями є такі, що походять від основних – превентивна, консультативна, медіаційна [10, с. 7].

На переконання В. В. Баранкової, механізм здійснення нотаріальної діяльності визначається крізь призму його основного призначення, а саме: забезпечення безспірності та доказової сили документів, законності та надання правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій [6, с. 90–91]. Такий підхід є цілком виправданим, оскільки дозволяє чітко визначити таку важливу функцію механізму здійснення нотаріальної діяльності – запобіжну, змістом якої є забезпечення безспірності та доказової сили документів, законності та надання правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій. Проте зазначена функція не має виключний характер, а є лише одним з напрямів здійснення нотаріальної діяльності. В свою чергу В. В. Комаров, аналізуючи функціональне призначення всієї нотаріальної діяльності звертає увагу на те, що у правовій системі нотаріат відіграє принципову роль як орган безспірної цивільної юрисдикції та превентивного правосуддя. При чому приходять вчений до такого висновку, звертаючись до латинського вислову «*consensus facit jus*», що означає «згода творить право», тим самим підкреслює вагомість нотаріальної діяльності, у межах якої така згода сторін формулюється та оформляється в нотаріальних актах, що мають доказову силу та публічне визнання. В якості висновку, вчений звертає увагу на те, що український нотаріат належить до нотаріату латинського типу, який характеризується наданням певних доказових переваг нотаріально посвідченим документам та особливим статусом нотаріуса, який одночасно є представником вільної професії та особою, наділеною публічними повноваженнями. Цей факт концептуально зумовлює відповідний розвиток законодавчого врегулювання

нотаріальної діяльності, орієнтований на основні стандарти класичної системи нотаріату та механізму надання нотаріальних послуг, що поширені у всіх країнах континентальної Європи [85, с. 76]. Хоч вчений і не виокремлює самих функцій механізму здійснення нотаріальної діяльності, водночас приналежність вітчизняного нотаріату до нотаріату латинського типу сама по собі засвідчує наявність такого механізму, що на високому рівні має бути врегульований законодавчо і тоді нотаріальні акти набуватимуть доказового статусу, тим самим задовольняючи потреби суб'єктів права.

Подібна точка зору обґрунтовується і рядом інших вчених, які звертають увагу на так зване «головне призначення нотаріату в сучасній вітчизняній правовій системі». Таке призначення вчені розкривають крізь призму механізму здійснення нотаріальної діяльності, змістом якого є система послідовних дій суб'єктів нотаріальної діяльності, що здійснюються за допомогою законодавчо встановлених юридичних засобів задля

- позасудового превентивного захисту;
- сприяння досягненню завдань правосуддя, запобігаючи виникненню судових спорів;
- попередження порушення цивільних прав та інтересів, забезпечення їх належної реалізації [143, с. 4–5].

У процесуальному праві за офіційними документами, оформленими нотаріусом, закріплено особливий юридичний статус; в матеріальному цивільному праві волевиявлення особливого характеру потребують участі нотаріуса. Разом із надійною системою реєстрації з метою правової безпеки документування особливо важливих правочинів нотаріат вирішальним чином сприяє стабільності правової діяльності та її економічній ефективності. З огляду на таке важливе значення нотаріальної діяльності нотаріуси, які хоч і не мають статусу державних службовців, призначаються на свої посади у сфері попереднього правозастосування як особи вільної професії, що здійснюють делеговані публічно-правові повноваження.

Досить цікавий підхід до характеристики функціонального призначення нотаріату в цілому пропонує М.М. Дякович, розглядаючи функції нотаріату крізь призму механізму здійснення нотаріальної діяльності. На переконання вченого, функції нотаріату являють собою основні напрямки його діяльності щодо суб'єктів, котрі використовують правові засоби заради охорони та захисту суб'єктивних прав громадян і юридичних осіб у приватноправовій сфері [40, с. 17]. Фактично вчений наголошує на функціональному призначенні механізму нотаріальної діяльності, характеризуючи його складові (суб'єктів, правові засоби, мету тощо) як такі, що забезпечують існування та функціонування такого механізму, будучи націленим на охорону і захист суб'єктивних прав. З огляду на це можливо відзначити наявність правоохоронної та правозахисної функцій, реалізація яких забезпечується механізмом здійснення нотаріальної діяльності. Подібна думка притаманна і ряду інших вітчизняних вчених, котрі розглядають нотаріат в цілому як коло суб'єктів, що одночасно наділені подвійним статусом – є суб'єктами правоохоронної діяльності та суб'єктами правозахисної діяльності [186, с. 12], тому і механізм здійснення нотаріальної діяльності можливо розглядати як такий, що забезпечує реалізацію правоохоронної та правозахисної функцій. З урахуванням вказаного цілком логічно буде виокремити правоохоронну та правозахисну функції механізму здійснення нотаріальної діяльності, які відображають націленість вказаного механізму або на охорону суб'єктивних прав та інтересів, або на їх захист. Відповідно критерієм виокремлення вказаних функцій буде націленість механізму здійснення нотаріальної діяльності.

Сутність правоохоронної функції механізму здійснення нотаріальної діяльності насамперед виявляється в системі юридично значимих, послідовних дій, котрі вчиняються уповноваженими суб'єктами при здійсненні конкретних нотаріальних дій щодо посвідчення прав та фактів, які мають юридичне значення, вчинення інших дій з метою надання їм юридичної вірогідності. Їх поєднання у своїй сукупності створюють такі правові умови, за яких

вірогідність порушення, невизнання чи оскарження прав або законних інтересів суб'єктів нотаріально-процесуальних правовідносин зводиться до мінімуму. Часто-густо підставою для визнання певного правочину недійсним є вчинення такого правочину під впливом помилки, обману, насильства або у стані, коли сторона такого правочину не усвідомлює значення вчинюваних нею дій та їх наслідків. Саме здійснюючи нотаріальну діяльність, ми переконуємось в тому, що сторони договору або особа, яка вчиняє односторонній правочин, повністю усвідомлює значення вчинюваних юридичних дій та їх наслідки, що обсяг цивільної дієздатності є достатнім для укладення відповідного договору, особа не перебуває під впливом насильства, обману чи помилки. Нотаріус має детально, максимально зрозуміло пояснити суб'єктам нотаріально-процесуальних правовідносин, які права та обов'язки виникатимуть в них після вчинення нотаріальної дії для того, щоб вони могли зробити для себе висновок, чи не порушуватиме такий правочин їхні законні інтереси, права. У цьому і має свій прояв правоохоронна функція механізму здійснення нотаріальної діяльності. Варто відзначити, що поняття «правова охорона» («охорона прав, свобод, законних інтересів») не є тотожним поняттю «правового захисту» («захисту прав, свобод, законних інтересів»). Якщо в першому випадку ми маємо справу із застосуванням запобіжних, превентивних заходів, метою яких є недопущення вчинення правопорушення, то у другому випадку ми маємо справу із сукупністю, як правило, примусових заходів, які застосовуються носієм порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, судом чи іншими компетентними органами задля припинення правопорушення, відновлення порушеного права, визнання не визнаного та припинення оспорювання права суб'єкта. Про розмежування цих двох понять наголошує і правова доктрина, і судова практика в Україні. В свою чергу реалізація правозахисної функції механізмом здійснення нотаріальної діяльності являє собою здійснення суб'єктами нотаріальної діяльності системи послідовних заходів, націлених на поновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного права чи законного інтересу, відшкодування заподіяної шкоди, недопущення їх порушення у

майбутньому. Досить цікавою є точка зору вчених про те, що нотаріальна діяльність забезпечує захист порушених прав чи законних інтересів, що являє собою одночасно і вид, і міру можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного права [179]. Варто відзначити, що правозахист забезпечується не стільки самою нотаріальною діяльністю, скільки взаємодіючими складовими механізми її здійснення, що передбачає:

- по-перше, активну участь в цьому суб'єктів нотаріальної діяльності, які уповноважені вчиняти відповідне коло нотаріальних дій;

- по-друге, застосування комплексу засобів правового захисту, що визначені положеннями чинного законодавства України (відмовляючи у вчиненні нотаріальних дій, здійснюючи реєстрацію заборон на вчинення повних правочинів, застосовуючи медіаційні заходи тощо);

- по-третє, застосування вказаних у попередньому пункті засобів в особливому процесуальному порядку (при відкритті нотаріального провадження, при здійсненні конкретних нотаріальних дій тощо), при чому процесуальний аспект їх застосування має важливе практичне значення, забезпечуючи своєчасність та максимальний правову ефективність від їх застосування;

- по-четверте, юридичне оформлення нотаріального акту, в якому фіксуються правозахисні дії, вчинені суб'єктом нотаріальної діяльності та правозахисні наслідки їх вчинення.

Доцільно відзначити, що у постанові Вищого господарського суду України від 29.11.2011 р. у справі № 22/5009/3458/11 наведено розуміння захисту права як державно-примусової діяльності, спрямованої на відновлення порушеного права суб'єкта правовідносин та забезпечення виконання юридичного обов'язку зобов'язаною стороною. Спосіб захисту може бути визначений як концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату. Спосіб захисту втілює безпосередню мету, яку

прагне досягнути суб'єкт захисту (позивач), вважаючи, що таким чином буде припинене порушення (чи оспорювання) його прав, він компенсує витрати, що виникли у зв'язку з порушенням його прав, або в інший спосіб нівелює негативні наслідки порушення його прав [155]. Вказане визначення чи не єдине, яке було запропоновано суб'єктом судової системи ще в 2011 році, яке за змістом відштовхується саме від розуміння механізму правозахисту, ніж самого правозахисту. Вказане пояснюється тим, що визначення сформульовано шляхом характеристики складових механізму правозахисту, до яких віднесено суб'єктів, їх активну правову діяльність, націленість на чітко визначений результат, систему способів здійснення такої діяльності тощо. Безумовно, вказане визначення не позбавлене недоліків, оскільки не враховує особливостей самозахисту, правозахисту, що здійснюється недержавними суб'єктами (наприклад приватними нотаріусами, громадськими організаціями тощо), а також правозахисту, який реалізується міжнародними співтовариством, відповідними міжнародними інституціями. Проте в основу його визначення, а отже і концептуального розуміння, на якому він заснований, було закладено ідею існування та функціонування особливого механізму, що поєднує ряд елементів, функціонування яких націлене на правозахисний ефект. На переконання Г. Ю. Гулевської, механізм здійснення нотаріальної діяльності реалізує в тому числі правозахисну функцію, змістом якої є захист суб'єктивних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, фіксує і посвідчуючи безспірні їхні права, надаючи цим правам публічної сили й доказовості, офіційного визнання від імені держави. Правозахисна націленість функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності визначається самою сутністю нотаріату як публічно-правового інституту, який є системою позасудового правового забезпечення охорони та захисту прав і законних інтересів України, громадян, підприємств, установ та організацій, заснований на єдиних принципах, формах та методах організації і здійснення нотаріальної діяльності, а також державного контролю за цією діяльністю [26, с. 132].

Основним засобом реалізації нотаріальної форми захисту відповідно до ст. 18 ЦК України та глави 14 Закону України «Про нотаріат» є вчинення нотаріусом виконавчого напису на борговому документі [62]. На думку авторів підручника «Нотаріат в Україні» за редакцією В. В. Комарова, «виконавчий напис являє собою розпорядження нотаріуса про стягнення з боржника належної стягувачеві певної грошової суми або витребування майна» [144, с. 247–249]. В свою чергу С. Я. Фурса, Є. І. Фурса пропонують розглядати поняття виконавчого напису під кутом зору: а) змісту цієї нотаріальної дії (посвідчення факту невиконання умов договору однією зі сторін угоди); б) процесу (послідовність перевірки та проставлення виконавчого напису на оригіналах документів); в) результату (документальне встановлення та фіксація факту заборгованості, а також надання зазначеним документам виконавчої сили) [186, с. 223–224]. Проте, доцільно відзначити, що особливістю правозахисної функції механізму здійснення нотаріальної діяльності є і те, що він не поширюється на сферу захисту спірних матеріально-правових вимог, що є юрисдикцією судів, а стосується виключно тих прав, свобод чи законних інтересів або обов'язків боржника, за якими між сторонами матеріальних правовідносин не виникає спір. Саме за цим критерієм і варто відрізнити нотаріальний захист від судового.

Важлива роль у забезпеченні належного функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності нотаріату відіграють функції, котрі забезпечують правовий вплив нотаріату на суспільні відносини. Насамперед мова іде про праворегулюючу та правоінформативну функції механізму здійснення нотаріальної діяльності. Вказані функції можливо виокремити за критерієм змісту функціонування механізму нотаріальної діяльності. Праворегулююча функція виявляється насамперед у спроможності механізму здійснення нотаріальної діяльності забезпечити індивідуальне правове регулювання шляхом поширення правової норми на конкретні життєві ситуації та щодо конкретних суб'єктів права. При чому таке правове регулювання можливо здійснити лише за допомогою механізму здійснення нотаріальної

діяльності, що детермінує саме правове регулювання, визначає процес та засоби його здійснення, характеризує суб'єктів правового регулювання та передбачає зміст і характер його наслідків (посвідчення суб'єктивного права, юридичного факту тощо). Наприклад, здійснюючи нотаріальне посвідчення договору, який в силу закону вважається укладеним саме з моменту нотаріального посвідчення, нотаріус застосовує цілу сукупність правових норм, встановлюючи разом із сторонами такого договору нові для них права та обов'язки, зв'язуючи їх новим правовим зв'язком. Отже, має місце в даному випадку праворегулююча функція механізму здійснення нотаріальної діяльності. Правове регулювання є впливом юридичних норм на суспільні відносини з метою надання їм правового характеру та впорядкованості. Так, на думку А. М. Куліша, характеристику правового регулювання варто засновувати на його сприйнятті як механізму правового впливу, що здійснюється в межах юридичної практичної діяльності (наприклад, нотаріальної діяльності. – *Прим. авт.*), яка здійснюється в інтересах суспільства за допомогою норм права, передбачає вплив на поведінку учасників суспільних відносин з метою встановлення й упорядкування останніх [91, с. 62]. Так званий механістичний підхід до характеристики правового регулювання представлений і в працях інших вчених, які під правовим регулюванням розуміють механізм дії права за допомогою певних юридичних засобів, насамперед норм права [47, с. 217; 172, с. 273], що здійснюється державою, її органами, посадовими особами і уповноваженими на те громадськими організаціями щодо впорядкування суспільних відносин шляхом установа юридичних норм і прийняття в необхідних випадках індивідуальних рішень відповідно до цих норм, вирішення юридично значимих питань, що виникають у межах таких відносин [30, с. 21]. Безсумнівно, праворегулююча функція механізму здійснення нотаріальної діяльності має прояв у формі індивідуального правового регулювання, що ґрунтується на здійсненні впливу на суспільні відносини ненормативними (індивідуальними) юридичними актами. Основою індивідуального правового регулювання є нормативне, але окрім цього, воно

враховує конкретні життєві ситуації та суб'єктів, що надаючи їм індивідуалізації і конкретизації, формалізуючи індивідуальне правове регулювання у вигляді індивідуальних актів (в тому числі нотаріальних актів). Особливо це стосується приватної сфери, де суб'єкти повинні мати певний простір, в якому вони можуть самостійно визначати моделі своєї поведінки [210, с. 6]. Похідною від праворегулюючої функції механізму здійснення нотаріальної діяльності є правозастосовна функція, яка являє собою особливий механізм поширення норм права на конкретних суб'єктів права і щодо конкретної життєвої ситуації. В цьому плані О. М. Золотухіна наводить приклад реалізації нотаріатом правозастосовної функції, який полягає в оформленні спадщини, що передбачає видачу свідоцтва про право на спадщину, шляхом застосування відповідних норм інституту спадкового права до конкретної життєвої ситуації та до конкретних суб'єктів права [69, с. 133]. Проте вказаний приклад стосується не стільки функцій нотаріату в цілому, скільки функцій механізму здійснення нотаріальної діяльності, що передбачає наявність всіх необхідних складових для того, щоб отримати правозастосовний ефект. Зокрема важлива наявність: а) суб'єктів здійснення відповідної нотаріальної дії (наприклад, нотаріус); б) споживачів відповідних нотаріальних послуг (наприклад, спадкоємця); в) засобів вчинення нотаріальної дії (наприклад, заходи охорони спадкового майна); г) процедурних аспектів вчинення нотаріальної дії (наприклад, строки для прийняття спадщини чи відмови від неї); д) правозастосовних актів, як правового результату вчинення нотаріальної дії (наприклад, свідоцтво про спадщину) тощо. В юридичній літературі вченими так само звертається увага на важливе значення нотаріальної діяльності в системі діяльності правозастосовної. Зокрема, пропонується розглядати нотаріальну діяльність крізь призму механізму виконання її суб'єктами системи публічно-правових функцій, насамперед у правозастосовному процесі. Це пояснюється вченими досить категорично, а саме тим, що поза правозастосовного процесу вказаний суб'єкт функціонувати не може. Крім того нотаріальна діяльність здійснюється ним виключно за

допомогою системи законодавчо закріплених способів, в межах встановлених законом процедур [199, с. 34]. Крім того, нотаріальне правозастосування вченими розглядається і крізь призму владної діяльності, націленої на реалізацію правових приписів [40, с. 18–21], тим самим відображається сутність нотаріату як особливого інституційного феномену, наділеного статусом здійснення публічної функції у формі застосування права [5, с. 10]. Проте будь-яка владна діяльність передбачає наявність правового механізму її здійснення, котрий забезпечує законність її здійснення, послідовність, дієвість та ефективність. В юридичній науці представлені і більш помірковані погляди вчених, в яких звертається увага на те, що суб'єкти нотаріальної діяльності лише в окремих випадках можуть виступати суб'єктами правозастосування. Мова іде про ті випадки, коли суб'єктам нотаріальної діяльності надано право застосовувати право по відношенню до конкретних фактичних ситуацій. В той же час звертається увага на те, що таке правозастосування:

- по-перше, має виключний характер, оскільки може здійснюватися лише в обмеженому переліку випадків;
- по-друге, реалізується лише в межах чітко визначеної законодавством процедури;
- по-третє, відбувається виключно з метою забезпечення правомірної поведінки суб'єктів права [95, с. 98–99].

Враховуючи вищезазначене, звертаємо увагу, що характеристика правозастосовної діяльності суб'єктів нотаріату надається з точки зору існування відповідного механізму здійснення ними нотаріальної діяльності. Вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус чи інша уповноважена посадова особа застосовують безліч юридичних норм різних приватно-правових галузей: цивільного, господарського, сімейного, міжнародно-приватного права. Також діяльність нотаріуса пов'язана із застосуванням на практиці норм публічних чи приватно-правових галузей права, зокрема земельного, конституційного, адміністративного, податкового та інших галузей права. Застосування норм права є особливою формою реалізації права, яке відрізняється від усіх інших

форм суб'єктом, наділеним владними повноваженнями, який не є характерним для дотримання, виконання та використання як інших основних форм реалізації права. Ми особисто проводимо умовну класифікацію застосування норм права на позитивне та юрисдикційне. Підставою здійснення першого є не вчинення правопорушення, а об'єктивна, передбачена законом чи згодою суб'єктів приватно-правових відносин необхідність залучення публічно-владного суб'єкта, діяльність якого стане обов'язковою умовою нормальної реалізації певних регулятивних норм. Суб'єкти нотаріальної діяльності не завжди наділені державно-владними повноваженнями (наприклад, приватні нотаріуси), проте і їх діяльність, і діяльність інших суб'єктів, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, в тому числі і тих, хто має державно-владний статус (наприклад, уповноважені особи консульств, дипломатичних представництв тощо) має публічно-владний характер, оскільки: по-перше, вони наділені державою відповідними законодавчо закріпленими повноваженнями; по-друге, складають самостійний елемент механізму здійснення нотаріальної діяльності. Наприклад, особа звернулася до нотаріуса за вчиненням такої нотаріальної дії, як посвідчення договору купівлі-продажу земельної ділянки та розташованої на ній нерухомості. Відчуження землі та нерухомості на підставі нотаріально посвідченого договору стане результатом позитивного різновиду правозастосування. Юрисдикційне правозастосування завжди матиме місце там, де відбулось правопорушення, а отже його нормативною підставою стануть охоронні правові норми, що містять у собі відповідну санкцію. Так, діяльність суду щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності є нічим іншим, як юрисдикційним застосуванням права.

Правоінформативна функція механізму здійснення нотаріальної діяльності займає самостійне місце в системі його функціонування, відображаючи окремий його аспект. Вказана функція насамперед виявляється у наданні правової допомоги особам, що звернулись за вчиненням нотаріальної дії, у формі юридичних консультацій. Правоінформативна функція полягає насамперед у роз'ясненні особам, які звернулися до нього за вчиненням певної

нотаріальної дії, сутності, підстав та можливих правових наслідків вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії. Правоінформування відбувається в межах механізму здійснення нотаріальної діяльності, забезпечуючи комунікативну взаємодію між її суб'єктами та споживачами нотаріальних послуг, за допомогою відповідного комплексу засобів такого інформування, з метою з'ясування змісту правового інтересу споживачів та роз'яснення їм умов, підстав та можливих правових наслідків, що настають у випадку вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії. Переважно, суб'єкт нотаріальної діяльності здійснює консультування споживачів послуг до вчинення певної нотаріальної дії, зокрема, за допомогою процесу спілкування з клієнтом відбувається роз'яснення положень чинного законодавства, можливі варіанти вирішення правових проблем, визначає пакет необхідних документів для вчинення певної нотаріальної дії.

На безпосереднє виконання цієї функції націлює і Міністерство юстиції України у своєму наказі «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг» від 07.07.2014 р. № 1066/5 [114]. У змісті зазначеного нормативно-правового акту Міністерство юстиції України зобов'язало начальників територіальних органів юстиції, з метою проведення постійної та ефективної правороз'яснювальної роботи серед населення з питань вчинення нотаріальних дій:

- забезпечити організацію роботи з підготовки відповідних публікацій та виступів на радіо, телебаченні працівниками територіальних органів Міністерства юстиції із залученням державних та приватних нотаріусів;
- розмістити найбільш актуальні роз'яснення чи публікації безпосередньо в приміщеннях державних нотаріальних контор та в приміщеннях, де розміщені робочі місця приватних нотаріусів;
- здійснювати розсилку найбільш актуальних роз'яснень чи публікацій до місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування для розміщення в доступних для користування населення місцях (сільські ради,

сільські клуби, бібліотеки тощо) та до громадських приймалень з надання безоплатної первинної правової допомоги тощо.

Згідно з абз. 3 ст. 5 Закону України «Про нотаріат», нотаріус зобов'язаний в тому числі сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Вказана функція механізму здійснення нотаріальної діяльності наближає вітчизняну систему нотаріату до нотаріату латинського типу, де нотаріуси беруть безпосередню участь у підготовці контрактів, здійснюють певну діяльність в якості порадника сторін, намагаючись виключити саму можливість появи правових спорів [143, с. 118–119]. Варто звернути увагу і на обґрунтовану пропозицію О. М. Золотухіної, яка характеризує функціональне призначення нотаріату, в тому числі виокремлюючи інформаційну та консультативну функції. Зокрема, на думку вченої, змістом інформаційної функції є «отримання нотаріусами правової інформації, її збереження та розпорядження, в тому числі і відповідно до вимог статусу таємності отриманої інформації. Також нотаріуси надають інформацію іншим особам у випадках, що передбачені законом. Відповідно до ч. 1-2 ст. 8 Закону України «Про нотаріат» нотаріус та особи, зазначені у статті 1 Закону, а також помічник нотаріуса зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю, що являє собою сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо. В свою чергу консультативна функція передбачає право нотаріуса здійснювати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій, а також надання консультацій правового характеру (ст. 4). Окрім того, нотаріус зобов'язаний роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду (ст. 5) [69, с. 135].

Крім того, в залежності від значення функції механізму нотаріальної діяльності можливо структурувати на основні, що відображають сутність механізму нотаріальної діяльності та його роль в механізмі правового регулювання в цілому, та допоміжні, що реалізуються з метою забезпечення реалізації основних функцій або є такими, що походять від основних. До основних функцій механізму здійснення нотаріальної діяльності перш за все варто віднести профілактично-превентивну функцію. Профілактично-превентивна функція реалізується механізмом нотаріальної діяльності на етапі:

а) усунення суб'єктом нотаріальної діяльності прогалин у знаннях суб'єктів, що звернулись за вчиненням нотаріальної дії, щодо різних питань юридичного характеру. Фактично, нотаріус усуває необізнаність пересічних осіб щодо обсягу їх права та обов'язків, який наявний зараз, в який буде в них наявний після вчинення нотаріальної дії, що у свою чергу мінімізує вірогідність виникнення між учасниками нотаріального провадження спорів;

б) проведення всіх необхідних перевірок перед вчиненням нотаріальних дій, зокрема при роботі з електронними реєстрами, що надає гарантії законності укладених угод.

До основних функцій механізму здійснення нотаріальної діяльності варто віднести і доказову функцію або функцію забезпечення безспірності та доказової сили нотаріальних актів. Варто відзначити, що нотаріальні документи у державах, де набув поширення англосаксонський тип системи нотаріату, не володіють повною доказовою силою, а функції нотаріусів (нотаріальна діяльність) та адвокатів можуть бути поєднані в одній особі. Водночас система вітчизняного нотаріату належить до нотаріату класичного (латинського) типу, який характеризується наданням певних доказових переваг нотаріально посвідченим документам та особливим статусом нотаріуса, що є одночасно представником вільної професії та особою, наділеною публічними повноваженнями [143, с. 7]

На фоні нещодавнього прийняття Закону України «Про медіацію» отримала свого окреслення й медіаційна функція механізму здійснення

нотаріальної діяльності. Так, відповідно до вказаного Закону медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [61] (фактично законодавче визначення засноване на механістичному підході до розуміння медіації, пов'язуючи медіацію з «структурованою процедурою», вказуючи на її зміст та функціональну націленість. – *Прим. авт.*). Зазначеним законодавчим актом було внесено зміни і до згадуваного вже нами Закону України «Про нотаріат» (ст. 1, ч. 4), де було закріплено право нотаріусів проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора [62]. Тим самим розширено функціональні можливості механізму здійснення нотаріальної діяльності. Згідно з Директивою Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу № 2008/52/ ЄС «Про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах» від 21.05.2008 р. визначено медіацію як «організований процес із будь-якою назвою, у якому дві або більше сторони намагаються добровільно досягнути вирішення свого спору за допомогою посередника» [31]. На нашу думку, вимоги до медіатора у вигляді базової підготовки за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання роблять виграшним становище нотаріуса, який «озброєний» кращим юридичним інструментарієм, як теоретичного, так і практичного характеру. Якщо адаптувати концепцію безпрограшних переговорів (win-win), описану професорами Гарвардського університету Р. Фішером та В. Юрі у 1981 р. в книзі «Шлях до згоди, або перемовини без поразки» [183, с. 117–119] щодо нотаріальної медіації як елемента механізму нотаріальної діяльності, то елементом останньої більше є такий метод медіації, як урегулювання спору та досягнення розумного задоволення інтересів за гідних позицій обох сторін, ніж його вирішення. За такого способу в процесі врегулювання конфліктної ситуації нотаріус аргументує позиції кожної зі сторін, які досягають згоди в результаті дискусії, а не тиску; концентрує

сторони на їхніх інтересах, а не на позиціях; спрямовує сторони до обговорення їхніх інтересів, розробляє та пропонує багатопланові варіанти вирішення ситуації, застосовує спільний зі сторонами аналіз проблем [12, с. 5–6]. На нашу думку, необхідно на рівні спеціального законодавства передбачити окремою статтею повноваження нотаріуса здійснювати медіацію, закріпити порядок такої медіації, її основні стадії, порядок укладення кінцевої угоди та її нотаріальне посвідчення. Фактично медіація має на законодавчому рівні бути визначена та інтегрована в загальний механізм здійснення нотаріальної діяльності як самостійна функція, що має власний процедурний інструментарій та мету.

З огляду на наявність основних функцій, у межах системи функціонального призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності необхідно виділити і групу допоміжних функцій, до яких необхідно віднести реєстраційну, фіскальну та функцію фінансового моніторингу. З набранням чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно» від 04.07.2012 р. №5037-VI [51] Закон України «Про нотаріат» було доповнено положеннями, що стосуються здійснення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Таким чином, з 01.01.2013 року нотаріуси України отримали повноваження щодо проведення реєстрації права власності, користування нерухомим майном, усіх інших речових прав і їх обтяжень безпосередньо під час вчинення нотаріальної дії. Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» обов'язковій державній реєстрації підлягають речові права та обтяження на нерухоме майно, розміщене на території України, що належить фізичним та юридичним особам, державі в особі органів, уповноважених управляти державним майном, іноземцям та особам без громадянства, іноземним юридичним особам, міжнародним організаціям, іноземним державам, а також територіальним громадам в особі органів місцевого

самоврядування і далі у змісті вказаної статті іде роз'яснення, які саме речові права підлягають державній реєстрації [53].

Фіскальна функція механізму здійснення нотаріальної діяльності являє собою окрему допоміжну функцію, в межах якої здійснюється контроль сплати фізичними і юридичними особами, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, податків та зборів, визначених законом.

З прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 18.05.2010 № 2258-VI (далі — Закон), а на сьогодні є чинним Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX [58] на нотаріусів покладено нову функцію, здавалося б, невластиву їхній діяльності, а саме: здійснення фінансового моніторингу. Відповідно їх було віднесено до спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Підсумовуючи проведені нами наукові дослідження, можемо зробити висновок про наявність системи функцій механізму здійснення нотаріальної діяльності. Проте вказаний перелік функцій не є вичерпним та може бути розширений як на доктринальному рівні, так і має тенденцію до розширення на законодавчому та практичному рівнях.

Висновки до Розділу 2.

1. Узагальнено доктринальні підходи до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності в межах: функціонального, інституційно-процедурного та широкого підходів. Деталізовано пізнавальні переваги широкого підходу до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності, який надає можливість: по-перше, розкрити особливості механізму здійснення нотаріальної діяльності з точки зору інтегративного праворозуміння як

складного багатоаспектного феномену, що забезпечує соціалізацію права, його формальний вираз у вигляді нотаріально оформленого акту, котрий націлений на забезпечення потреб суб'єктів права у правовій охороні, захисті їх прав, свобод та законних інтересів; по-друге, всебічно охарактеризувати нотаріальну діяльність як складний практико орієнтований механізм, що має усталений, алгоритмний характер; по-третє, посилити прогностичний характер наукового дослідження в частині концептуалізації наукового пізнання нотаріату як складного феномену, сутність якого виявляється насамперед в його системно-функціональних характеристиках, а також вироблення цілісного науково обґрунтованого підходу до вдосконалення його функціонування як єдиного функціонально-системного механізму юридичної практичної діяльності.

2. Охарактеризовано співвідношення нотаріату латинського та англосаксонського типу в залежності від особливостей механізму здійснення нотаріальної діяльності.

3. Удосконалено систему ознак механізму здійснення нотаріальної діяльності, на підставі чого уточнено доктринальне визначення поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності», під яким доцільно розуміти різновид правового механізму, змістом якого є професійна діяльність уповноважених суб'єктів щодо посвідчення прав, а також фактів, котрі мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом, з метою надання їм юридичної вірогідності, за допомогою системи законодавчо встановлених засобів, в особливому процедурному порядку задля задоволення правових потреб та інтересів суб'єктів права.

4. Встановлено та охарактеризовано складові механізму здійснення нотаріальної діяльності, до яких віднесено: 1) нормативну складову, яка забезпечує унормовування здійснення нотаріальної діяльності та її організацію у формі юридичного механізму; 2) суб'єктну складову, змістом якої суб'єкти, котрі законодавчо уповноважені на вчинення нотаріальних дій або забезпечення їх вчинення, та суб'єкти, права, свободи та законні інтереси яких забезпечуються нотаріальною діяльністю; 3) змістовну складову, яка поєднує в

собі систему юридичних фактів, комплекс чітко визначених нотаріальних процесуальних правовідносин та інструментарій здійснення нотаріальної діяльності.

5. Виокремлено та охарактеризовано функції механізму здійснення нотаріальної діяльності, до яких віднесено: 1) правоохоронну; 2) правозахисну; 3) праворегулюючу; 4) правоінформативну функції; 5) основні функції (профілактично-превентивна, доказова, медіаційна); 6) допоміжні функції (реєстраційна, фіскальна та функція фінансового моніторингу).

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

3.1 Сучасний стан функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні

Багаторічна розбудова та функціонування інституту нотаріату в Україні доводять його ефективність та абсолютну роль в системі позасудових механізмів правового захисту та охорони прав, основоположних свобод та законних інтересів осіб. Позитивна практика функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності все частіше доводить, що принаймні з економічної точки зору набагато вигідніше витратити кошти на нотаріальні послуги (зокрема щодо посвідчення правочину, оформлення спадщини, заповіту тощо), ніж витратити в подальшому час, фінансові ресурси під час судової тяганини щодо вирішення правового спору. І саме головне – правова стабільність, високий рівень охорони та захисту прав, основоположених свобод, законних інтересів, що забезпечується нотаріатом є основою соціального балансу та компромісу, суттєво мінімізує ризики виникнення соціальних конфліктів на фоні нестабільної правової системи чи системи вітчизняного законодавства.

Сьогодні механізм здійснення нотаріальної діяльності в Україні є одним з ключових гарантів стабільності цивільно-правових, господарсько-правових, сімейно-правових та інших правовідносин, оскільки як показує вітчизняна судова практика під час звернень до суду суб'єкти звернень набагато рідше до позовних вимог відносять питання про визнання недійсним нотаріально посвідчених правочинів, порівняно із тими правочинами, які не були посвідчені в нотаріальному порядку. З огляду на це положеннями чинного законодавства України встановлюються досить високі вимоги до освіти, професійної

підготовки та практичного досвіду нотаріусів, що має забезпечити високий рівень якості, законність та професійність здійснюваної ними юридичної діяльності в інтересах людини та суспільства; законодавчо закріплюються умови доступу до професії з метою недопущення зловживань в сфері нотаріату, правові і соціальні наслідки від яких потенційно можуть мати катастрофічний характер. Водночас, варто відзначити, що сьогодні функціонування механізму нотаріальної діяльності втикається з новими викликами, які потребують врахування, а подекуди і подолання. Наприклад, збройне вторгнення росії в Крим у лютому-березні 2014 року (з подальшим початком тимчасової окупації півострова 20 лютого 2014, а також війна на сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року зумовило тимчасовий колапс належного функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні, що пов'язано було із:

- а) недостатньою захищеністю єдиних та державних реєстрів, операторами щодо яких були суб'єкти нотаріальної діяльності;
- б) незахищеність бланків нотаріальних документів та печаток суб'єктів нотаріальної діяльності;
- в) неможливістю здійснення нотаріальної діяльності на тимчасово окупованих територіях України;
- г) обмеженість доступу до нотаріальних послуг у суб'єктів, котрі залишились на тимчасово окупованих територіях України;
- д) формування так званих реєстрів в сфері нотаріату так званими суб'єктами влади на тимчасово окупованих територіях України тощо. Крім того, поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, починаючи з 2020 року, поставило перед механізмом здійснення нотаріальної діяльності в Україні нові виклики щодо доступності споживачів до нотаріальних послуг, безпечності комунікації між суб'єктами нотаріальних послуг і їх споживачами при вчиненні нотаріальних дій, дотриманості строків звернення до нотаріусів та вчинення нотаріальних дій тощо. Варто відзначити, що і 2022 рік приніс нові виклики в тому числі і по відношенню до функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності, що зумовлені повномасштабною збройною агресією росії проти України. Сьогодні вітчизняний нотаріат стикається з такими

викликами як: захищеність нотаріальної таємниці; захист реєстрів від протиправних втручань сторонніх осіб, кібератак; можливість здійснення нотаріальної діяльності на тимчасово окупованих територіях та на територіях, де ведуться активні бойові дії; доступність нотаріальних послуг для осіб, які мають статус біженців, внутрішньо переміщених осіб, осіб, які залишилися на тимчасово окупованих територіях або перебувають на територіях активних бойових дій, осіб, які виїхали на територію росії або були незаконно вивезені на її територію тощо. Вказані виклики, які сьогодні визначають особливості функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні потребують свого вирішення (подолання) за допомогою правотворчості, правозастосування, посилення кадрового і технічного забезпечення, поширення цифровізації механізму здійснення нотаріальної діяльності, і навіть за допомогою військових заходів.

Вказані виклики зумовлюють високий рівень актуальності аналізу сучасного стану функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні, результати якого потенційно визначатимуть напрями посилення його функціонування, мінімізації негативного впливу на нього тих факторів, з якими сьогодні стикається вся країна, в тому числі і її правова система.

Крім того варто відзначити, що поточна трансформація вітчизняного законодавства, прискорення цивільного, економічного обороту в суспільстві, розвиток сімейних, господарських, цивільних, земельних та інших приватноправових відносин обумовлюють суттєве зростання кількості нотаріальних проваджень, і така динаміка лише посилюється. Висока розповсюдженість та різноманітність відносин у сфері нотаріального процесу все більше розкриває недосконалість національного механізму здійснення нотаріальної діяльності та проблеми виконання окремих функцій інституту нотаріату. Ефективність механізму здійснення нотаріальної діяльності не гарантує її якісної досконалості та відсутності і практичних проблем функціонування інституту нотаріату. Нотаріальна діяльність є різновидом юридичної діяльності, пов'язаної із виконанням однієї з ключових публічних

функцій – охорони та захисту прав і основоположних свобод особи, суспільних і державних інтересів. Характерною ознакою публічної юридичної діяльності є чітка, детальна регламентація на рівні спеціального законодавства. Незважаючи на приватний характер відносин, з якими має справу механізм здійснення нотаріальної діяльності, сама процедура нотаріальної діяльності суворо підпорядкована законодавчим вимогам та потребує неухильного їх дотримання усіма суб'єктами нотаріального процесу заради отримання найвищого коефіцієнту корисної дії механізму здійснення нотаріальної діяльності. У зв'язку із цим, всі складові відповідного механізму потребують досконалого правового забезпечення на рівні вітчизняного законодавства, стан якого має відповідати як національним особливостям та актуальним вимогам українського суспільства, так і міжнародним стандартам функціонування нотаріату латинського типу. У цьому контексті логічним є висновок, що надмірно часті і не завжди послідовне реформування механізму здійснення нотаріальної діяльності, які відбувались протягом років незалежності України (з 1991 року), а також неврахування сучасних національних та міжнародних факторів, котрі впливають на механізм здійснення нотаріальної діяльності сьогодні зумовлюють важливість ґрунтовного доктринального переосмислення функціонування нотаріату в цілому, на підставі чого вироблення оновленої моделі функціонування механізму нотаріальної діяльності, що врахувала б всі наявні фактори, з якими стикається вітчизняна правова система. На підставі цього важливо законодавчо зафіксувати вказану модель та регламентувати функціонування всіх складових механізму нотаріальної діяльності. Це стане основою для подальшого функціонування ефективної моделі механізму нотаріальної діяльності, що буде захищеним від наявних та можливих загроз, а також задовольнить відповідні правові потреби соціуму в цілому та суб'єктів права, зокрема.

Актуальність тематики цього підрозділу дисертаційної роботи також визначається і тим, що аналіз сучасного стану функціонування механізму нотаріальної діяльності дозволить встановити, узагальнити та проаналізувати

недоліки його функціонування, які стануть каталізаторами ґрунтового оновлення моделі механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні. У зв'язку із цим актуалізується питання сутнісного переосмислення проблематики функціонування механізму нотаріальної діяльності в Україні та аналізу законодавчого та практичного подолання визначених в подальшому проблем.

З урахуванням високого рівня актуальності наукового вивчення сучасного стану функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності, вважаємо за доцільне у змісті цього підрозділу:

- по-перше, здійснити аналіз сучасних умов функціонування механізму нотаріальної діяльності в Україні, на підставі чого виокремити тенденції розвитку нотаріату в Україні;

- по-друге, узагальнити сучасний стан функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні та виокремити недоліки його функціонування.

Функціонування механізму нотаріальної діяльності в Україні сьогодні викликає підвищений інтерес як зі сторони науковців, так і зі сторони правотворців та юристів-практиків. І це цілком закономірно, оскільки сучасні умови функціонування механізму нотаріальної діяльності в Україні є надзвичайними, складно передбачуваними, відзначаються високим рівнем змінюваності та подальшого ускладнення. З урахуванням того, що у попередньому розділі дисертації ми встановили складові механізму нотаріальної діяльності, вважаємо за доцільне в межах таких складових і розкрити сучасний стан функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні. Першою складовою нами виокремлено нормативну складову, яка сьогодні представлена широким колом правових положень котрі регламентують здійснення нотаріальної діяльності. Варто відзначити, що сучасний стан розбудови нормативної складової насамперед відзначається її наявністю, що свідчить про сформованість вітчизняної системи нотаріату та формування відповідного механізму нотаріальної діяльності. І якщо механізм

нотаріальної діяльності функціонує – це є свідченням наявності і дієвості нормативної складової вказаного механізму. На сьогодні ми можемо констатувати те, що нормативна складова механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні сформована, проте її ефективність безумовно викликає ряд нарікань. Тому вважаємо за доцільне основну увагу приділити саме критичному аналізу нормативної складової механізму нотаріальної діяльності в Україні. Насамперед варто звернути увагу на недосконалість правового забезпечення вихідних засад організації і функціонування нотаріату, а отже і функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності. Мова іде про відсутність законодавчого закріплення принципів та функцій нотаріальної діяльності, які б зафіксували вихідні вимоги до її здійснення та націленість. Фактично на сьогодні принципи та функції нотаріальної діяльності представлені лише у доктринальних поглядах вчених, а законодавче їх закріплення є відсутнім, що призводить і до певної невизначеності у функціонуванні механізму здійснення нотаріальної діяльності. В наукових роботах вчених неодноразово пропонувалось законодавчо визначити перелік функцій нотаріату або нотаріальної діяльності, навіть пропонувалось внести відповідні зміни до Закону України «Про нотаріат» в частині закріплення функцій: 1) посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності та доказової сили, а також вчинення інших нотаріальних дій, що передбачені цим Законом; 2) позасудової охорони та захисту цивільних прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад та держави шляхом вчинення нотаріальних дій [69, с. 245], проте відповідні законодавчі зміни так і не були ініційовані та розглянути в законотворчому порядку. З урахуванням виокремлених нами функцій механізму здійснення нотаріальної діяльності, вони мають знайти своє законодавче закріплення в Україні

Подібною є ситуація із законодавчим забезпеченням принципів здійснення нотаріальної діяльності, що так само як і функції залишились поза увагою вітчизняного законотворця. Однією із основоположних характерних рис права є

його системний характер, оскільки будь-яка правова система є складним і неоднотипним явищем, для повноцінного функціонування якої необхідна ефективна взаємодія кожного елементу правового механізму – юридичної оболонки усього суспільного життя. Але виникає логічне питання: за рахунок чого кожен елемент правової системи знає своє місце, функціональне призначення і соціальну спрямованість. У цьому контексті надзвичайно важливу роль відіграють правові принципи – певні ідеї загального (абстрактного) характеру, що забезпечують впорядковане функціонування права, виступають «цементом» для досягнення його цілей. В цьому плані А. М. Колодій переконаний, що принципи надають внутрішньої цілісності діючій правовій системі, слугують зміцненню законності і правопорядку, громадської дисципліни, гарантують реалізацію інтересів і прав українських громадян. Принципи права є критерієм оцінки права і методологічною основою його подальшого вдосконалення у тому розумінні, що одночасно на підставі принципів оцінюють рівень і ефективність реалізації права і на ґрунті саме цих категорій пізнають і поліпшують його [83, с. 44]. Європейський досвід показує, що принципи права – є положеннями прямої дії, які формують в цілому розсуд суб'єкта тлумачення та застосування права, вони можуть бути безпосередньо застосовані, їх порушення є підставою для настання відповідних правових наслідків тощо. Значення принципів юридично значимої діяльності, якою є і нотаріальна діяльність, на думку С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, полягає в тому, що ці принципи:

- є основою для об'єднання всіх норм та інститутів в одну галузь права, тобто є індивідуалізуючою ознакою цієї галузі права;
- є похідною основою для тлумачення норм законодавства, розуміння їх змісту та значення;
- не тільки характеризують нотаріат, а й є основною підставою для порівняння норм України, що регулюють діяльність нотаріату, з аналогічними нормами законодавства іноземних країн, насамперед з країнами Міжнародного Союзу Латинського нотаріату [186, с. 69].

На нашу думку, принципи насамперед стосуються функціонування механізму нотаріальної діяльності, мають важливе значення для організації функціонування нотаріату в цілому. За своєю сутністю вони являють собою систему фундаментальних та керівних засад, які пронизують увесь механізм здійснення нотаріальної діяльності, визначаючи його суттєві характерні ознаки, упорядковуючи усі норми нотаріальної процедури під єдині уніфіковані стандарти та визначаючи магістральний напрямок розвитку нотаріального процесу в Україні. Вважаємо, що законодавець має звернутись до напрацювань доктрини та наукові ідеї стосовно системи принципів здійснення нотаріальної діяльності перевести у законодавчу площину. При чому формулювання у положеннях законодавчих актів має бути закріплено саме як «принципи здійснення нотаріальної діяльності», а не як «принципи нотаріату», «принципи організації нотаріату» тощо, як пропонується деякими вченими [69, с. 254]. Вказане твердження виходить з самої сутності нотаріату як інституту, змістом якого є юридична практична діяльність і саме діяльнісний підхід має бути врахований та застосований як для формулювання переліку принципів здійснення нотаріальної діяльності, так і для їх подальшого законодавчого закріплення, тлумачення та застосування в практиці її здійснення. На нашу думку, така регламентація має відбуватись на рівні спеціального Закону України «Про нотаріат» шляхом доповнення його окремою статтею, в якій мають бути перелічені наступні принципи здійснення нотаріальної діяльності: принцип верховенства права; принцип законності; принцип рівності учасників нотаріального провадження; принцип доступності та гарантованості охорони безспірних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб; принцип професійної компетентності та морально-етичних стандартів діяльності нотаріуса; принцип державної мови нотаріального провадження; принцип додержання нотаріальної таємниці; принцип комплексності здійснення нотаріальної діяльності; принцип безспірності нотаріального процесу; принцип безпосередності в нотаріальному процесі; принцип незалежності та неупередженості нотаріуса; принцип

обґрунтованості нотаріальних процесуальних актів. Вважаємо, що вказаний перелік не є вичерпним та може бути доповнений.

Таким чином, принципи нотаріальної діяльності з одного боку, увібрали в себе багаторічний досвід позитивної нотаріальної практики, а з іншого боку, вони задають темп розвитку інституту нотаріату, закріплюють орієнтири його реформування. У цьому контексті не є дивним те, що поруч із класичним принципом законності чи рівності, в юридичній доктрині починають з'являтися так сучасні керівні засади здійснення нотаріальної діяльності, як, наприклад, принцип діджиталізації [34, с. 57; 153, с. 293–294], який виступає основою формування «електронного нотаріату» в Україні. Така тенденція до розширення, осучаснення та деталізації принципів здійснення нотаріальної діяльності є цілком закономірною виправданою з огляду на масштабну цифровізацію в Україні більшості сфер життя суспільства, в тому числі правової сфери. По-перше, діяльність сучасних українських державних та приватних нотаріусів є неможливою без використання системи єдиних реєстрів України. Так, нотаріуси у провадженні нотаріального процесу щонайперше використовують єдині та державні реєстри інформаційної системи Міністерства юстиції України. По-друге, держава має спрямовувати свої зусилля на створення належних правових, матеріальних умов для реалізації принципу доступності нотаріальної діяльності, коли за відсутності фактичної можливості прийти до кабінету нотаріуса ми зможемо віддалено вчиняти певні нотаріальні дії шляхом застосування платформи «Портал Дія» чи на базі окремого розробленого вітчизняними фахівцями застосунку, який використовувався б виключно для функціонування «електронного нотаріату». По-третє, в наукових колах та серед суб'єктів нотаріальної діяльності вже піднімається питання про створення «Е-нотаріату», який має оптимізувати насамперед механізм здійснення нотаріальної діяльності в частині доступності до нотаріальних послуг, зменшення їх вартості, посилення електронної захищеності нотаріальної інформації тощо.

В якості ще одної складової механізму здійснення нотаріальної діяльності нами було виокремлено суб'єктну складову, до якої ми відносимо; а) самих суб'єктів нотаріальної діяльності та прирівнених до них осіб; б) суб'єктів, котрі виконують допоміжні функції по забезпеченню вчинення нотаріальних дій; в) споживачів нотаріальних послуг, сучасний стан функціонування яких в Україні так само має ряд особливостей. Варто відзначити, що згідно з положеннями чинного законодавства України, законодавцем абсолютно правильно вказані суб'єкти визначені як такі, що є суб'єктами нотаріальних правовідносин, а отже вони потребують правового забезпечення. Положеннями чинного Закону України «Про нотаріат» закріплено: по-перше, наявність таких суб'єктів; по-друге, їх правовий статус, по-третє, визначено підстави та порядок притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів нотаріальної діяльності. Водночас, зміст правового забезпечення суб'єктної складової механізму здійснення нотаріальної діяльності відзначається наявністю колізій та прогалин, що в свою чергу негативно впливає на їх діяльність та на механізм здійснення нотаріальної діяльності в цілому.

Насамперед варто відзначити відсутність чіткого визначення на рівні спеціального законодавства кола суб'єктів нотаріальних процесуальних відносин та недосконалість правової регламентації статусу більшості учасників нотаріального провадження. Якщо у випадку виникнення нотаріальних відносин, пов'язаних із консультативною роботою нотаріусу, проблема відсутності процесуального статусу, наприклад, заявника, не видається такою гострою, то у разі виникнення відносин, пов'язаних із безпосереднім вчинення нотаріальної дії, така проблема набуває неабиякої актуальності. Щодо суб'єктного складу нотаріального процесу думки науковці різняться. Наприклад, М. М. Дякович пропонує всіх суб'єктів нотаріального права об'єднати у п'ять груп: 1) суб'єкти, які мають право вчиняти нотаріальні дії (нотаріуси, які працюють в державних нотаріальних конторах — державні нотаріуси; приватні нотаріуси; уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування; службові особи консульських установ, дипломатичних

представництв України; особи, які посвідчують заповіти та довіреності, що дорівнюють до нотаріально посвідчених); 2) суб'єкти, які сприяють здійсненню нотаріальної діяльності (помічники нотаріуса; стажисти нотаріуса; працівники, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом; інші суб'єкти, які забезпечують здійснення нотаріальної діяльності, а саме: перекладачі; організації, які здійснюють страхування нотаріальної діяльності приватних нотаріусів; службові особи і органи, які дають інформацію на запити нотаріусів); 3) органи нотаріального самоврядування; 4) органи державної влади України (Міністерство юстиції України; головні управління юстиції; суди України; податкові органи; органи, що здійснюють контроль за дотриманням законодавства про працю та інші контролюючі органи); 5) особи, які звертаються до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії (фізичні та юридичні особи, які мають право звертатися до нотаріуса за вчиненням будь-яких нотаріальних дій, передбачених законом) [40, с. 56–58]. Проте більшість вчених схиляються до думки, що суб'єктами нотаріальної діяльності є надавачі нотаріальних послуг, уповноважені на це законом, споживачі нотаріальних послуг, які звернулись за вчиненням нотаріальних дій або є особами, чії права, свободи і інтереси стосуються нотаріальних послуг, і суб'єкти, котрі виконують допоміжні функції (помічники, стажисти, перекладачі, консультанти тощо) [198, с. 23–24; 199, с. 135]. Проте чітке законодавче закріплення кола суб'єктів, як складової механізму здійснення нотаріальної діяльності, на сьогодні в положенням чинного законодавства України відсутнє. На нашу думку, визначення таких суб'єктів, а також закріплення їх прав та обов'язків є вкрай важливим для забезпечення законності здійснення нотаріальної діяльності. Ми не відносимо до складу суб'єктної складової механізму нотаріальної діяльності таких суб'єктів, як органи державної влади України (Міністерство юстиції України; територіальні управління юстиції; суди України; податкові органи; органи, що здійснюють контроль за дотриманням законодавства про працю та інші контролюючі органи), які перебувають із нотаріусом виключно в нотаріально-адміністративних, а не процесуальних відносинах. З аналогічної

причини також не вбачаємо необхідності в окремій регламентації правового статусу працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом; інших суб'єктів, які надають окремі публічні або приватні послуги (наприклад, організацій, які здійснюють страхування нотаріальної діяльності приватних нотаріусів; службових осіб і органів, які дають інформацію на запити нотаріусів). Враховуючи вищезазначене, вирішення окресленої проблеми, в першу чергу, потребує закріплення на рівні окремої статті Закону України «Про нотаріат» переліку суб'єктів нотаріально-процесуальних відносин, що дозволить зняти законодавчу невизначеність в цілому та недосконалість законодавчого забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності. Перш за все мова іде про включення до структури Закону України «Про нотаріат» нової статті (назва якої може бути – суб'єкти нотаріальних процесуальних відносин. – *Прим. авт.*). До складу таких суб'єктів варто віднести і закріпити це законодавчо: 1) приватних та державних нотаріусів, уповноважених посадових осіб органів місцевого самоврядування; службових осіб консульських установ, дипломатичних представництв України; осіб, які мають право посвідчувати заповіти та довіреності, що прирівнюються до нотаріально посвідчених; 2) помічників нотаріуса; стажистів нотаріуса та інших суб'єктів, які сприяють здійсненню нотаріальної діяльності у межах нотаріальних процесуальних відносин; 3) осіб, які звертаються до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії (фізичні та юридичні особи, а також суб'єкти публічної влади, які мають право звертатися до нотаріуса за вчиненням будь-яких нотаріальних дій, передбачених законом).

Наступним кроком вирішення даного питання є регламентація правового статусу визначених нами суб'єктів. Якщо питання прав та обов'язків нотаріусів в Законі України «Про нотаріат» більш менш вирішено (ст. 4 та 5), то правовий статус заявників (споживачів нотаріальних послуг) взагалі не знайшов свого законодавчого закріплення. Якщо без помічника, стажиста, консультанта нотаріально процесуальні відносини виникнути можуть, то без заявника їх існування є неможливим. Вирішення цієї проблеми вбачаємо у створенні

окремого правового положення у змісті Закону України «Про нотаріат». В такому положенні має бути передбачено, що заявником є особа, яка звертається до нотаріуса для посвідчення безспірного права, посвідчення чи засвідчення безспірного факту чи вчинення іншої нотаріальної дії з метою надання їм юридичної вірогідності (фізична та/або юридична особа, суб'єкт публічних повноважень, яка має право звертатися до нотаріуса за вчиненням будь-яких нотаріальних дій, передбачених законом). Крім того, наступна стаття або частина цієї ж статті Закону має бути присвячена закріпленню процесуальних прав заявника, до яких варто віднести: а) брати участь у нотаріальному провадженні особисто (для фізичних осіб), через самопредставництво (для юридичних осіб) чи через представника за винятком випадків, передбачених законом; б) вимагати вчинення нотаріальної дії нотаріусом, до якого звернувся. Окрім випадків порушення предметної чи територіальної компетенції; в) у будь-який момент відмовитись від вчинення нотаріальної дії та зупинення нотаріального провадження в односторонньому порядку без отримання згоди від нотаріуса чи іншої уповноваженої посадової особи; г) на будь-якій стадії нотаріального процесу клопотати про відкладення нотаріальної дії з поважних причин (хвороби, вагітності, обґрунтовані сумніви щодо доцільності вчинення нотаріальної дії тощо); д) звертатись до нотаріуса із клопотанням про витребування від підприємств, організації, установ чи громадян відомостей та документів, які є необхідними для вчинення нотаріальних дій; е) вимагати від нотаріуса діяти згідно із нотаріальною процедурою; ж) вимагати від нотаріуса роз'яснення як матеріальних, так і процесуальних прав та обов'язків, наслідків вчинюваної нотаріальної дії; з) вимагати від особи, що вчиняє нотаріальні дії, письмового пояснення відмови у вчиненні нотаріальної дії. Вказаний перелік недоцільно закріплювати як виключний, проте варто зазначити, що інші права можуть бути передбачені лише актом законодавчого рівня і не суперечити положенням профільного Закону України «Про нотаріат». Будучи наділеним законодавчо закріпленими правами заявник повинен мати і коло обов'язків в сфері нотаріально-процесуальних відносин. В якості таких обов'язків варто

законодавчо закріпити наступні: а) надавати нотаріусу необхідні для вчинення нотаріального провадження документи та відомості, зокрема, ї належним чином оформлені згоди третіх осіб на вчинення нотаріального провадження; б) оплатити вчинювані нотаріальні провадження. За аналогією із техніко-юридичними особливостями регламентації прав заявника, доцільно вказаний перелік закріпити як «невичерпний» і так само внести до положень Закону норму, що інші обов'язки можуть бути передбачені лише актом законодавчого рівня і не суперечити положенням профільного Закону України «Про нотаріат».

Що стосуються суб'єктів, котрі надають допоміжні функції, то ситуація із законодавчим закріпленням їх правового статусу є доволі непослідовним та застарілою. Зокрема, законом України «Про нотаріат» закріплено правовий статус таких суб'єктів як помічник нотаріуса, завідувач державного нотаріального архіву, перекладач та ін. Проте, не лише саме закріплення їх правового статусу є недостатньо повним та непослідовним, але і ряд суб'єктів, які сьогодні все більше і більше забезпечують роботу нотаріуса є невизначеним. До таких суб'єктів варто віднести: операторів по роботі з нотаріальними та державними реєстрами, консультантів, секретарів та ін.

Наступним недоліком, який турбує вже не один рік юридичну спільноту є створення єдиного нотаріату. Як показу багаторічна європейська практика функціонування латинської моделі нотаріату, діяльність приватних нотаріусів є набагато ефективніша за роботу державних нотаріальних контор, які маючи забезпечену державною політикою немалу ставку заробітної плати не мають прагнення для підвищення кваліфікації, професійного розвитку та здійснення своєї професійних обов'язків на більш високому рівні. Водночас бюджетні видатки на збереження інституту державного нотаріату в Україні чималі. Як результат маємо те, що фінансування державного нотаріату становить значно більше доходів, які він приносить державі. Дана теза підтверджується офіційною національною статистикою, оприлюдненою Міністерством юстиції України [66]. Вирішення цієї проблеми ми вбачаємо в поступовій ліквідації державних нотаріальних контор, яких станом на початок 2022 року в Україні

налічувалось 710 [66]. Водночас така ліквідація не має залишити за собою пусте місце, оскільки необхідно буде вжити цілу сукупність заходів для збереження принципу доступності нотаріату для усіх громадян незалежно від матеріального становища та місця проживання. На нашу думку, було б доречним розглянути питання запровадження інституту соціального нотаріату в Україні після усунення державних нотаріусів. Такий «соціальний нотаріат» буде нагадувати чимось систему безоплатної правової допомоги в Україні: для кожного приватного нотаріуса буде встановлений квартальний мінімум вчинення нотаріальних дій для певних категорій заявників по соціальний тарифам для тих осіб, які через скрутне матеріальне становище не можуть дозволити собі нотаріальну послугу по середнім розцінкам приватного нотаріату. Виконання такого плану «соціальних нотаріальних послуг» приватним нотаріусом варто буде враховувати при підвищенні кваліфікації, нарахування соціальних виплат тощо. Також необхідно буде вжити заходи для забезпечення доступу до інституту вже єдиного нотаріату громадян, що мешкають в «малопривабливих» для здійснення приватної нотаріальної діяльності регіонах. Ця проблема може бути вирішена, на нашу думку, двома основними шляхами:

- належне матеріальне забезпечення державою роботи приватних нотаріусів в таких регіонах (житло, грошова матеріальна допомога тощо)
- запозичити практику формування кадрового складу лікарень у віддалених, малозаселених та економічно малопривабливих районах України, коли лікарі, що навчались за рахунок державного бюджету, мають визначену законодавчо кількість років пропрацювати у таких регіонах. Таким чином, ми маємо попередити студентів-юристів, які навчаються на бюджетній основі, що в разі початку їхньої кар'єри нотаріуса, вони будуть зобов'язані пропрацювати 3-4 роки державним (соціальним) нотаріусом у таких в проблемних районах України;

– активізація процесу діджиталізації механізму здійснення нотаріальної діяльності, запровадження програми «Е-нотаріат», про що ми окремо ще будемо говорити в наступному підрозділі дисертації тощо.

Третьою складовою механізму здійснення нотаріальної діяльності є його зміст, особливості якого так само визначають сучасний стан функціонування вказаного механізму. Насамперед варто звернути увагу на ряд викликів, з яким стикається механізм здійснення нотаріальної діяльності, зумовлених повномасштабним вторгненням росії на територію України та введенням воєнного стану по всій країні. Безсумнівним є той факт, що Закон України «Про нотаріат» не містив у собі жодних положень, які б передбачали особливості здійснення нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану. Фактично, як і більшість інших сфер суспільних відносин, відносини щодо механізму здійснення нотаріальної діяльності не були забезпечені положеннями надзвичайного законодавства. Отже, правове забезпечення функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності було абсолютно неготове до нових реалій, у зв'язку із чим виникло безліч практичних проблем його функціонування після 24 лютого 2022 року. З метою подолання наявних темпоральних, територіальних та суб'єктних колізій, прогалин та неврегульованостей, що стосуються належного функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності за ініціативою Кабінету Міністрів України було прийнято постанову від 28.02.2022 р. № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» [158], а за ініціативою Міністерства юстиції України – Наказ «Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» від 11.03.2022 р. № 1118/5. Маємо запевнити, що ці підзаконні нормативно-правові акти не повністю виконали поставлену мету, та змогли протидіяти викликам, які виникли перед механізмом нотаріальної діяльності, пов'язаними з війною росії проти України та введенням воєнного стану. А тому певні проблеми функціонування нотаріату залишились. Більше того, зміни, які були передбачені в цих нормативно-правових актах зумовили нові проблемні

питання, на які відповідь в законодавстві знайти ані нотаріуси, ані науковці не можуть.

Насамперед, мова іде про перебіг юридично встановлених строків вчинення нотаріальних дій, які зазнали високого ступеня загроз порушення, пропуску та невиконання. Умовно можемо їх назвати як темпоральні виклики, які стоять перед механізмом здійснення нотаріальної діяльності. Перший проблемний аспект – це зміни у перебігу строку прийняття спадщини. У п. 3 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 р. № 164 встановлено, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини [158]. Цікавим є той факт, що відповідний пункт про зупинення строку для прийняття спадщини з'явився пізніше ніж сама постанова, а саме 6 березня 2022 року, що дає підстави для застосування цієї норми лише для спадщини, яка відкрилась після 06.03.2022 року. На нашу думку, вказаний підхід правотворця ставить суб'єкта права у юридично нерівний стан, оскільки обмежує права тих спадкоємців, які стали такими до цієї дати, оскільки активні бойові дії розпочались в Україні ще 24 лютого 2022 року. Ще більше проблем виникає у зв'язку із тим, що остання редакція, яка передбачила максимальне подовження строку прийняття спадщини на 4 місяці була закріплена лише 29 червня 2022 року. До цієї дати жодного законодавчого положення про чотири місяці в пункті третьому постанови КМУ № 164 не закріплювалось. Буквальне тлумачення вказаного положення дозволяє зробити висновок про те, що нотаріуси цілком правомірно можуть застосовувати положення цього пункту виключно для спадщини, яка відкрилась після 29 червня 2022 року. Водночас, питання можливості подовження строку прийняття спадщини, що відкрилась у період з 06 березня 2022 року по 29 червня 2022 року, а також період такого подовження, залишається відкритим, а отже порушує вимогу правової визначеності, що є невід'ємною складовою якісного закону та принципу

верховенства права, виходячи із усталеної практики ЄСПЛ. Крім того, залишається без відповіді питання, чи потрібно додавати зазначені 4 місяці виключно до 6 місячного строку передбаченого статтею 1270 Цивільного кодексу України, чи потрібно їх рахувати і додавати і для другої, третьої, четвертої та п'ятої черг спадкування відповідно, якщо дотримуватися позиції, що строк для прийняття спадщини для кожної наступної черги становить 6 місяців від дня відкриття спадщини та 3 місяці для кожної наступної черги.

У зв'язку із цим, вважаємо за необхідне удосконалити правове регулювання в цьому питанні, на чому ми окремо ще зупинимось в наступному підрозділі нашої роботи.

Наступним блоком викликів, які постали перед функціонуванням механізму нотаріальної діяльності в Україні є питання суб'єктного плану, які умовно можна назвати суб'єктними викликами, які стоять перед вказаним механізмом. Насамперед варто звернути увагу на суб'єктний склад механізму посвідчення заповітів та довіреностей, передбачений в пункті 4 постанови уряду № 164 [158]. Так, умовах воєнного стану довіреності, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження цінними паперами, корпоративними правами, та заповіти військовослужбовців Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також працівників правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави, можуть посвідчуватися командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою з подальшим надсиланням таких заповітів, довіреностей через Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Єдиному реєстрі довіреностей, Спадковому реєстрі. Начальник табору (установи, де

створено дільницю) для військовополонених може посвідчувати заповіт військовополоненого.

Командири (начальники) цих формувань (органів, установ) або інша уповноважена таким командиром (начальником) особа посвідчують довіреності та заповіти відповідно до Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р. № 419 [157] та рекомендацій Міністерства юстиції України.

Посвідчені заповіти і довіреності реєструються командирами (начальниками) цих формувань (органів, установ) або іншими уповноваженими такими командирами (начальниками) особами під окремим порядковим номером у реєстрі для реєстрації заповітів і довіреностей, форма якого затверджується Міністерством юстиції України. Номер, під яким зареєстровано заповіт чи довіреність, зазначається в посвідчувальному написі. Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган (установа) протягом п'яти днів після отримання довіреностей і заповітів забезпечують їх передачу Міністерству юстиції або його територіальному органу. Міністерство юстиції протягом двох робочих днів після отримання довіреності, заповіту забезпечує їх передачу територіальному органу Міністерства.

Проблематичним є реалізація вказаного положення, оскільки воно з точки зору юридичної техніки є недостатньо якісним. Зокрема, вказані особи є відсутніми у вичерпному переліку посадових та службових осіб, уповноважених на посвідчення заповітів згідно з ст. ст. 1251, 1252 Цивільного кодексу України [193]. Водночас відповідно до ч. 4 ст. 4 ЦК України якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону. Знову ж таки актуальним є питання урядової правотворчості, яка по суті замінила законотворчість. Отже, зміна суб'єктного складу осіб, уповноважених на вчинення такої нотаріальної дії має бути передбачена в

самому ЦК України [193]. Безумовно, це є прикладом недостатньої оперативності в роботі Верховної Ради України та суб'єктів права законодавчої ініціативи, недоліками процесу законотворчості в Україні, що гальмує в існуючих умовах врегулювання відносин, які є особливо чутливими до викликів, які спричиняє збройна агресія.

Крім того, навіть у Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.1994 р. № 419 (у редакції постанови від 06.07.2006 р. № 940) [157] не враховані відповідні зміни щодо посвідчення заповітів командиром (начальником) формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою.

Крім того, в плані суб'єктної складової механізму здійснення нотаріальної діяльності сьогодні вкрай гостро потребують свого правового вирішення такі питання:

1) особливості функціонування суб'єктів нотаріальної діяльності на тимчасово окупованих територіях та на територіях, де ведуться активні бойові дії;

2) убезпечення суб'єктів нотаріальної діяльності від загроз, що зумовлені військовою агресією (мова іде про організацію фізичної безпеки таких суб'єктів та членів їх сімей, несанкціоноване використання їх доступів до нотаріальних та державних реєстрів, захист даних нотаріальних архівів, протидія кібер загрозам тощо);

3) евакуації суб'єктів нотаріальної діяльності та суб'єктів, котрі забезпечують нотаріальну діяльність в більш безпечні регіони України, організація їх робочого місця, забезпечення здійснення нотаріальної діяльності поза їх нотаріального округу тощо.

Окремо варто звернути увагу і на змістовну складову механізму здійснення нотаріальної діяльності, яка так само сьогодні стикається з комплексом викликів, які відображають сучасний стан функціонування вказаного механізму в Україні. Перш за все сьогодні гостро постає питання місця вчинення

нотаріальних дій, в тому числі правочинів. На нашу думку, потребують посилення правового забезпечення питання, пов'язані з визначенням місця посвідчення правочину та місця відкриття спадщини умовах воєнного стану. Так, згідно Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходження основної частини рухомого майна. Посвідчення правочинів щодо відчуження або застави житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також майна, на яке поширено режим нерухомих речей, управління нерухомим майном, а також правочинів щодо відчуження та застави транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, провадиться за місцезнаходженням (місцем реєстрації) цього майна або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї із сторін відповідного правочину [158]. Водночас, згідно з ч. 3 ст. 1221 ЦК України в особливих випадках місце відкриття спадщини встановлюється законом [193]. Зокрема, відповідно до ст. 11-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. № 1207-VII у разі, якщо останнім місцем проживання спадкодавця є тимчасово окупована територія, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів [55].

З назви самого закону передбачено, що він поширюється виключно на окуповані території, в межах яких збройні формування росії та її окупаційна адміністрація встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування росії встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення своєї окупаційної адміністрації. З огляду на це виникає питання, а як же бути в районах ведення активних бойових дій, де через

небезпеку нотаріуси не здатні здійснювати нотаріальну діяльність, а громадяни звертатись за вчиненням нотаріальних дій? На це питання законодавець відповіді не дає, а отже немає підстав для автоматичного поширення положень ст. 11-1 вказаного Закону на райони активних бойових дій.

Якщо питання відкриття спадщини на окупованій території хоча б відносно вирішено, то питання посвідчення правочинів щодо нерухомого майна, розташованого в зоні активних бойових дій чи окупованих територій залишається абсолютно не врегульованим, що обумовлює необхідність внесення в Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України змін та доповнень, які б передбачили можливість звернення громадянина щодо посвідчення договору відчуження нерухомого майна, розташованого на окупованій території чи в зоні ведення активних бойових дій, до найбільш наближеного територіально нотаріального округу, де здійснюють свою діяльність нотаріуси.

Звісно, що окреслені нами проблеми – це не всі складні питання повсякдення нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану, водночас всі вони мають отримати належне правове регулювання, приклади пропозицій конкретних норм якого ми і навели в цій роботі Незважаючи на війну в Україні, потреба громадян в отриманні професійної правничої допомоги шляхом посвідчення безспірних юридичних фактів не мінімізується, а в деяких сферах тільки збільшується (зокрема, в сфері спадкових справ). Саме тому держава має створити усі необхідні правові, економічні, політичні умови належного функціонування механізму нотаріальної діяльності в Україні, оскільки воєнний стан не є підставою для звільнення держави від зобов'язання щодо надання кожному професійної правничої допомоги, передбаченого статтею 59 Конституції України.

3.2 Перспективи розвитку механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні

Важливе значення для будь-якого наукового дослідження має вивчення тих аспектів предмету дослідження, що стосуються перспектив його розвитку та шляхів вдосконалення і посилення функціонування. Особливості предмету дослідження цієї наукової роботи визначають його змінюваний характер та потенційну спроможність до посилення функціонування та вдосконалення. Тому залишити питання перспектив його вдосконалення без уваги ми не можемо. З урахуванням того, що ми неодноразово звертали увагу на недоліки та застарілість правового забезпечення нотаріальної діяльності, недостатність правового регулювання саме механізму здійснення нотаріальної діяльності, відсутність єдиного концептуального підходу до його правового забезпечення, вважаємо за доцільне в завершальному підрозділі дисертації здійснити аналіз перспектив посилення правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні.

Високий рівень актуальності тематики цього підрозділу дисертації обумовлений також:

– по-перше, важливою роллю механізму здійснення нотаріальної діяльності в забезпеченні правової охорони, виконанні державою передбаченої Конституцією України функції по створенню усіх необхідних правових, економічних, соціальних та політичних умов в Україні для реалізації особами належних їм прав, основоположних свобод та законних інтересів та для їх охорони і захисту у випадку загрози чи реального їх порушення з боку інших суб'єктів. Тому належне правове забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності є передумовою для ефективності його функціонування, а отже і для реалізації особами належних їм прав, основоположних свобод та законних інтересів та для їх охорони і захисту у випадку загрози чи реального їх порушення з боку інших суб'єктів;

– по-друге, перманентним і непослідовним реформуванням механізму здійснення нотаріальної діяльності, початок якого був закладений ще під час набрання чинності Законом України «Про нотаріат» від 1 січня 1994 року та яке триває досі, що супроводжується додатково створенням системи єдиного нотаріату, цифровізації нотаріальної діяльності, уніфікації вітчизняної нотаріальної процедури із відповідними усталеними стандартами Європейського Союзу тощо. Варто відзначити, що відсутність єдиних концептуальних засад розвитку нотаріату, його розбудови як єдиного цілісного механізму здійснення нотаріальної діяльності, в тому числі і відповідного правового забезпечення зумовлює практичні недоліки його функціонування, неготовність до тих викликів, з якими стикається сьогодні нотаріат на фоні російської агресії, поширення карантинних обмежень, важливості адаптації механізму здійснення нотаріальної діяльності до стандартів ЄС тощо;

– по-третє, повномасштабним вторгненням росії на територію України, що спричинило нові виклики, пов'язані із необхідністю стабілізації функціонування механізму нотаріальної діяльності, котра супроводжується питаннями поширення на зону ведення активних бойових дій, проблему здійснення нотаріального провадження щодо громадян держави-агресора, проблему збереження та порядку передання матеріалів нотаріальних архівів, обігу спеціальних бланків нотаріальних документів на тимчасово окупованих територіях; функціонування єдиних, державних реєстрів, інформаційних баз з обмеженим доступом в умовах воєнного стану та за наявності високого ризику вчинення кібератак та ін.;

– по-четверте, євроінтеграційними процесами в Україні, що тільки посилили свою активність на фоні збройної агресії рф, які у свою чергу обумовлюють важливість переосмислення правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності та внесення до нього якісних, концептуальних змін з метою уніфікації із європейською нотаріальною практикою та міжнародними стандартами здійснення нотаріальної діяльності,

перевіреними багаторічним досвідом та ефективністю застосування на практиці.

Враховуючи високий рівень актуальності наукового дослідження перспектив доктринального вивчення механізму здійснення нотаріальної діяльності та посилення його правового забезпечення в Україні, вважаємо за доцільне в цій частині дисертаційної роботи:

- здійснити аналіз перспектив подальшого наукового дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності як теоретико-правової проблематики;
- проаналізувати перспективи посилення правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності та виокремити концептуальні положення щодо його посилення;
- сформулювати та обґрунтувати авторські пропозиції щодо удосконалення функціонування механізму нотаріальної діяльності в Україні.

В цій дисертаційній роботі ми вже неодноразово наголошували на виключній актуальності та перспективності наукового дослідження інституту нотаріату крізь призму механістичного підходу до сприйняття та розуміння нотаріальної діяльності. З урахуванням проведеного нами наукового дослідження, спробуємо акцентувати увагу на наших наукових здобутках та наявного дослідницького потенціалу предмету цієї дисертаційної роботи, оскільки вважаємо, що обґрунтовані нами висновки, пропозиції та положення наукової новизни лише актуалізують потребу подальшого наукового дослідження вказаної проблематики.

Варто зазначити, що прийнявши 28 червня 1996 року Конституцію України, було чітко зафіксовано про обрання єдиного цивілізованого шляху розбудови демократичної правової держави, в якій людина, її права та свободи, честь і гідність, визнаються найвищою соціальною цінністю, що визначає та спрямовує усю державну діяльність [86]. Із закріпленням вказаного положення фактично відбувся справжній позитивний переворот у стратегії розбудови вітчизняної державності і правової системи, коли на залишках авторитарної

держави, де кожна особа розцінювалась як засіб досягнення державних цілей та маленький гвинтик у цілій тоталітарній системі, відродилась європейська країна з духом людиноцентризму. Така трансформація засад розбудови вітчизняної державності і правової системи не могла не відобразитись на функціонуванні та організації основних публічних інституцій, серед яких центральне місце займає нотаріат. У період перебування України у складі СРСР порівняно із сучасністю правове забезпечення прав людини переважно мало виключно декларативний характер, супроводжувалось низьким рівнем ефективності функціонування механізмів реалізації прав та основоположних свобод. На цьому етапі розвитку державності та правової системи не вдалось сформувати позитивний досвід функціонування інституту нотаріату та механізму здійснення нотаріальної діяльності, який за радянських часів був виключно державним інститутом, а економіка була не ринковою, а плановою, що у свою чергу максимально зв'язувало руки нотаріусам в частині розширення спектру нотаріальної діяльності та нотаріальних дій, надання допоміжних послуг, створення конкурентного середовища серед суб'єктів нотаріальної діяльності тощо. Крім того, нівелювання та максимальне звуження сфери приватної власності, що панувало в радянський період, зменшувало обсяги нотаріальної діяльності, призводило до певної стогнації нотаріальної сфери в системі правового життя суспільства. В результаті цього сьогодні вітчизняна правова система відчувають значний дефіцит історичного досвіду та національних традицій функціонування нотаріату для подальшого удосконалення правової регламентації інституту нотаріату як елементу національної правової системи, з одного боку, і як особливого механізму здійснення нотаріальної діяльності, що в свою чергу підвищує актуальність правових досліджень вказаної проблематики.

Крім того, на фоні євроінтеграційних процесів в Україні, які посилились після набуття Україною 23 червня 2022 року статусу кандидата на членство в Європейському Союзі (далі – ЄС), суттєво актуалізується питання реформування інституту нотаріату та нотаріальної діяльності, що є ефективним,

перевіреною тисячолітньою юридичною практикою позасудовим механізмом охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів приватних осіб та одночасно реалізації публічного інтересу у превенції господарських, податкових, цивільних, кримінальних та інших правопорушень. Важливе значення нотаріату на європейському континенті підтверджене активною роботою такого наднаціонального органу самоврядування європейських нотаріусів, як Рада нотаріатів Європейського союзу (CNUE), який є політичним представницьким органом, що об'єднує національні представницькі інстанції нотаріату кожної країни-члена ЄС. Саме цей суб'єкт визначає шляхи реформування нотаріальної діяльності в ЄС, саме він, будучи рупором всіх нотаріусів в Європі, повідомляє про гострі практичні проблеми, необхідність зміни, покращення окремих напрямків нотаріальної діяльності, тим самим ініціюючи знизу кропітку законопроектну діяльність у сфері правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності.

У той же час маємо визнати той факт, що у наукових колах нотаріальна діяльність в Україні, на відміну від інших різновидів юридичної практичної діяльності, досі залишається недостатньо дослідженою на предмет її відповідності європейським стандартам, що є абсолютно безпідставним. На нашу думку, саме нотаріальна діяльність, будучи одним із центральних механізмів охорони прав та законних інтересів усіх осіб, має стати ключовим напрямком роботи державотворців та правознавців у сфері адаптації українського законодавства до європейського *acquis communautaire*. Нагадаємо, що державна політика України щодо адаптації законодавства до європейського *acquis communautaire*, є складовим елементом уїєї правової реформи в Україні щодо вдосконалення законодавчої діяльності, а саме її якісних складників, що полягає у вироблення єдиних підходів (стандартів) нотаріальної діяльності, котра реалізується через юридично закріплений та практично організований механізм, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу при вдосконаленні правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для

інституційного, науково-освітнього, нормопроектного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України в сфері нотаріальної діяльності.

Аргументом на користь актуальності дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності та його реформування в Україні як правозахисного та правоохоронного публічного інституту є звіт про роботу державних та приватних нотаріусів за 2021 рік, згідно із яким усіма нотаріусами було вчинено 12 977 574 нотаріальних дій, що у свою чергу на 2 544 538 нотаріальних дій більше, ніж у 2020 рік [66]. Як бачимо, звернення українців до нотаріальних органів зростає з кожним роком. Незважаючи на певний спад активності в сфері нотаріальної діяльності у 2022 році, що зумовлено насамперед війною, розв'язаною росією проти України, загальна тенденція доводить зростання попиту на нотаріальні послуги, а це в свою чергу потребує вдосконалення механізму їх надання.

Високий рівень актуальності подальшого наукового дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності зумовлений також і наступним: 1) по-перше, важливою роллю інституту нотаріату для розвитку сфери приватної власності та цивільного обороту; 2) по-друге, важливістю посилення охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права; 3) по-третє, євроінтеграційними процесами в Україні, що мають отримати свій відбиток на новій організації та напрямкам функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності; 4) по-четверте, історією та поточним станом реформування нотаріальної діяльності, націленого на підвищення якості нотаріальних дій, доступу до нотаріальної діяльності усіх верств українського населення, цифровізацію, уніфікацію та спрощення нотаріальних процедур.

Варто відзначити, що сьогодні в науковій юридичній літературі ми не знайшли конкретних положень, в яких би обґрунтовувалось коло перспективних напрямів посилення наукового дослідження нотаріальної діяльності. Крім того, майже не піднімається питання концептуалізації наукових досліджень нотаріату, з метою вироблення єдиної концепції розвитку

нотаріату в Україні та розвитку правового забезпечення нотаріальної діяльності. На нашу думку, з урахуванням широкого кола наукових дослідження окремих аспектів нотаріату або нотаріальної діяльності, сьогодні вони переважно відіграють статичну роль, не забезпечуючи практичне втілення обґрунтованих пропозицій. А самі пропозиції, що обґрунтовуються в наукових роботах вітчизняних вчених переважно не знаходять своєї реалізації в правотворчій та правозастосовній сферах. Навіть питання вдосконалення нотаріату та нотаріальної діяльності мають дискусійний характер і не завжди взаємопов'язані між собою, одночасно акцентуючи увагу і на змінах інституційного устрою нотаріату і змінах в практиці діяльності суб'єктів нотаріату.

Вважаємо, що сьогодні варто окремо акцентувати увагу, по-перше, на концептуалізації наукових досліджень в цілому, та нотаріальної діяльності зокрема, по-друге, на практичній орієнтованості наукових досліджень, результатом яким мають бути конкретні, спроможні бути практично реалізованими результати, що стосуватимуться правотворчості, правотлумачення, правозастосування, правоохорони та правозахисту. Відповідно до вказаних перспектив наукового дослідження нотаріату та нотаріальної діяльності важливо сформулювати ключовий практико орієнтований підхід до розуміння нотаріальної діяльності. І таким підходом, що відображає прагматичний, практико орієнтований вимір нотаріальної діяльності є механістичний підхід, котрий дозволяє здійснити аналіз вказаної діяльності крізь призму механізму її здійснення. Вказаний підхід розкриває переваги подальшого вивчення нотаріальної діяльності як особливого механізму її здійснення, що забезпечує цілісність, повноту, послідовність та результативність нотаріальної діяльності в цілому. На нашу думку, перспективними напрямками подальшого вивчення механізму нотаріальної діяльності є:

- 1) подальша концептуалізації доктринальних уявлень про нотаріальну діяльність, як особливий механізм, складові якого забезпечують задоволення

потреб та інтересів суспільства і громадян у нотаріальних послугах, що дозволить сформувати самостійне наукове вчення про нотаріальну діяльність, що складається з взаємопов'язаних складових, функціонування яких націлене на реалізацію комплексу правоохоронних, правозахисних, правогарантуючих та інших функцій;

2) посилення людиновимірних досліджень механізму здійснення нотаріальної діяльності як такого, що забезпечує насамперед потреби людини, її правові інтереси, які стосуються посвідчення прав, свобод, вчинення інших нотаріальних дій. Вказаний вектор наукового дослідження є цілком обґрунтованим з огляду на загальну тенденцію до посилення ролі антропологічних наукових досліджень державно-правових інституцій, що дозволить в подальшому забезпечити потреби та інтереси людини як найвищої соціальної та правової цінності сучасного соціуму та правової системи;

3) поглиблення прагматичності наукових досліджень нотаріальної діяльності насамперед як особливого юридичного механізму, доктринальний вимір якого може бути здійснено з точки зору переваг та недоліків, на підставі аналізу яких можливо виробити і обґрунтувати шляхи удосконалення функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності;

4) розширення спектру дослідження механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні як органічної частини латинського типу нотаріату, що рухається до стандартів юридичної практики та нотаріальної діяльності, прийнятим в країнах Європейського Союзу;

5) остаточне подолання радянських підходів до розуміння нотаріату та нотаріальної діяльності як виключно державно-владного інструменту забезпечення загальносоціальних, подекуди виключно публічних інтересів; формування єдиного багатоаспектного розуміння нотаріальної діяльності з точки зору механізму її здійснення, що відобразить її розуміння як доктрину, як практику діяльності, як об'єкт правового забезпечення тощо.

З урахуванням обґрунтованих нами перспектив наукового дослідження механізму нотаріальної діяльності, важливо окремо зупинитись і на питанні перспектив посилення правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності та виокремити концептуальні положення щодо його вдосконалення. В попередніх частинах дисертаційної роботи ми вже неодноразово зупинялись як на окремих недоліках правового забезпечення нотаріальної діяльності, так і на загальній характеристиці такого правового забезпечення, що має непослідовний і розпорошений характер, крім того, констатовано відсутність єдиного концептуального підходу до його правового забезпечення в цілому. Все це зумовлює необхідність узагальнення шляхів посилення такого правового забезпечення, що насамперед, має засновуватись на удосконаленні термінологічного апарату вітчизняного законодавства. На переконання деяких вітчизняних вчених, проблеми правового забезпечення інституту нотаріату починаються з основи основ, а саме із законодавчого визначення ключового поняття – нотаріат, яке у свою чергу і є фундаментом концепції усього нотаріального законодавства. Залежно від того, який зміст ми покладемо в цю ключову категорію, буде визначатись увесь зміст законодавства, приналежність українського нотаріату до однієї з двох основних світових моделей, вибір способу регламентації нотаріальної діяльності, яка може виконувати або суто формальну роль у посвідченні юридичного факту, або активну роль у повній підготовці, переддоговірній роботі, проектуванні правочину та навіть супроводі його виконання та контролі за належним виконанням. Так, згідно із частиною першою статті 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [62]. Таке законодавче визначення вказаного терміну не позбавлене недоліків та в цілому потребує переосмислення та розширення. Вказане визначення має більш абстрактний характер та відображає організаційну складову інституту нотаріату (через використання

поняття «система органів і посадових осіб»), водночас залишає поза законодавчою увагою основне функціональне та соціальне призначення інституту нотаріату – забезпечення функціонування механізму нотаріальної діяльності щодо реалізації превентивної охорони та захисту прав, законних інтересів осіб, а також державних та суспільних інтересів. Вважаємо недосконалою і сформульоване законодавцем організаційну складову цього визначення, яка не оперує поняттям приватного нотаріусу, який у свою чергу, на сьогодні як показує практика стає чи не основним суб'єктом здійснення нотаріальної діяльності, водночас він не відноситься ані до категорії органів, ані до категорії посадових осіб, що використовуються у визначенні, закріпленому у частині першій статті 1 Закону України «Про нотаріат».

Згідно з частиною першою статті 3 Закону України «Про нотаріат» нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [62]. Як бачимо, у законодавчому визначенні нотаріус не є посадовою особою. На вказані недоліки термінологічного закріплення понять, які стосуються механізму здійснення нотаріальної діяльності звертають увагу і деякі вітчизняні вчені. Так, на думку, О. Неліна, у правовій системі України нотаріат відіграє значну роль як орган безспірної цивільної юрисдикції та превентивного правосуддя, що має бути відображене у його правовому статусу та законодавчому визначенні [135, с. 47]. Варто погодитись з думкою вченого щодо удосконалення відповідного законодавчого визначення, проте не можемо однозначно підтримати ідею визначити законодавчо нотаріат як орган превентивного правосуддя. Така дефініція ніколи б не змогла отримати свого законодавчого закріплення в силу конституційного положення, передбаченого статтею 124 Конституції України, відповідно до якої правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, а делегування функцій судів, а також

привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [86]. Отже, як бачимо жоден орган чи особа, в тому числі нотаріат, не може здійснювати правосуддя в жодному форматі, в тому числі і превентивному, а отже така пропозиція не має законодавчих перспектив.

У свою чергу К. Ф. Білько пропонує законодавчо закріпити термін «нотаріат» як сукупність уповноважених державою суб'єктів, основною метою діяльності яких є забезпечення реалізації, охорони й захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад та держави шляхом вчинення в межах безспірних правовідносин нотаріальних дій [10, с. 4]. Цей спосіб вдосконалення легального визначення видається нам доволі доцільним та успішним, оскільки враховує майже всі елементи механізму нотаріальної діяльності, а саме: суб'єктів, процес нотаріальної діяльності, мету та засоби, котрі використовуються в процесі її здійснення. Водночас, більшість поглядів науковців, що пропонують власні редакції термінологічного визначення нотаріату, зазнають критики зі сторони С. Я. Фурси та Є. І. Фурси. На думку науковців, саме визначення терміну «нотаріат» пропоноване вченими в юридичній літературі не розкриває нерозривного зв'язку нотаріату зі спеціальною процедурою, не підкреслює характеру взаєностосунків системи органів нотаріату із державою, правових наслідків здійснення нотаріальної діяльності. По суті вчені критикують представлені доктринальні пропозиції, як такі, що не відображають всіх складових механізму здійснення нотаріальної діяльності, який запропоновано нами у попередньому розділі дисертації. На нашу думку, така критична позиція вчених є цілком прийнятною, оскільки невиправдане звуження термінологічного апарату вітчизняного законодавства шкідливо впливатиме на функціонування відповідних правових інституцій. Так, дослідники зазначають, що під поняттям «нотаріат» слід розуміти структуру нотаріальних органів, на яку покладається правоохоронна, а також правозахисна функції, що мають здійснюватись згідно чітко визначеного змісту та процесу, закріпленого чинними нормативно-правовими актами України, націлену на захист та/або охорону прав, свобод та/або законних інтересів

суб'єктів права [186, с. 11–12]. Підсумовуючи проаналізовані доктринальні підходи щодо удосконалення концептуальних основ нотаріального законодавства, а саме законодавчого закріплення терміну «нотаріат», вважаємо за доцільне запропонувати власне, на нашу думку, удосконалене визначення вказаного терміну, що буде засноване на його механістичному сприйнятті та розумінні. Так, під терміном «нотаріат» доцільно законодавчо визначити систему взаємопов'язаних між собою уповноважених державою суб'єктів, які згідно із законодавчо визначеною процедурою здійснюють посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчиняють інші нотаріальні дії, спрямовані на охорону та захист прав, свобод і законів інтересів осіб, державних та суспільних інтересів.

Одним із найголовніших та наймасштабніших напрямків реформування механізму здійснення нотаріальної діяльності, що став як предметом чисельних наукових досліджень, так і знайшов своє відображення у низці законопроектних пропозицій, є запровадження єдиного нотаріату, який дозволить відійти від поділу нотаріату державний та приватний. Це дозволить закріпити єдиний статус нотаріуса, беручи до уваги досвід провідних європейських країн. Вказана пропозиція є цілком слушною, оскільки механізм здійснення нотаріальної діяльності суб'єктами державного нотаріату та суб'єктами приватного нотаріату є фактично тотожним. Так, Г. Ю. Гулевська у дисертаційній роботі «Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні» саме в частині аналізу механізму здійснення нотаріальної діяльності наголошує на тому, що як державний, так і приватний нотаріат забезпечує здійснення нотаріальних діяльності на єдиних правових підставах, в єдиному процедурному порядку, а статус і значення актів нотаріальної діяльності є тотожними і жоден з них не має юридичних переваг. Тому, підкріплюючи свою думку аналізом практики здійснення нотаріальної діяльності в країнах Європи, вчена відзначає на важливості запозичення досвіду країн, що входять до системи латинського нотаріату в частині переходу до єдиного нотаріату та визначення статусу нотаріуса (Італія, Німеччина,

Австрія, Греція, Туреччина, Польща, Румунія) [26]. Засновуючи свою позицію на аналізі особливостей механізму здійснення нотаріальної діяльності та його складових, В. Баранкова приходить до висновку про те, що утворення єдиного нотаріату мало б стати важливим кроком на шляху вдосконалення українського нотаріату, але скасування державного нотаріату має базуватися на попередньому вирішенні низки проблем, які наразі не знаходять свого розв'язання. І зокрема такими проблемами вчена називає недоліки функціонування складових механізму нотаріальної діяльності, а саме: а) питання про чітке визначення складу нотаріальних органів, статусу нотаріусів; б) доступ до нотаріальної діяльності та порядку вступу на посаду нотаріуса; в) оплата вчинюваних нотаріальних дій; г) квотування посад нотаріусів; д) контроль за нотаріальною діяльністю; є) зупинення та припинення нотаріальної діяльності тощо [7, с. 24–25]. Незважаючи на те, що вказана дискусія в науковому просторі відбувається вже не один десяток років, сучасні вчені так само акцентують увагу на штучності поділу нотаріату та шкідливості такого поділу в аспекті належного функціонування механізму нотаріальної діяльності. Зокрема, на переконання І. В. Невзорової удосконалення чинного українського законодавства про нотаріат, зокрема, вбачається в остаточній ліквідації існуючого поділу нотаріату на державних і приватних нотаріусів в законодавче закріплення єдиного правового статусу нотаріуса. Це потрібно насамперед в практичному плані – для уніфікації механізму надання нотаріальних послуг, в науковому плані – для усунення негативного дуалістичного сприйняття статусу нотаріуса як «нотаріус-напівчиновник» та «нотаріус-напівпідприємець». Вчена взагалі пропонує відмовитись від статусу приватного нотаріуса та взагалі від терміна «приватний», оскільки механізм здійснення нотаріальної діяльності є єдиним і не може бути розмежований за критеріями приватності або державності [137, с. 123].

Як було наголошено вище, ідея створення єдиного нотаріату пронизує текст не одного зареєстрованого законопроекту, які по суті стосуються

поліпшення правового забезпечення суб'єктної та змістовної складових механізму нотаріальної діяльності. По-перше, у законопроекті № 2627-2013 закріплено новий підхід до визначення нотаріального округу, що сягає корінням у організацію усієї системи нотаріату [168]. Залежно від розуміння цього поняття, ми будемо інститут нотаріату чи у форматі єдності (або лише приватні, або лише державні нотаріальні органи), чи у форматі дуалізму (існування і приватних, і державних нотаріусів). Так, на сьогодні нотаріальним округом визнано територіальну одиницю, у межах якої нотаріус провадить нотаріальну діяльність і в межах якого знаходиться державна нотаріальна контора, у якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса [62]. У Законопроекті № 2627-2013 зафіксовано більш лаконічне визначення, зокрема нотаріальний округ – це територіальна одиниця, у межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і має робоче місце [168]. Закріплюючи подібні формулювання, законодавець вкотре наголошує на готовності переходу до єдиної форми організації нотаріальної діяльності, що загалом відповідає принципам латинського нотаріату.

По-друге, по суті фундаментальним для запровадження в Україні системи єдиного нотаріату є законопроект №5644 [165], який Верховна Рада України ще 15 лютого 2022 року прийняла у першому читанні за основу. На нашу думку, говорячи про запровадження єдиного нотаріату, необхідно спочатку окреслити відмінності між державними та приватними нотаріусами та відповісти на питання, яку групу з них необхідно залишити при запровадженні єдиного нотаріату, якщо ця ідея взагалі є доцільною. До 2009 року, коли всі нотаріуси були зрівняні у своїх повноваженнях, приватні нотаріуси мали дещо вужчі повноваження, ніж державні. Наразі ключова різниця має прояв в системі оплати праці, фінансовому та матеріальному забезпеченні та порядку відшкодування шкоди завданої під час здійснення професійної діяльності відповідним нотаріусом. Зазначимо, що документи, виконані приватним та державним нотаріусом, мають однакову юридичну силу, та всі нотаріальні дії,

які може вчиняти нотаріус, перелічені у статті 34 Закону України «Про нотаріат» [62].

По-третє, важливим кроком до запровадження системи єдиного нотаріату стало затвердження Міністерством юстиції України 11 лютого 2019 року Стратегічного плану діяльності Міністерства на 2019-2023 роки та анонсовано проведення масштабної реформи нотаріату. Серед основних завдань розділу «Ціль державної політики №1 Права людини та доступ до правосуддя», пункт 1.6 передбачає невідкладність подальшого реформування нотаріату України. Варто відзначити також і те, що довгостроковими пріоритетами діяльності Уряду, котрі визначені Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 471, закріплено перехід до єдиного нотаріату із забезпеченням доступності базових нотаріальних дій для соціально незахищених верств населення; створення Єдиного реєстру нотаріальних дій та електронного нотаріального архіву як складових електронної системи нотаріату. На нашу думку, така радикальна реформа, як запровадження єдиного нотаріату в Україні, має здійснюватися виважено з урахуванням соціально-економічного та політичного становища в нашій державі, та бути акцентованою саме на забезпеченні функціонування єдиного механізму нотаріальної діяльності. Необхідно оцінити та ліквідувати усі можливі ризики після запровадження цього напрямку реформи. Такими ризиками, на нашу думку, є наступні:

- по-перше, одночасна ліквідація державних нотаріальних контор може призвести до зниження рівня реалізації принципу доступу до нотаріальної діяльності для соціально незахищених, економічно нестабільних та фінансового незабезпечених верст населення. У зв'язку із цим вбачається необхідність одночасного запровадження ефективних пілг для таких громадян під час отримання нотаріальних послуг в умовах єдиного нотаріату;

- по-друге, запровадження системи єдиного нотаріату несе в собі ризик істотного перевантаження приватних нотаріусів новим підвищеним обсягом роботи, що у свою чергу має бути вирішено за рахунок нової системи

квотування та підвищення кількості висококваліфікованих нотаріусів. Це може бути забезпечено за рахунок фінансової та матеріальної державної допомоги, що надаватиметься «ліквідованим» державним нотаріусам для того, щоб вони розпочали свою приватну нотаріальну діяльність якомога скоріше, а також створення державною економічним, соціальних умов, за яких професія нотаріуса стане однією із найпривабливіших для осіб, що розпочинають свою юридичну кар'єру.

Не залишилось поза увагою українських науковців і питання вдосконалення фінансового та матеріального забезпечення нотаріусів, а саме дотримання рівності в цьому аспекті між державними та приватними нотаріусами. Діяльність державних нотаріусів фінансується коштом державного бюджету, адже відповідальність за дії державних нотаріусів, відповідно до ст. ст. 20, 21 Закону, фактично несе держава. Державні нотаріальні контори утримуються шляхом відрахувань із державного бюджету, а нотаріус, який працює в державній нотаріальній конторі, отримує посадовий оклад. Водночас державний нотаріус відповідно до ст. 19 Закону [62] та ч. 1 гл. 16 розд. I Порядку № 296 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22 лютого 2012 р. [124] за вчинення нотаріальних дій справляє державне мито в розмірах, встановлених законодавством. За надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, не пов'язаних із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру справляється окрема плата. Проте, фінансування приватних нотаріусів здійснюється повністю, виходячи із засади самофінансування. Зокрема, нотаріуси, які здійснюють приватну практику, за вчинення нотаріальних дій справляють плату розмір якої визначається за домовленістю між приватним нотаріусом та фізичною або юридичною особою (ст. 31 Закону) [62]. Оплата додаткових послуг правового характеру, що не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін. Водночас частина коштів, які отримують приватні нотаріуси як плату за вчинення нотаріальних дій, витрачається на покриття витрат [112; 113],

насамперед на: сплату податків і соціальних внесків; ведення електронних реєстрів; утримання робочого місця; створення і збереження архіву, виготовлення печатки, штампів із текстами посвідчувальних написів; витрати на придбання спеціальних бланків нотаріальних документів та ведення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, книг, журналів реєстрації (обліку), передбачених номенклатурою; витрати на придбання канцелярського приладдя (картонажі, архівні папки, твердий картон, канцелярський папір, технічні засоби для прошивання документів тощо); проходження підвищення кваліфікації, участь у короткотермінових семінарах, міжнародних семінарах, симпозіумах, науково-практичних конференціях; удосконалення професійної майстерності; навчання у школі молодого нотаріуса; придбання та передплату юридичної літератури (книги, журнали, диски, програми тощо); оплату праці й обов'язкові нарахування на фонд оплати праці помічників, секретарів, стажистів (найманих працівників); відкриття рахунків у банках та їх розрахунково-касове обслуговування; витрати на поштові та кур'єрські послуги, необхідні для ведення нотаріальної діяльності тощо. Дохід нотаріуса слугує забезпеченням фінансової незалежності та гарантії на випадок відшкодування збитків, завданих діями нотаріуса [39, с. 23].

Особливо актуальним видається питання фінансування нотаріальної діяльності на фоні активного обговорення переходу до системи єдиного нотаріату та скасування державних нотаріальних органів, що матиме наслідком істотне зменшення бюджетних видатків, а отже, виникнуть нові економічні можливості, які мають бути використанні в напрямку матеріального забезпечення нової сформованої єдиної системи нотаріату та єдиного механізму здійснення нотаріальної діяльності. Ні для кого не є секретом, що наявність економічних гарантій та їх дотримання є запорукою якісних нотаріальних дій, що вчинятимуться неупередженим фахово підготовленим нотаріусом.

Не менш важливим напрямком реформування механізму здійснення нотаріальної діяльності є процес його цифровізації. Саме наявність єдиної, уніфікованої моделі такого механізму потенційно дозволяє максимально

широко застосовувати цифрові технології при здійсненні такої діяльності. Запровадження програми «Держава в смартфоні» передбачає розвиток цифрової економіки та електронного урядування, що має на меті змінити функціонування публічних та приватних інститутів у більшості сфер та галузей суспільного життя. Вже не перший рік активно використовується платформа «Електронний суд», котра в разі підвищила коефіцієнт продуктивності роботи суддів та рівень доступу населення України до якісного та сучасного правосуддя. Використання електронного підпису українцями стало зручним інструментом для переходу від старого паперового формату документів до сучасного європейського електронного документообігу. Отже, як бачимо ідея використання сучасних цифрових технологій в державній діяльності вже була успішно випробувана не в одній галузі, що дає достатні підстави вважати доцільним запровадження системи електронного нотаріату в Україні. Маємо визнати, що запровадження Е-нотаріату та єдиного нотаріату має відбуватись комплексно, оскільки ці дві реформи органічно між собою пов'язані. На нашу думку, під цифровізацією нотаріату як окремого напрямку його вдосконалення необхідно розуміти державну діяльність, спрямовану на впровадження інформаційних технологій задля створення електронного нотаріату, з метою прискорення нотаріального процесу, забезпечення доступу до нотаріальних дій для більших верств населення та створення умов для інтеграції України у світовий інформаційний простір відповідно до сучасних тенденцій інформаційної геополітики. У наукових колах тема запровадження цифрового нотаріату стала предметом наукових досліджень не одного вітчизняного вченого. На думку В. Марченко та Є. Желтухіна, впровадження цифрового нотаріату – неминучий процес для України. Однак для його ефективного функціонування потрібні системні дії, спрямовані на використання цифрових технологій як на користь професії, так і на користь наших громадян. Це дозволить оновити нотаріальний процес, зробить його більш зручним та зрозумілим, інтегрувати нотаріуса у транснаціональні правовідносини та надасть можливість зміцнити позиції професії [110]. В свою чергу А.В. Лила-

Барська зауважує, що цифровий вектор розвитку нотаріату має в основному позитивні моменти і покликаний не лише оптимізувати роботу нотаріусів, а й забезпечити його доступність та зручність для осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Крім цього, впровадження електронного нотаріату – це продовження державної політики у сфері цифровізації та ще один крок до створення в Україні нотаріату, що відповідатиме європейським стандартам та забезпечить процес реалізації своїх функцій відповідно до викликів сучасності [96].

Окремо доцільно звернути увагу і на деякі законодавчі ініціативи щодо запровадження Е-нотаріату. Так, у 2021 році був підготовлений та поданий до Верховної Ради України проект Закону України №5644 від 08.06.2021 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання нотаріальної діяльності» станом на 19.01.2022 р., яким було запропоновано запровадити електронну систему нотаріату, пропонуване визначення якої фактично було авторами законопроекту засноване на розумінні механізму здійснення нотаріальної діяльності. Відповідно до змісту законопроекту електронна система нотаріату має визначатись як державна автоматизована інформаційна система, призначена для збирання, накопичення, обробки, збереження, захисту та використання відомостей щодо нотаріальної діяльності та забезпечення всіх видів інформаційної взаємодії (обміну). Складовими частинами електронного нотаріату є електронний нотаріальний архів, електронний реєстр нотаріальних дій, електронне робоче місце нотаріуса. [165]. Відповідно до вказаного законопроекту електронна система нотаріату є державною власністю, держателем якої є Міністерство юстиції України. Однак необхідно зауважити, що держателем програмного забезпечення, яке має розроблятися задля здійснення професійного саморегулювання і виконання статутних завдань (відповідно до замовлення), є Нотаріальна палата України. У цьому контексті варто відзначити положення Концепції реформування нотаріату в Україні, оприлюднену у червні 2017 року Нотаріальною Палатою України (це одна з небагатьох концепцій розвитку нотаріату, яка, хоч і не має

нормативного, обов'язкового характеру, закріплює ряд принципових положень. Визначаючи тенденції розвитку нотаріальної діяльності та ті сучасні виклики з якими стикається функціонування нотаріату в цілому. – *Прим. авт.*). За своєю сутністю Концепція є нічим іншим, ніж пропозицією нотаріусів-практиків, визначає порядок перетворення інституту нотаріату, його ключові цілі, завдання та прогнозовані результати. Відповідно до вказаної концепції, основною метою реформування вітчизняного нотаріату є, серед іншого, створення умов для збереження професії нотаріуса за швидкого розвитку сфери цифрових послуг, що передбачає розроблення та впровадження «цифрового нотаріату» та електронного реєстру вчинення нотаріальних дій, створення електронного цифрового нотаріального архіву [87]. Варто відзначити, що посилення діджиталізації механізму здійснення нотаріальної діяльності сьогодні стикається з комплексом ризиків (відсутність спеціальної захищеної мережі інтернет (або захищених каналів зв'язку), відсутність посиленої інформаційної безпеки для електронних реєстрів і баз, відсутність належного захисту електронного робочого місця нотаріуса, відсутність регламентації та фактичної можливості відновлення втраченої електронної інформації з паперових носіїв; відсутність забезпечення навчальної програми для громадян (отримувачів електронних нотаріальних послуг) щодо забезпечення безпеки роботи в інтернет-сервісах і ресурсах; низька кваліфікаційна підготовка нотаріусів у сфері використання інформаційних технологій для здійснення нотаріальної діяльності, економія на застосування ІТ-технологій, що призведе до зниженого за рівнем ефективності та безпеки, проте бюджетного Е-нотаріату). Проте, незважаючи на існуючі ризики, майбутнє механізму здійснення нотаріальної діяльності супроводжуватиметься посиленням його цифровізації та діджиталізації.

Окремою сферою реформування механізму здійснення нотаріальної діяльності інституту нотаріату є удосконалення системи публічного адміністрування нотаріальної діяльності в Україні. У цьому питанні обов'язково маємо пригадати законопроект «Про нотаріат» № 2627 [168]. В

аспекті реформування адміністрування діяльності нотаріусів у законопроекті № 2627, на відміну від чинного Закону, передбачено дещо інші повноваження перевіряючих суб'єктів, що можуть бути реалізовані за наслідками проведеної перевірки. Так, нині вони можуть зупинити або припинити нотаріальну діяльність приватного нотаріуса, а згідно із законопроектом – зупинити діяльність нотаріуса або передати матеріали на розгляд регіональної нотаріальної палати для притягнення нотаріуса до професійної відповідальності [168]. Крім того, у вказаному законопроекті № 2627 змінено підстави анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Так, чинним на сьогодні Законом передбачено, що в разі виявлення під час перевірки неодноразового грубого порушення порядку вчинення нотаріальних дій свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю приватного нотаріуса може бути анульовано. Законопроект № 2627 передбачає, що в разі виявлення більше ніж трьох випадків порушення нотаріусом закону під час вчинення нотаріальних дій, яке завдало значної шкоди правам і законним інтересам фізичних, юридичних осіб або державі, відповідний територіальний орган юстиції може звернутися до суду із заявою про припинення нотаріальної діяльності цього нотаріуса [168].

Згідно статті 2-1 Закону України «Про нотаріат» державне регулювання нотаріальної діяльності (хоча правильніше, на нашу думку, вживати термін «публічне адміністрування». – *Прим. авт.*) полягає, зокрема, у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності та визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії [62]. Можемо зробити висновок, що регламентація умов отримання права на здійснення нотаріальної діяльності є окремим напрямком такого державного регулювання в цій сфері. Таким чином, пропозиції науковців та законотворців щодо зміни вимог, які висуваються до нотаріуса та його помічника варто розглянути в цьому блоці наукової роботи, присвяченому удосконаленню публічного адміністрування за здійсненням нотаріальної діяльності. Крім того, не є секретом, що якість

нотаріальної діяльності завжди буде залежить від професійної підготовки основного суб'єкта нотаріальних процесуальних правовідносин – нотаріуса.

Варто також відзначити і важливість удосконалення суб'єктної складової механізму здійснення нотаріальної діяльності. Так, згідно з частиною другою статті 3 Закону України «Про нотаріат» нотаріусом може бути громадянин України, якому присуджено ступінь вищої юридичної освіти не нижче магістра, який володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [56], має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю [62]. Проте, у Верховній Раді України зареєстровано Проект Закону № 4632 від 25.01.2021 року про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо спрощення доступу до нотаріальної діяльності [167]. Ініціатори цього законопроекту, проводять паралель із вимогами, котрі встановлені для судді (відносно стажу професійної діяльності у сфері права – «щонайменше п'ять років» і без будь-якої вимоги до наявності стажу помічника судді) та адвоката (має стаж роботи в галузі права не менше двох років, пройшов стажування, крім випадків, встановлених Законом; наявність стажу роботи помічника адвоката не вимагається), за наслідками чого приходять до висновку, що вимоги до майбутніх нотаріусів є найбільш суворі серед вимог для доступу до професії, що не є обґрунтованим і водночас обмежує права громадян на доступ до відповідної професії. Тому Законопроектом передбачено внесення наступних змін до Закону України «Про нотаріат» стосовно осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю:

– замість вимоги до стажу роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори не менш як три роки – встановлення вимоги до стажу роботи у сфері права не менш як три роки, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори не менш як півтора роки;

– замість існуючої норми про те, що «особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, допускається до наступного його складання не раніш як через рік», встановити, що така особа може бути допущена до повторної здачі іспиту не раніше, ніж через три місяці.

Варто відзначити, що такі зміни по суті стосуються лише формального зменшення показників стажу та профільного стажу, водночас якогось пояснення, чому саме таке зниження і в таких межах є доцільними, пояснювальна записка до Законопроекту не надає. На нашу думку, такий формальний підхід до доступу суб'єктів до професії нотаріуса, а отже і здійснення нотаріальної діяльності є недостатньо обґрунтованим. Дійсно, існуючі законодавчі вимоги до суб'єктної складової механізму здійснення нотаріальної діяльності потребують вдосконалення, зокрема важливо посилити не стільки вимоги, скільки механізм допуску до професії, підвищення кваліфікації, акцентувати увагу на тренінговому посиленні освітніх і професійних компетентностей як претендентів на правовий статус нотаріуса, так і до осіб, які вже цей статус мають. Важливо також акцентувати увагу на антикорупційній підготовці суб'єктів, формування у них стійкого заперечення та нетерпимості до будь-яких проявів зловживань своїми правами та вчинення корупційних діянь. Також важливо посилити і дисципліну дотримання етичних норм, які висуваються до суб'єктів нотаріальної діяльності.

Доцільно звернути увагу і на законодавчі пропозиції, викладені у змісті законопроекту, внесеного до Верховної Ради України та зареєстрованого під реєстраційним номером 6182. Зокрема цей законопроект стосується лібералізації вимог до помічника нотаріусів. Так, статтею 13 Закону України «Про нотаріат» визначено загальні вимоги до помічника нотаріуса [166]. Зокрема, частиною першою вказаної статті встановлено, що помічником нотаріуса може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, але не нижче першого рівня (бакалавр), володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як три роки. Частиною шостою закріплено, що нотаріус може мати лише одного помічника. Такі вимоги й обмеження стосовно

помічників нотаріусів не мають обґрунтованого пояснення з огляду на обсяг роботи, які помічники можуть здійснювати, тому і кількість помічників має визначатись самим нотаріусом, з урахуванням обсягу роботи та рівня завантаженості, професійних характеристик помічника тощо. Щодо зазначеного законопроекту Нотаріальна палата України в офіційній відповіді також зазначила, що зменшення вимог до кваліфікації нотаріусів призведе до численних порушень прав громадян, може бути використано в злочинних схемах, рейдерських захопленнях нерухомості та бізнесу [100]. В цілому можна погодитись з таким висновком Нотаріальної палати України, оскільки вимоги, передбачені чинним законодавством, щодо кваліфікації та стажу майбутніх нотаріусів є проявом багаторічної практики європейських країн латинської моделі нотаріату, за якої нотаріус бере активну роль у переддоговірній, договірній роботі, підготовці правочину, роз'яснення його змісту усім учасникам нотаріальних процесуальних відносин тощо. На нашу думку, є абсолютно безпідставним аргумент ініціаторів подібних законопроектів щодо прямої залежності між високим розміром плати за нотаріальні дії та високим рівнем вимог до кандидатів на отримання статусу нотаріусів, оскільки розмір відповідної плати в першу чергу залежить не від професіоналізму особи, а від економічних та соціальних факторів (розмір обов'язкових платежів, вартість канцелярії, отримання доступу до великої кількості реєстрів тощо).

Окремо доцільно звернути увагу і на питання удосконалення компетенції нотаріусів, а саме переліку тих нотаріальних дій, які вони уповноважені вчиняти. Фактично мова іде про удосконалення суб'єктної та змістовної складових механізму здійснення нотаріальної діяльності. За словами голови Нотаріальної Палати України В. Марченка, сьогодні нотаріус – це високопрофільний фахівець, який може все і всяк, тому однією з п'яти найважливіших змін, які необхідні нотаріату України, – це розширення повноважень нотаріату. Відтак 30 серпня 2019 р. Нотаріальною палатою України було запропоновано створити сервіс для громадян на зразок “єдиного вікна” й охоплення нотаріусами низки інших державних сервісів, які можна

оптимізувати через передачу їм відповідних повноважень [110]. Ідея щодо розширення кола повноважень суб'єктів нотаріальної діяльності не є новою як серед науковців-правників, так і серед самих суб'єктів нотаріальної діяльності. Вона зумовлена насамперед функціональним потенціалом механізму нотаріальної діяльності, що спроможних охопити значно ширше коло різновидів діяльності з метою більш повного задоволення правових інтересів суб'єктів права. Зокрема, серед таких пропозицій висловлювались ідеї щодо передачі суб'єктам нотаріальної діяльності таких повноважень як реєстрація шлюбів, здійснення реєстрації місця проживання, здійснення представницьких функцій в сфері господарсько-правових відносин тощо. Зокрема, Нотаріальна палата України також підтримує таку ідею та наголошує на таких основних доповненнях до повноважень нотаріуса, необхідних для підвищення ефективності нотаріальної діяльності:

- здійснення нотаріусами медіації у сфері сімейного та цивільного права;
- запровадження можливості попереднього забезпечення нотаріусом доказів, необхідних в суді або адміністративному органі;
- запровадження можливості позасудового встановлення нотаріусом фактів, що мають юридичне значення (встановлення родинних стосунків, реєстрація народження, усиновлення, шлюбу, розлучення тощо);
- запровадження механізму використання нотаріусами ескроу-рахунків для здійснення транзакцій за договорами купівлі-продажу нерухомого майна і цінних паперів тощо [110].

З частиною пропозицій можна погодитись, оскільки їх реалізацій матиме позитивний вплив на усі правову систему України. Так, нотаріусами вже фактично ще до моменту прийняття Закону України «Про медіацію» [61] здійснювалась медіаційна діяльність у сфері переддоговірної та договірної роботи. Також привабливою з практичної точки зору є запровадження підвищеної доказової сили в нотаріальних актах та надання нотаріусам можливості забезпечувати докази, що використовуватимуться в подальшому в

судовому порядку. Крім того, ефективним для прискорення економічного обороту, протидії рейдерству, вчиненню удаваним, фіктивних або фраздаторних правочинів є запровадження механізму використання нотаріусами ескроу-рахунків для здійснення транзакцій за договорами купівлі-продажу нерухомого майна і цінних паперів.

Уже згаданий нами раніше законопроект № 5644 пропонує також розширити повноваження нотаріусів наступним чином: надати право реєструвати шлюби і розлучення, встановлювати факт родинних відносин між фізичними особами, встановлювати факт належності правовстановлювальних документів особі, засвідчувати правильність паперової копії електронного документа; забезпечувати докази [165].

Водночас є і альтернативні погляди вчених щодо ідеї розширення повноважень суб'єктів нотаріальної діяльності. Так, М. М. Дякович дивується, як нотаріус може встановлювати факт родинних відносин, якщо це належить до компетенції суду, тим паче у таких справах, як правило, присутній спір. А щодо реєстрації народження, смерті, одруження, то це нині повноваження органів державної реєстрації актів цивільного стану, сервісних центрів. Вказані повноваження лише нівелюватимуть таку поважну професію нотаріуса [41, с. 101].

Зі свого боку маємо зазначити, що надання нотаріусам повноважень щодо реєстрації та розірвання шлюбу не узгоджується і з визначеною у ст. ст. 4 та 6 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» системою органів державної реєстрації актів цивільного стану [52], проте сама ідея розширення повноважень суб'єктів нотаріальної діяльності відповідатиме як функціональному потенціалу механізму нотаріальної діяльності, так і потребам суспільства у забезпеченні та реалізації їх правових інтересів.

Останній блок наукової роботи буде мати, на жаль, найвищий рівень актуальності в умовах сьогодення України, оскільки стосуватиметься перспектив реформування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. Варто відзначити, що з 24 лютого 2022 року

по теперішній момент щодо України здійснюється військова агресія з боку росії. Повномасштабне вторгнення держави-терориста показало українському законодавцю на його «недопрацювання» та стало каталізатором до активізації законопроектної діяльності у напрямку формування надзвичайного законодавства, покликаного юридично врегулювати особливості суспільно-державного життя у надзвичайних воєнних умовах, коли точаться запеклі бої на лінії фронту та щоденно здійснюються ракетні обстріли населених пунктів, віддалених від лінії розмежування. Однією із сфер публічного життя, яка, як виявилось, з точки зору правового забезпечення не була готова до воєнного стану, стала сфера організації та здійснення нотаріальної діяльності.

З метою врахування та адаптації правового забезпечення функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності новим воєнним викликам, Кабінетом Міністрів України 28.02.2022 р. було прийнято Постанову № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», (далі – Постанова №164) якою було встановлено, що у період дії воєнного стану та протягом місяця після його припинення, нотаріальна діяльність здійснюватиметься з урахуванням деяких заборон та особливостей [158]. Вочевидь, врегулювання питань функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності на підзаконному рівні не відповідає вимогам Закону України «Про нотаріат» щодо виключно законодавчого рівня регламентації вказаних питань, проте в умовах невідкладності реагування на поточні виклики саме положеннями вказаної Постанови Кабінету Міністрів України було унормовано вказаний механізм. Насамперед, зазначають змін процедурні аспекти механізму здійснення нотаріальної діяльності. Так, зазначала змін сфера реалізації спадкових прав за участю нотаріуса та інших уповноважених на здійснення нотаріальних дій посадових осіб. У п. 3 Постанови № 164 встановлено, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. На нашу думку, такий напрямок вдосконалення механізму захисту законних інтересів спадкоємців у нотаріальному процесі в умовах військової агресії має місце бути, оскільки

через активні бойові дії, масову імміграцію українців закордон, не всі наші співгромадяни мають фактичну можливість у передбачений законом 6-місячний строк з моменту смерті спадкодавця виконати формальну вимогу та звернутись до нотаріуса за місцем відкриття спадщини із заявою про прийняття спадщини. В умовах військової агресії достатньо вірогідною є ситуація, коли спадкоємцю може стати відомо про смерть спадкодавця після спливу 6-місячного строку. Це положення Постанови №164 не викликало б жодної критики з боку науковців та практиків, якби не один формальний нюанс, пов'язаний із моментом набрання чинності цією постановою та її дією у часі. Почну з того, що первісна редакція Постанови №164 від 28 лютого 2022 року взагалі не містила застереження стосовно особливостей розрахунку строків прийняття спадщини або відмови від її прийняття в умовах воєнного стану. Лише 06.03.2022 р., до цієї Постанови було внесено ряд змін, в тому числі зупинення перебіг строку для прийняття спадщини на період воєнного стану. Врешті рещт, 24.06.2022 р. пункт 3 Постанови №164 був остаточно змінений та викладений в чинній редакції, згідно з якою максимальний строк такого подовження – чотири місяці. У цьому контексті, в першу чергу, важливе значення відіграє дата набрання чинності положення, що міститься в пункті 3 Постанови №164 – з 06.03.2022 року. Виходячи з цього, робимо загальний висновок, що воно має застосовуватись лише до спадщини, яка відкрилася з 06.03.2022 р., у той час як для спадщини відкритої у період до 06.03.2022 року юридичну силу матимуть загальні положення Цивільного кодексу України щодо строків на прийняття чи відмову від прийняття спадщини. Також на практиці виникають сумніви щодо вибору правильної редакції пункту 3 Постанови №164 для розрахунку строку прийняття спадщини, відкритої у період з 06.03.2022 р. до 29.06.2022р. Зважаючи на положення ст. 58 Конституції України, згідно з яким закони та інші нормативні акти не мають зворотної сили у часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, до прийняття спадщини, відкритої у період з 24.02.2022 р. о 06.03.2022 р. мають застосовуватись положення Цивільного кодексу

України, у період з 06.03.2022 року до 29.06.2022 р. – положення про зупинення на період воєнного стану строку на прийняття спадщини без встановлення максимуму такого зупинення, а з 29.06.2022 р. – положення про подовження строку на прийняття спадщини або відмови від неї на 4 місяці. Такий стан правової невизначеності обумовлює складнощі у процесі правозастосування, неоднакове застосування нотаріусами відповідного положення та порушення принципів рівності учасників нотаріального процесу та доступу до нотаріату всіх, хто потребує захисту своїх прав, свобод і законних інтересів. Саме тому, вважаємо за доцільне викласти відповідне положення в наступній редакції:

3. Установити, що перебіг строку для прийняття спадщини, відкритої не раніше 24 лютого 2022 року, або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини.

Також маємо визнати, що пункт 3 Постанови № 164 прямо суперечить процедурі розрахунку строку на прийняття спадщини або відмови від неї, передбаченої статтею 1270 Цивільного кодексу України. Відповідно до ч. 4 ст. 4 ЦК України, якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону. У разі виникнення в майбутньому спадкових спорів у судах щодо пропущення строку прийняття спадщини, що є цілком вірогідно з огляду на відповідні недоліки законодавства, суди можуть застосовувати саме положення ЦК України, що матиме колосальні негативні наслідки у вигляді визнання неправомірними нотаріальні дії, вчинені відповідно до пункту 3 Постанови №164, а не згідно із загальними положеннями ЦК України. В даному випадку знову ж повертаємось до проблеми підзаконного рівня впорядкування відносин в сфері нотаріальної діяльності.

Варто відзначити, що зазнав критики і обраний Кабінетом Міністрів України спосіб вдосконалення (розширення) кола суб'єктів, котрі уповноважені

на здійснення нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану. Зокрема, мова іде про включення до переліку посадових, службових осіб наділених правом посвідчувати заповіти командира (начальника) цих формувань (органів) або іншу уповноважену таким командиром (начальником) особу з подальшим надсиленням цих заповітів органам юстиції через Генеральний штаб Збройних Сил України. Так, на думку, О. Кухарева розширення кола таких осіб можливе виключно шляхом внесення змін до ЦК України. Причому навіть у Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.1994 р. № 419 (у редакції постанови від 06.07.2006 р. № 940) не враховані відповідні зміни щодо посвідчення заповітів командиром (начальником) формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою [93].

Розмір шкоди, завданої Україні військовою агресією росії, неможливо визначити точно, оскільки щоденно держава-терорист наносить ракетні, артилерійські удари по важливим об'єктам промислової інфраструктури, громадської та житлової забудови. Для усунення збитків, завданих нашої економіці, українське суспільство та держава мають акумулювати максимально свої зусилля. Вважаю, що зруйновані російськими снарядами робочі місця та житло нотаріусів, розкрадене окупантами технічне оснащення нотаріальних контор та інші проблеми матеріального забезпечення українського нотаріату у воєнний період обумовлюють перегляд державою засад фінансування діяльності нотаріусів під час відсічі військової агресії росії. Принцип повного самофінансування приватних нотаріусів на період війни має бути замінений на принцип взаємодопомоги та співробітництва нотаріату та держави, зокрема, у сфері фінансування і матеріального забезпечення. У цьому контексті було б доцільно передбачити окреме асигнування в межах Державного та місцевих бюджетів або створення окремого централізованого фонду підтримки українських нотаріусів для відновлення та стабілізації роботи нотаріату, а саме для:

- відбудови, ремонту робочих місць, житла нотаріусів;
- відновлення здоров'я нотаріуса та членів їх сімей;
- матеріально-технічної допомоги у забезпеченні робочого місця (банально потрібною офісною технікою, програмними продуктами, меблями, сейфом тощо);
- соціальної підтримки щодо сплати оренди за офісне приміщення й житло, комунальних послуг тощо.

Для реалізації вказаного напрямку підтримки суб'єктів нотаріальної діяльності можливо було б і підняти питання міжнародної фінансово-технічної допомоги для відновлення функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні.

Враховуючи посилення євроінтеграційних процесів в Україні після набуття нашою державою 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, успішне дослідження перспектив розвитку нотаріату в сучасній Україні неможливе без аналізу зарубіжного досвіду реформування інституту нотаріату в країнах-членах Європейського Союзу. Враховуючи приналежність України до системи латинського нотаріату, ми будемо зосереджувати увагу на питаннях розвитку механізмів здійснення нотаріальної діяльності країн ЄС, котрі запровадили саме систему латинського нотаріату.

Нідерланди були одним із перших європейських країн з латинським нотаріатом, який були «дерегульований» в рамках Європейського Союзу. Основне нововведення голландського Закону про нотаріат від 1999 року – це система заходів децентралізації інституту нотаріату з метою посилення конкуренції між нотаріусами. До моменту прийняття відповідних змін в Нідерландах був законодавчо встановлений максимум по кількості нотаріусів, що можуть діяти на території країни, але згідно із Законом про нотаріат від 1999 р. жодних кількісних обмежень вже не існує. Крім того, з метою створення умов здорової конкуренції в межах «вільного» нотаріату в Нідерландах почався процес переходу від фіксованих нотаріальних зборів до системи нефіксованої

плати за нотаріальні дії (коли нотаріус самотійно в межах розумного визначає плату за свою нотаріальну діяльність) [212].

Корисно також дослідити шлях розвитку нотаріату у Франції починаючи з серпня 2015 року, коли був ухвалений Закон № 2015-990 про ріст, активність та рівність економічних можливостей, більш відомий у французьких юридичних колах, як «закон Макрона». Загальним результатом цієї безпрецедентної реформи впровадження конкурентних засад в інститут нотаріату стало включення Франції до п'ятірки країн ОЕСР із найнижчим рівнем «нотаріального PMR-індикатору» у 2018 році (*PMR від Product Market Regulation*). Формула оцінки за PMR-індуктором проста: чим вищий бал, тим більш обмежувальне регулювання конкуренції у відповідній сфері діяльності. Цей нормативно-правовий акт, ініційований й ще тогочасним міністром економіки Макроном, став підставою для внесення комплексних змін у проаналізовану законодавчу базу різних галузей, яка виявилась за результатами моніторингу правотворців застарілою, неефективною в тогочасних реаліях Франції та деструктивною для подальшого регулювання окремих секторів ринку юридичних професій, в тому числі ринку нотаріальних послуг. Окрім корисності нотаріальних послуг для її безпосередніх отримувачів та інших зацікавлених осіб, ці послуги сприяють належному відправленню правосуддя. Починаючи ще з початку 2000-х науковців та практика неодноразово звертали увагу уряду на об'єктивно обумовлену необхідність проведення кардинальної реформи регулювання нотаріальної професії у Франції в аспекті впровадження передових надбань розвитку латинського нотаріату в передових європейських країнах, де сфера нотаріату є більш гнучкою, сучасною, вільною від надбірних анахронізмів та офіціозу та відкритою для осіб, що бажають долучитись до лав нотаріусів. Згідно звіту Жака Атталі, відомого французького економіста та високопосадового державного чиновника від 2008 року нотаріат у Франції характеризується надмірною статичністю цієї професії і анахронізмом методу його регулювання. На основі комплексного аналізу стану розвитку нотаріату у Франції в 2015 році Центр регулювання конкуренції (*Autorité de la concurrence*)

втзначив основні дисфункції цього сектору публічних діяльності: ускладнений доступ до приватних нотаріальної професії через тривалу стагнацію кількості нотаріальних офісів, особливо для молодих юристів-випускників та жінок; значний географічний дисбаланс у пропозиції нотаріальних послуг; розрив між нормативно врегульованими тарифами на нотаріальні дії та фактичними витратами на ефективне надання відповідних послуг. Ці умови, що призвели до низького рівня конкуренції нотаріусів у Франції у свою чергу спричинив отримання стабільних доходів нотаріусами ще старої закладки за відсутності їх ініціативи до покращення сервісу та введення у свою діяльність інновацій (оскільки цивільний оборот не зупиниш, необхідність нотаріального посвідчення окремих видів правочину не скасувати, а достатній рівень доходу тогочасні нотаріуси у Франції отримували за встановленим державою стабільним «прайс-листом» нотаріальних послуг). Реформи французького уряду проклали шлях до збільшення кількості нотаріусів у деяких частинах Франції. Нотаріусам було дозволено відкривати практики з іншими з метою зниження операційних витрат [221].

Не можу оминати увагою факт обурення реформою юридичних професій, запровадженою Законом Макрона, з боку французьких нотаріусів та навіть Ради нотаріатів Європи (CNUE) [218]. CNUE розпочав справжній рух на підтримку нотаріусів Франції, професійні права та законні інтереси яких, на думку цієї організації, істотно будуть обмежені внаслідок набуття чинності Законом про ріст, активність та рівність економічних можливостей від 06.08.23015 року.

Основні контраргументи Ради нотаріатів Європи щодо реформування інституту допуску до нотаріальної професії за Законом №2015-990 були наступні:

- «Бажання французького уряду застосувати правила конкуренції до нотаріусів Франції завдає шкоди соціальним аспектам нотаріату як фундаментальному інституту превентивного правосуддя, який ґрунтується на засаді рівного доступу громадян до закону;

- Запропоновані реформи, які несуть багато неоцінених ризиків, мали б економічно негативні наслідки, зокрема через порушення принципу правової визначеності, назавжди дестабілізують ключову для правосуддя професію;
- Превентивне правосуддя є суспільним благом, яке не підлягає обговоренню;
- Запропонований закон про ріст та зайнятість є джерелом послаблення правового стандарту континентального права.

Видання «The Economist» у своїй провокаційній статті «Князі паперової роботи», присвяченій масовим протестам нотаріусів проти економічної реформи в березні 2015 року зазначив, що «серед постраждалих сторін, які вийшли на барикади в останні місяці», щоб протестувати проти реформ, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності економіки Франції, можливо, найменш постраждалими були саме нотаріусами [223]. The Economist стверджував, що нотаріуси заперечували проти «вимушеного і незначного скорочення гущі обмежень доступу до їх праці». Така критика супротив нотаріусів проти економічної реформи є не досить виправданою, оскільки перед очима нотаріусів на той час були вже підсумки реформи нотаріату, проведеної в 2000-х в сусідній Голландії, де після примусового зниження тарифів на вчинення нотаріальних дій кількість нотаріальних контор різко скоротилась, а ціни через якийсь час повернулися на дореформований рівень. Споживач нотаріальних послуг, як результат, все одно опинився у прогаші, оскільки йому тепер доводилось їхати у міста, де залишились нотаріуси, набагато довше чекати своєї черги, а витрати на здійснення нотаріальної операції (з урахуванням витрат на поїздку до нотаріусу та очікування) залишились фактично на тому ж рівні, що і були до реформи в Нідерландах.

Підсумовуючи проведені нами наукові дослідження можемо зробити такий ключовий висновок: реформування організації нотаріату та нотаріальної діяльності має здійснюватися комплексно, охоплюючи так основні напрямки: концептуальні зміни у змісті основних понять та категорій, запровадження єдиного нотаріату, перегляд обсягу повноважень, фінансового забезпечення

нотаріусів, запровадження системи цифрового нотаріату та саморегуляції інституту нотаріату через органи його самоврядування. І таке реформування має відбуватись комплексно, виходячи з доктринального розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні, забезпечуючи реформування всіх його складових, будучи націленим на посилення реалізованості комплексу функцій, покладених на механізм здійснення нотаріальної діяльності.

У той самий час маємо визнати, що війна поставила «на паузу» реформування нотаріату, тому зараз держава має визначити першочерговим пріоритетом стабілізацію нотаріальної діяльності, поступове відновлення доступу до електронних реєстрів з модернізованим захистом від кібератак для всіх діючих нотаріусів, збільшення кількості нотаріусів, відновлення пошкоджених та будівництво нових робочих місць для постраждалих нотаріусів тощо.

Висновки до Розділу 3.

1. Сучасний стан функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності розкрито в межах: наявних переваг (сформованість вітчизняної системи нотаріату, наявність правового забезпечення нотаріальної діяльності, побудованість вітчизняної системи суб'єктів нотаріальної діяльності, розбудова системи нотаріальних та державних реєстрів, що забезпечують ефективність реалізації функцій нотаріату тощо) та існуючих недоліків, що охарактеризовано в межах складових механізму здійснення нотаріальної діяльності (нормативної, суб'єктної та змістовної).

2. Перспективними напрямками подальшого вивчення механізму здійснення нотаріальної діяльності є: подальша концептуалізація доктринальних уявлень про нотаріальну діяльність, як особливий механізм, складові якого забезпечують задоволення потреб та інтересів суб'єктів права в

нотаріальних послугах; посилення людиновимірності досліджень вказаного механізму як такого, що забезпечує насамперед потреби людини, її правові потреби та інтереси; поглиблення практико орієнтовано наукових досліджень нотаріальної діяльності насамперед як особливого юридичного механізму; посилення досліджень механізму здійснення нотаріальної діяльності як органічного елементу системи нотаріату латинського типу, що розвивається відповідно до стандартів нотаріальної діяльності країн ЄС; остаточне подолання радянських підходів до розуміння нотаріату та нотаріальної діяльності, розвиток багатоаспектного розуміння та пізнання нотаріальної діяльності з точки зору механізму її здійснення.

3. Визначено напрями вдосконалення правового забезпечення функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності шляхом формулювання законопроектних пропозицій, які стосуються: а) законодавчого закріплення терміну «нотаріат» як системи взаємопов'язаних між собою уповноважених державою суб'єктів, які згідно із законодавчо визначеною процедурою здійснюють посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчиняють інші нотаріальні дії, спрямовані на охорону та захист прав, свобод і законів інтересів осіб, державних та суспільних інтересів; б) запровадження єдиного нотаріату; в) закріплення принципів та функцій нотаріату та ін.

4. Обґрунтовано напрями вдосконалення практики функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності: а) вдосконалення фінансового та матеріального забезпечення нотаріусів в частині дотримання рівності в цьому аспекті між державними та приватними нотаріусами; б) подальша цифровізація механізму здійснення нотаріальної діяльності, в тому числі запровадження програми Е-нотаріат (впровадження інформаційних технологій задля створення електронного нотаріату, з метою забезпечення доступу до нотаріальних дій для більших верств населення та створення умов для інтеграції України у світовий інформаційний простір); в) розширення доступу нотаріусів до державних

реєстрів (реєстру осіб, визнаних недієздатними та обмежено дієздатними, реєстру втрачених документів, що посвідчують особу тощо) тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, яке полягає у дослідженні теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності, його категоріального прояву, складових елементів, функціонального призначення, стану та шляхів підвищення його ефективності в умовах розбудови системи нотаріату в Україні

На підставі аналізу доктринального вивчення механізму здійснення нотаріальної діяльності, його правового забезпечення та практики функціонування в Україні, що було здійснено в основній частині дисертації, вважаємо за доцільне виокремити найбільш суттєві обґрунтовані положення, висновки і пропозиції, котрі відображатимуть теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми. Основними науковими і практичними результатами роботи є наступні висновки.

1. На підставі здійсненого історико-правового аналізу правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні за часів її незалежності (від 1991 року і донині) було виокремлено два періоди його розвитку: а) *пострадянський* (від 1991 року до 1993 року), впродовж якого фактично було збережено в Україні радянське правове регулювання нотаріальної діяльності, за якого система нотаріату та повноваження суб'єктів нотаріальної діяльності, що функціонували в Радянському Союзі, юридично були перенесені до правової систему новоствореної держави – України. Як наслідок було збережено радянський підхід до правового забезпечення нотаріату та нотаріальної діяльності, збережено інституційну модель системи нотаріату, яка на той час була представлена виключно системою державного нотаріату з чіткою вертикальною системою функціонування, існуванням суворого інституційного підпорядкування та міністерського управління; б) *національний* (з 1994 року і триває донині), що пов'язаний із прийняттям та набранням чинності Законом України «Про нотаріат» (1993 р.), яким було закріплено: систему суб'єктів нотаріальної діяльності (в тому числі і систему приватних нотаріусів); завдання, що поклалися на нотаріат; правовий статус нотаріуса;

процесуальний порядок здійснення нотаріальних дій; організаційне забезпечення нотаріальної діяльності тощо. Порівняння вказаних періодів розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності дозволило зробити висновок про те, що законодавцем, починаючи з 1994 року, поступово запроваджено механістичний підхід до правового забезпечення здійснення нотаріальної діяльності, де за основу правового забезпечення взято складові механізми здійснення нотаріальної діяльності, які органічно взаємопов'язані, взаємне функціонування яких дозволяє забезпечити належне функціонування нотаріату.

2. Узагальнено характеристику сучасного стану наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності, що є результатом аналізу комплексу наукових праць, в яких акцент зроблено на: 1) *структурно-функціональних аспектах нотаріальної діяльності*, механізм якої досліджується крізь призму відповідної системи складових, гармонійне функціонування яких забезпечує її реалізацію; 2) *методичних аспектах здійснення нотаріальної діяльності*, механізм якої розкривається в межах системи правил, прийомів, засобів та способів її здійснення, а також їх застосування; 3) *практичних аспектів здійснення нотаріальної діяльності*, механізм якої представлено з точки зору взаємозв'язку між комплексом завдань, які покладаються на нотаріат, та результатами її здійснення, що опосередковується практикою суб'єктів нотаріальної діяльності.

3. Визначено методологічну основу наукового дослідження теоретико-правових аспектів механізму здійснення нотаріальної діяльності, складовими якої є система принципів наукового пізнання, методологічних підходів та методів наукового дослідження, використання яких дозволило забезпечити поєднання: а) *філософського (світоглядного) рівня пізнання*, в межах якого нотаріальна діяльність сприйнята як особливий механізм юридичної професійної діяльності, який характеризується закономірностями функціонування та досягнення загальносоціального і юридично значимого результату; б) *загальнонаукового рівня пізнання*, що функціонально

спроможний дослідити механізм здійснення нотаріальної діяльності як особливий різновид соціально корисної діяльності уповноважених суб'єктів, що забезпечує настання політичного, економічного, соціального та юридичного ефекту; в) *спеціально-наукового рівня пізнання*, в межах якого механізм здійснення нотаріальної діяльності розкрито як комплекс теоретико-правових закономірностей її виникнення, становлення, розвитку, функціонування та вдосконалення.

4. Узагальнено доктринальні підходи до розуміння механізму здійснення нотаріальної діяльності в межах: а) *функціонального підходу*, що визначає механізм як особливе явище правової дійсності, що забезпечує реалізацію комплексу функцій, забезпечуючи охорону та захист прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права шляхом посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності; б) *інституційно-процедурного підходу*, як комплексу суб'єктів нотаріальної діяльності, засобів та методів їх діяльності, а також системи нотаріальних процедур, поєднання яких забезпечує вчинення нотаріальних дій; в) *широкого підходу*, що характеризує досліджуваний механізм крізь призму поєднання: системи ознак, як елементу понятійно-категоріального апарату юридичних наук; комплексу властивостей як явища правової реальності; кола способів, методів та засобів здійснення як прояв юридичної практики.

5. Удосконалено систему ознак механізму здійснення нотаріальної діяльності шляхом їх доповнення наступними: а) приналежність до явищ і процесів правової реальності; б) наявність законодавчо визначеного кола уповноважених суб'єктів; в) його метою є надання комплексу послуг нотаріального (посвідчення правочинів, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, видача свідоцтв, дублікатів нотаріальних документів тощо) та допоміжного (інформаційного, консультативного, реєстраційного та ін.) характеру; г) системність, елементи якого забезпечують досягнення соціально значимого правового результату; д) гарантованість зі сторони держави, на

підставі яких удосконалено доктринальне визначення поняття «механізм здійснення нотаріальної діяльності».

6. Виокремлено та охарактеризовано складові механізму здійснення нотаріальної діяльності України, а саме: а) *нормативна складова*, яка забезпечує регламентацію кола суб'єктів здійснення нотаріальної діяльності; її змісту; процедурних основ; правових наслідків; б) *суб'єктна складова*, яка представлена колом: осіб, наділених правом вчиняти нотаріальні дії; осіб-заявників, що звернулись за вчиненням нотаріальних дій, а також інших заінтересованих осіб, які можуть вступити у вже розпочате нотаріальне провадження, оскільки вчинювана нотаріальна дія здатна зачепити їхні права та законні інтереси; осіб, які сприяють здійсненню нотаріального провадження (наприклад, консультанти, свідки, перекладачі, експерти тощо); в) *змістовна складова*, до складу якої віднесено систему юридичних фактів, комплекс чітко визначених нотаріальних процесуальних правовідносин та інструментарій здійснення нотаріальної діяльності.

7. Встановлено функціональне призначення механізму здійснення нотаріальної діяльності шляхом виокремлення його функцій, до яких віднесено: 1) *правоохоронну*, що націлена на створення за допомогою вчинення нотаріальних дій таких правових умов, за яких вірогідність порушення, невизнання чи оскарження прав або законних інтересів суб'єктів нотаріально-процесуальних правовідносин зводиться до мінімуму; 2) *правозахисну*, реалізація якої передбачає здійснення суб'єктами нотаріальної діяльності системи послідовних заходів, націлених на поновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного права чи законного інтересу, відшкодування заподіяної шкоди, недопущення їх порушення у майбутньому; 3) *праворегуючу*, що забезпечує індивідуальне правове регулювання шляхом поширення правової норми на конкретні життєві ситуації та щодо конкретних суб'єктів права; 4) *правоінформативну*, що націлена на надання правової допомоги особам, що звернулись за вчиненням нотаріальної дії у формі юридичних консультацій шляхом роз'яснення особам сутності, підстав та

можливих правових наслідків вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії виокремлено та охарактеризовано *основні функції*, що відображають сутність механізму нотаріальної діяльності та його роль в механізмі правового регулювання в цілому (профілактично-превентивна, доказова, медіаційна) та *допоміжні функції*, що націлені на реалізацію основних функцій або є такими, що походять від основних (реєстраційна, фіскальна та функція фінансового моніторингу).

8. Узагальнено сучасний стан функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні в межах: а) *наявних переваг* (сформованість вітчизняної системи нотаріату, формалізованість правового забезпечення нотаріальної діяльності, наявність системи суб'єктів нотаріальної діяльності, розбудова системи нотаріальних та державних реєстрів, що забезпечують ефективність реалізації функцій нотаріату тощо); б) *існуючих недоліків*, що охарактеризовані в межах складових механізму здійснення нотаріальної діяльності (нормативної, суб'єктної та змістовної).

9. Визначено та обґрунтовано перспективні напрями подальшого вивчення механізму здійснення нотаріальної діяльності, до яких віднесено посилення: а) концептуалізації доктринальних уявлень про нотаріальну діяльність як особливий механізм, складові якого забезпечують задоволення потреб та інтересів суб'єктів права в нотаріальних послугах; б) людиновимірності вивчення вказаного механізму як такого, що забезпечує, насамперед, потреби людини, її правові потреби та інтереси; в) практичної орієнтованості наукових досліджень нотаріальної діяльності як особливого юридичного механізму; г) дослідження механізму як органічного елементу системи нотаріату латинського типу, що вдосконалюється відповідно до стандартів нотаріальної діяльності країн ЄС; д) багатоаспектного розуміння та пізнання нотаріальної діяльності з точки зору механізму її здійснення, що визначає подолання радянських підходів до розуміння нотаріату та нотаріальної діяльності.

10. Визначено напрями вдосконалення правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності шляхом обґрунтування законопроектних пропозицій, які стосуються: а) законодавчого закріплення терміну «нотаріат» як системи взаємопов'язаних між собою уповноважених державою суб'єктів, які згідно із законодавчо визначеною процедурою здійснюють посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення та вчиняють інші нотаріальні дії, спрямовані на охорону та захист прав, свобод і законів інтересів осіб, державних та суспільних інтересів; б) запровадження єдиного нотаріату, який дозволить відійти від поділу нотаріату на державний та приватний; в) закріплення принципів та функцій нотаріату та ін.

11. Обґрунтовано напрямки вдосконалення практики функціонування механізму здійснення нотаріальної діяльності шляхом: а) вдосконалення фінансового та матеріального забезпечення нотаріусів в частині дотримання рівності між державними та приватними нотаріусами; б) подальшої цифровізації механізму здійснення нотаріальної діяльності, в тому числі запровадження програми Е-нотаріат (впровадження інформаційних технологій задля створення електронного нотаріату, з метою прискорення нотаріального процесу, забезпечення доступу до нотаріальних дій для всіх верств населення та створення умов для інтеграції України у світовий інформаційний простір); в) розширення доступу нотаріусів до державних реєстрів (реєстру осіб, визнаних недієздатними та обмежено дієздатними; реєстру втрачених документів, що посвідчують особу тощо); г) удосконалення системи публічного адміністрування нотаріальної діяльності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2000. 520 с.
2. Аршава І. О. Державне управління розвитком нотаріату в умовах трансформації українського суспільства : дис. ... канд наук з держ. упр.: 25.00.01. Дніпропетровськ, 2013. 203 с.
3. Аршава І. О. Місце та функції нотаріату в системі взаємодії суспільства й держави. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2012. № 1. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/12aiovsd.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12aiovsd.pdf).
4. Баранкова В. В. Правова природа нотаріальної діяльності. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. Вип. 3 (14). С. 137–143.
5. Баранкова В. В. Проблеми нотаріальної форми охорони та захисту прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 1997. 24 с.
6. Баранкова В. В. Функції нотаріальної діяльності. *Підприємництво, господарство та право*. 2003. № 11. С. 89–91.
7. Баранкова В. В. Перспективи реформування нотаріату України: організаційний та процесуальний аспекти. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2009. № 4(46). С. 24–25.
8. Безклубий І. А., Єфіменко Л. В. Методологія дослідження нотаріальної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 6 (104). С. 48–59.
9. Бєсчасний В. Нотаріат в Україні : навчальний посібник. Київ : Знання. 2008. 494 с.
10. Білько К. Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 198 с.
11. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень : Навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.

12. Бондарєва М. В. Медіаційний аспект у нотаріальній діяльності з оформлення спадкових справ. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 4–7.
13. Бондарєва М. В. Особливості організації нотаріату за законодавством Сполучених Штатів Америки. *Право України*. 2006. № 7. С. 130–140.
14. Васирина Н. В. Охорона та захист права власності нотаріусом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2012. 196 с.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. 1728 с.
16. Висеканцев О. Адміністративно-правовий статус державного нотаріуса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Херсон. 2014. 203 с.
17. Гамзатова А. А. Значимість нотаріальних засад у ХХІ столітті : матеріали доповіді на ХХІХ Міжнародному Конгресі Міжнародного Союзу Латинського Нотаріату. Джакарта, 2019. 58 с.
18. Гамзатова А. А. Механізм здійснення нотаріальної діяльності як об’єкт пізнання: історія становлення та розвитку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Т. 1. С. 8–13.
19. Гамзатова А. А. Перспективи розвитку нотаріату як об’єкту наукового пізнання та складової освітньої підготовки майбутнього юриста в Україні. *Доктринальна основа формування професійного правника* : Матер. наук.-практ. конф., присвяченої 180-річчю кафедри теорії та історії права та держави (м. Київ, 22 квітня 2021 р.). Київ, 2021. С. 117–120.
20. Гамзатова А. А. Трансформація функціонального призначення нотаріату в сучасних умовах реформування правової системи України. *Права людини в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні* : зб. наук. пр. за матер. круглого столу (м. Київ, 11 грудня 2020 р.). Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. С. 115–119.
21. Гамзатова А. А. Шляхи підвищення ролі нотаріальної діяльності: теоретико-правовий аспект. *Проблеми нормотворення, реалізації та*

тлумачення норм права у світлі загально визнаного принципу верховенства права : тези доп. та повідомл. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 3–4 жовт. 2019 р.) / за заг. ред. І. Д. Шутака. Харків : Право, 2019. С. 245–247.

22. Гражданское право Украины: в 2 ч. / под ред. С. А. Слипченко, В. А. Кройтор. Харьков : Эспада, 2000. 246 с.

23. Гріненко О. О. Особливості правового статусу консула при виконанні нотаріальної функції: міжнародно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2005. 26 с.

24. Гуледза А. Нотаріальна діяльність в Україні: становлення, розвиток, удосконалення (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Харків. 2012. 201 с.

25. Гулевська Г. Ю. Аналіз зарубіжного досвіду державного регулювання нотаріальної діяльності та пріоритети запозичення в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 7. С. 57–61.

26. Гулевська Г. Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальною діяльністю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 216 с.

27. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 655 с.

28. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.

29. Данюк Л. В. Управління нотаріатом в Україні: історія та сучасність (адміністративно-правове регулювання відносин у сфері управління нотаріатом) : монографія / за наук. ред. А. О. Селіванова. Київ : Логос, 2011. 182 с.

30. Демків Р. Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 34. Т. 1. С. 19–23.

31. Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу № 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах» (Страсбург, 21 травня 2008 р.). URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf>.
32. Дідич Т. О. Теоретико-методологічні засади правоутворення : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 588 с.
33. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів : Ліга-Прес. 2018. 398 с.
34. Долинська М. С. Основні принципи нотаріального процесуального права України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 55–58. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2020/13.pdf.
35. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2017. 447 с.
36. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212.
37. Досінчук К. Ф. Розвиток наукових підходів до осмислення правового забезпечення організації та діяльності органів нотаріату в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 170–174.
38. Дубов Г. О. Передумови реалізації окремих методологічних підходів у юридичному дослідженні. *Право.ua*. 2016. № 1. С. 20–25.
39. Дунь С. Дуалізм правового статусу приватного нотаріуса в умовах реформування засад державного управління нотаріатом в Україні. *Підприємництво, господарство та право*. 2009. № 1. С. 20–24.
40. Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. 683 с.
41. Дякович М. М. Особливості правового статусу нотаріуса в Україні: теоретичні та парктичні аспекти. *Право України*. 2020. № 9. С. 97–106.

42. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України : навч. посібн. Київ : Істина, 2018. 480 с.
43. Єфіменко Л. В. Реформа нотаріату – виклики сьогодення. *Право України*. 2008. № 8. С. 110–114.
44. Завальний М. В. Правоохоронна функція нотаріату. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2018. Вип. 4. Т. 1. С. 40–43
45. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком, 1997. 320 с.
46. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
47. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 320 с.
48. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів / кола авт.; за ред. д.ю.н., проф. С.В. Бобровник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 596 с.
49. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно» від 04.07.2012 р. №5037-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5037-17#n11>.
50. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 01.10.2008 р. № 614-VI URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/614-17>.
51. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності від 06.09.2012 року № 5208-VI URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5208-17>.
52. Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01.07.2010 р. № 2398-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>.

53. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 р. № 1952-IV URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

54. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

55. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL : [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-vii](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-vii).

56. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

57. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 р. № 249-IV. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

58. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20?find=1&text=%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80#w1_2.

59. Закон України «Про заставу» від 02.10.1992 р. № 2654-XII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.

60. Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003 р. № 898-IV. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.

61. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

62. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.

63. Закон України «Про правонаступництво України» від 12.09.1991 р. № 1543-XII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1543-12>.

64. Законодавство Греції про нотаріат. *Нотаріат для вас*. 2000. № 2. С. 48–52.
65. Законодавство Туреччини про нотаріат та консульську легалізацію офіційних іноземних документів. *Нотаріат для вас*. 2000. №1. С. 30–34.
66. Звіт про роботу державних та приватних нотаріусів за 2021 рік. URL : <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/02/07/20220207122036-47.pdf>.
67. Земельний кодекс України від 18.12.1990 р. № 561-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56112?find=1&text=%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80#w1_1.
68. Золотухіна Л. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації публічного інтересу. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. August (8). С. 61–64.
69. Золотухіна О. М. Функціональне призначення нотаріату: теоретико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 261 с.
70. Ільєва Н. В. Зарубіжний досвід здійснення нотаріальної діяльності та його адаптація до вітчизняної системи нотаріату. *Проблеми національної державності* : матер. міжнар. наук. конф. пам'яті доктора юридичних наук, професора Стрельцова Л. М. Одеса : Астропринт, 2013. С. 41–46.
71. Ільєва Н. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні : адміністративно-правові засади : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 196 с.
72. Ільєва Н. В., Крістева Е. А. Міжнародний досвід здійснення нотаріальної діяльності. *Правова держава*. 2020. № 38. С. 47–54.
73. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підручник для вищих навчальних закладів. Київ : «МП Леся», 2014. 240 с.
74. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології : монографія. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.
75. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави та права: модульний курс : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 264 с. URL : https://pidru4niki.com/15410104/pravo/ponyattya_vidi_yuridichnih_faktiv.

76. Коваленко Н. До питання про визначення поняття та ознак правового режиму. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 254–258.
77. Ковальчук С. П. Адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 221 с.
78. Ковальчук С. П. Поняття адміністративно-правового статусу нотаріуса в Україні. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності*: Матер. міжнар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 20-21 квітня 2018 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». 2018. С. 71–73.
79. Ковальчук С. П. Деякі аспекти поняття та змісту адміністративноправового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики* : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12-13 серпня 2016 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права». 2016. С. 90–92.
80. Когутич І. І. Адміністративно-правові гарантії нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 272 с.
81. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20.06.1969 р. № 2006-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07?find=1&text=%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80#w1_4.
82. Козюбра Н. И. Понятие и структура методологии юридической науки. *Методологические проблемы юридической науки* : сб. науч. тр. / Отв. ред. Н. И. Козюбра. Київ : Наукова думка, 1990. 136 с.
83. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 207 с.
84. Коляда О. Приватний нотаріус – службова особа. *Проблеми правотворчості очима науковців* : Матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Тернопіль, 13–14 червня 2010 р.). Тернопіль, 2010. Ч.1. С. 63–65.

85. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков : Консум, 1999. 240 с.
86. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
87. Концепція реформування нотаріату в Україні (підготовлена Нотаріальною Палатою України та оприлюднена у червні 2017 року). URL : https://zib.com.ua/ua/print/132119-e-notariat_mozhe_stati_realnistyu_za_umovi_zakonodavchih_zmi.html.
88. Корнієнко П. С. Нотаріат як елемент системи правозахисної діяльності в Україні. *Судова апеляція*. 2018. № 3. С. 77–84.
89. Костицький М. В. Філософсько-правові питання методології юридичної науки. *Філософські і методологічні проблеми права*. 2011. № 2. С. 14–19.
90. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 260 с.
91. Куліш А. М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України : дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.07. Харків, 2003. 177 с.
92. Кунєв Ю. Методологія дослідження державно-правових явищ як актуальна проблема. *Право України*. 2009. № 11. С. 118–123.
93. Кухарєв О. Є. Проблеми здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану. *Судово-юридична газета. Блог : офіційний Інтернет-сайт*. від 07.10.2022 р. URL : <http://surl.li/etkху>.
94. Лепех Л. Л. Соціальна та юридична ефективність механізму правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2019. 234 с.
95. Лещенко М. О., Козьяков Ю. М. Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 399 с.
96. Ли́ла-Барська А. В. Цифровізація нотаріальної діяльності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 230–231. URL : http://www.lsej.org.ua/8_2021/53.pdf.

97. Лист Міністерства юстиції України «Методичні рекомендації по застосуванню пункту 41 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 21.04.2006 року № 31-32/111 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v_111323-06

98. Лист Міністерства юстиції України «Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя» від 29.01.2009 р. № 39-84/45. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09>.

99. Лист Міністерства юстиції України «Роз'яснення щодо посвідчення згоди на вчинення окремих нотаріальних дій» від 16.07.2009 р. № 31-32/246. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0246323-09>.

100. Лист Нотаріальної Палати України «Про правову експертизу законопроекту № 4632» від 17.02.2021 р. № 8/4 URL : <https://npu.ua/wp-content/uploads/2021/02/4632.pdf>.

101. Литвин Н. А. Окремі питання правового статусу третейських суддів. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2012. № 1 (ч. 1). С. 173–179.

102. Луць В. В. *Контракти у підприємницькій діяльності*. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 560 с.

103. Майданик Р. А. Нотаріат в Україні: правова природа, місце в системі права. *Юридична Україна*. 2010. № 9. С. 65–70

104. Майкут Х. В. *Нотаріат: курс лекцій*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. 212 с.

105. Маржина А. А. Зародження правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні: історико-правовий аспект. *Law. State. Technology*. 2021. № 3. С. 9–14.

106. Маржина А.А. Правоінтерпретаційна функція в системі функцій нотаріату України : теоретико-правовий аспект. *Альманах права. Тлумачення права: від теорії до практики*. 2021. Вип. 12. С. 277 – 281.

107. Маржина А. А. Складові механізми нотаріальної діяльності: теоретико-правовий вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2022. № 4. С. 49–54. URL : <http://app-journal.in.ua/2022-4>.

108. Маржина А. А. Сучасні виклики правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні : *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики – вплив воєнних дій* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої дню науки ННІ права (м. Київ, 12 травня 2022 року) / за заг. ред. О.П. Орлюк, Г.З. Остапенко, А.В. Айдинян. Київ, 2022. С. 85–87.

109. Марченко В., Желтухін Є. Нотаріат у фокусі реформ. *Юридична Газета online*. URL: <http://yur-gazeta.com/interview/notariat-u-fokusireform.html>.

110. Марченко В. 5 найважливіших змін, необхідних нотаріату. *Офіційний Інтернет – сайт Нотаріальної палати України*. Новини від 20.09.2019 р. : <https://notarius.zt.ua/prezydent-notarialnoyi-palaty-ukrayiny-volodymyr-marchenko-pro-5-najvazhlyvishyh-zmin-neobhidnyh-notariatu-ukrayiny/>.

111. Мельник О. Г. Фактичні склади як система юридичних фактів, що є підставою виникнення та зміни правових відносин у сфері реалізації судової влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 19–21.

112. Наказ Державної податкової служби України «Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо деяких питань оподаткування фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність (приватних нотаріусів, адвокатів)» від 24.12.2012 р. № 1185. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/DPA1722>.

113. Наказ Міністерства доходів і зборів України «Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо витрат приватного нотаріуса» від 30.12.2013 р. № 884. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0884810-13#Text>.

114. Наказ Міністерства юстиції України «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання

таких послуг» від 07.07.2014 р. № 1066/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0734-14#Text>.

115. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 14.06.1994 р. № 18/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0152-94>

116. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 03.03.2004 р. № 20/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0283-04#Text>.

117. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів України» від 25.08.1994 р. № 22/5 URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0256-94>.

118. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування» від 11.11.2011 р. № 3306/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11#Text>.

119. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату» від 31.08.2011 р. № 923. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/923-2011-%D0%BF>.

120. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про державний нотаріальний архів» від 07.02.1994 р. № 8/5. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0030-94>.

121. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України» від 27.12.2004 р. № 142/5/310. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text>.

122. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про державний нотаріальний архів» від 18.05.2009 р. № 870/5. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0443-09>.

123. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку видачі свідоцтва про право на вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спадкових прав» від 07.12.2016 р. № 3595/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1620-16#Text>.

124. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22.02.2012 р. № 296/5. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

125. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства» від 03.02.1994 р. № 6/5. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0033-94>.

126. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства» від 31.12.2008 р. № 2368/5. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1325-08>.

127. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства» від 22.12.2010 р. № 3253/5. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10>.

128. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України» від 07.06.2021 р. № 2039/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text>.

129. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22.02.2012 р. № 296/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/conv#n646>.

130. Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України «Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України» від 27.12.2004 р. № 142/5/310. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text>.

131. Нелін О. І. Еволюція спадкового права в Україні (історично-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 415 с.

132. Нелін О. І. Нотаріальна доктрина України: теоретичний синтез. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 130–138.
133. Нелін О. І. Нотаріат та квазінотаріат в Україні: окремі дискусійні питання. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 19–22.
134. Нелін О. І. Теоретична модель і практичні виміри сучасного розуміння поняття нотаріальної діяльності в нотаріальній доктрині України. *Юридична Україна*. 2016. № 9-10 (165-166). С. 15–20.
135. Нелін О. І. Реалії сучасного нотаріату на шляху до сталого функціонування окремого інституту захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. *Юридична Україна*. 2016. № 7-8. С. 46–50.
136. Невзорова І. В. Сутність деонтологічних засад діяльності нотаріуса. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 33–37.
137. Невзорова І. В. Теоретико-правові основи компетентнісної діяльності нотаріуса : дис. ... д-ра філ. за спец. 081 «Право». Дніпро, 2021. 223 с.
138. Невзорова І. В. Генеза розвитку деонтологічних засад діяльності нотаріуса. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 2. С. 14–18.
139. Невзорова І. В. Еволюція інституту нотаріату ХІХ-ХХ століть: новації та недоліки в нормативних документах. *Правова освіта : науковий погляд молодих вчених* : Мател. ІІ наук.-практ. конф. (м. Київ, 21–22 червня 2019 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет. 2019. С. 18–19.
140. Невзорова І. В. Міжнародні деонтологічні засади діяльності нотаріату. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 11. С. 84–90.
141. Нотаріат в Україні: навчальний посібник / Ю. В. Нікітін, С. С. Бичкова, А. Г. Чубенко та ін. Київ : ВНЗ «Національна академія управління» ; «Алерта», 2016. 586 с.

142. Нотаріат України: Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: Підручник у трьох книгах / за заг. ред. д.ю.н., професора, заслуженого юриста України С. Я. Фурси. 3-тє вид., доповн. і переробл. Київ : Алерта, 2015. 484 с.
143. Нотаріат в Україні : підручник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова, Л. В. Малюга, Н. В. Федорченко; за ред. В. В. Комарова. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 320 с.
144. Нотаріат в Україні : підручник / За ред. В. В. Комарова. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 248 с.
145. Нотаріат у Греції. *Нотаріат для вас*. 2003. № 11. С. 41–52.
146. Осауленко О.І. Юридична деонтологія : навчальний посібник. Київ : Істина, 2008. 224 с.
147. Основи римського приватного права : підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків : Право, 2008. 224 с.
148. Панталієнко Я. П. Процедура вчинення нотаріальних проваджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ. 2010, 215 с.
149. Папаяні С. В. Конституційно-правовий механізм реалізації зовнішньої політики України в умовах європейської міждержавної інтеграції: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь, 2014. 20 с.
150. Перепелиця Н. В. Принципи професійної діяльності юристів: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра філ. за спец. 081 «Право», 2020. 223 с.
151. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підруч., 2 ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
152. Платон Діалоги / Пер. з давньогр. Київ : Основи, 1999. 395 с.
153. Подрез-Ряполова І. В. Цифровізація в Україні: галузевий аспект. *Діджиталізація та права людини* : збірник тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Хмельницький, 30 березня 2021 р.). Хмельницький :

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021.
С. 292–295.

154. Постанова Верховної Ради УРСР «Про проголошення незалежності України» від 24.08.1991 р. № 1427-ХІІ. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.

155. Постанова Вищого господарського суду України від 29.11.2011 р. у справі № 22/5009/3458/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : www.reyestr.court.gov.ua.

156. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса» від 19.08.2015 р. № 624 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2015-%D0%BF#Text>.

157. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених» від 15.06.1994 р. № 419. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/419-94-%D0%BF>.

158. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 р. № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>.

159. Постанова Кабінету міністрів України «Про Порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених» від 15.06.1994 р. № 419. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/КР940419>.

160. Постанова Київського апеляційного адміністративного суду № 2а-16514/12/2670 від 04.07.2013 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1651805-13#n31>.

161. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва № 2а-16514/12/2670 від 12.02.2013 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2670805-13#Text>.

162. Постановление Суда Европейского Содружества (Люксембург) от 26.03.1987 г. URL : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?base=ARB;frame=500;n=346143;req=doc>.

163. Почепцов Ю. В. Дієвість та ефективність права: порівняльно-правові аспекти : дис. ... д-ра філ. за спец. 081 «Право». Київ, 2020. 259 с.

164. Проект Закону «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» реєстр. № 2194 від 01.10.2019 р. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/8>.

165. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності» реєстр. № 5644 від 10.06.2021 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72191

166. Проект Закону «Про внесення змін до статті 13 Закону України «Про нотаріат» щодо уточнення правових відносин, пов'язаних з діяльністю помічника нотаріуса», реєстр. № 6182 від 18.10.2021 р. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=73000.

167. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо спрощення доступу до нотаріальної діяльності» реєстр. № 4632 від 25.01.2021 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70886.

168. Проект Закону «Про нотаріат» реєстр. № 2627 від 22.03.2013 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46289.

169. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.

170. Радзієвська Л. К., Пасычник С. Г. Нотаріат в Україні : навч. посіб. / відп. ред. Л. К. Радзієвська. 2-е вид. Київ : Юринком Інтер, 2000. 528 с.

171. Роз'яснення Міністерства юстиції України «Про повноваження щодо вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими установами України» від 14.12.2011 р. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0072323-11>.

172. Саміло Г.О. Теорія держави і права : навчальний посібник. Запоріжжя : Просвіта, 2010. 348 с.

173. Системи нотаріату в Австрії та Німеччині. *Нотаріат для вас*. 2000. № 6. С. 44-48.
174. Сімутіна Я. В. Юридичні факти в механізмі правового регулювання трудових відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2019. 463 с.
175. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник. Харьков : Эспада, 2007. 640 с.
176. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / Пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с. URL : <http://politics.ellib.org.ua/pages-1689.html>.
177. Слинько Д. В. Юридичний процес: історія, теорія, практика: монографія. Харків : НТМТ, 2017. 415 с.
178. Словник української мови : в 11 томах. Том 4, 1973. Стор. 695. URL : sum.in.ua/p/4/695/1.
179. Стефанчук Р. О. Цивільне право України : навчальний посібник. Київ : Прецедент, 2005. URL : https://www.ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/zmist.htm
180. Тарахонич Т. І. Методологічні підходи та принципи дослідження правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 15–19.
181. Указ Президента України «Про Консульський статут України» від 02.04.1994 р. № 127/94. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/127/94>.
182. Фальковський А. О. Поняття та функції методологічних підходів у сучасних правових дослідженнях. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 1. С. 40–44. URL : <http://www.apdp.in.ua/v45/08.pdf>.
183. Фішер Р., Юрі В. Шлях до Так. Як вести переговори, не здаючи позицій. Київ : Основи, 2008. 220 с.
184. Фріс І. П. До поняття нотаріальної діяльності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 44–51. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2013_33_85.
185. Фурса С. Я. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ. 2003. 40 с.

186. Фурса С. Я. Нотаріат в Україні. Теорія і практика : навчальний посібник для студ. вищ. навч закл. Київ : А.С.К., 2001. 975 с.
187. Фурса С. Я. Предмет та методи науки про нотаріат. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 5. С. 6–10.
188. Фурса С. Я. Проблема формування принципів організації та діяльності нотаріату в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 1. С. 59–65.
189. Фурса С. Я. Спадкове право. Теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2002. 496 с.
190. Фурса С. Я. Спірні питання нотаріальної науки і практики // *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 1. С. 36–39.
191. Фурса С. Я. Сучасний стан та перспективи розвитку нотаріальної науки і практики: порівняльний аспект. *Митна справа*. 2001. № 3. С. 5–14.
192. Фурса С. Я. Щодо охорони права спільної власності в нотаріальному процесі. *Право України*. 1999. № 3. С. 80–84.
193. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/435-15/ed20120517>.
194. Цивільний кодекс УРСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06?find=1&text=%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80#w1_46.
195. Цивільно-процесуальний кодекс УРСР від 18.07.1963 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06?find=1&text=%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80#w1_2.
196. Цицерон М. Т. Про закони. Про державу. Про природу богів / перекл. з лат. В. Литвинов. Львів : Апріорі, 2019. 392 с.
197. Чепець О. С. Поняття та функції радянського нотаріату. *Держава та регіони*. 2017. № 2 (56). С. 24–29.
198. Череватенко І. М. Нотаріальні провадження щодо посвідчення безспірних прав : монографія. Харків : Право. 2017. 200 с.

199. Черниш В. М. Сучасний стан підготовки кадрів для органів нотаріату та перспективи розвитку нотаріальної науки і практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 132–135.
200. Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2003. 193 с.
201. Чижмарь К. І. Концепція реформування органів нотаріату в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 9 (95). С. 46–53
202. Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. № 9-1. С. 138–140.
203. Чижмарь К. І. Роль органів нотаріату в правоохоронній діяльності держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 3. Т. 3. С. 275–282.
204. Чижмарь К. Теоретико-правові основи нотаріату в Україні : навчальний посібник. Київ. Центр учбової літератури. 2016. 200 с.
205. Шевчук Л. Основоположні принципи латинського нотаріату та їх реалізація в Україні: історико-правовий аспект. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 103–110.
206. Юрченко В. Мета, завдання та функції нотаріуса в умовах реформування юстиції України. *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 1/ 2013. С. 131–134.
207. Ярмол Л. В. Юридичний механізм забезпечення прав людини в Україні: стан і напрями удосконалення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 1. С. 5-10.
208. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Л., 2005. 210 с.
209. Assenmacher H-J. Die Notarkammer. *Das moderne Notariat. Strukturen und Aufgaben*. Deutsche Notarzeitschrift. 1993. Mai. P. 25–29.

210. Brewer Holly. *By Birth of Consent: Children, Law and the Anglo-American Revolution in Authority*. The University of North Carolina Press. 2017. 408 p.
211. Brooke R. Brooke's Notary: Notarial Office and Practice in England and Overseas. 10-th ed. London : Stevens&Sons, 1988. 87 p.
212. Competition Law and Policy. OECD. *Competition Restrictions in Legal Professions*, 2007, DAF/COMP. URL : <https://www.oecd.org/daf/competition/40080343.pdf>.
213. Cribiore R. *Gymnastics of the Mind. Greek Education in Hellenistic and Roman Egypt*. Princeton : Princeton University Press, 2005. 288 p.
214. Ilyina Yu. Features of the legal status of a notary in some foreign countries. 2019. URL: [file:/// C:/Users/user/Downloads/Nvmgu_jur_2013_5_36.pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Nvmgu_jur_2013_5_36.pdf).
215. Fessler H. Internationale Union des Lateinischen Notariats. *Das moderne Notariat. Strukturen und Aufgaben. Deutsche Notarzeitschrift*. 1993. Mai. P. 153–155.
216. Marzhyna A. Methodological principles of modern scientific knowledge of theoretical legal aspects of the mechanism of notary activity. *European socio-legal and humanitarian studies*. 2022. № 1. P. 153–159.
217. Moreau A. Notariat polonais dans le contexte des notariats européens. *Le GNOMON : Revue internationale d'histoire du notariat*. 2002. № 131. P. 5–12.
218. Motion in support of the French Notariat. CNUE. *Notaries of Europe*. 2014. December. URL : <https://www.notaryinstitute.ie/wp-content/uploads/2022/02/European-Union-and-the-Notary.pdf>.
219. Pension provision of notaries abroad (on the example of Austria, Germany and France): An analytical note, Yekaterinburg. November 1, 2011. URL : http://www.notiss.ru/usring/retraites_at_de_fr.pdf.
220. Pützer H.-J. Die Notariat im Zivilrechssystem. *Das moderne Notariat. Strukturen und Aufgaben. Deutsche Notarzeitschrift*. 1993. Mai. P. 5–18.

221. Structural Reforms in France: Impact on Growth and Options for the Future, OECD, 2014. URL : [https://www.oecd.org/france/France_Structural Reforms.pdf](https://www.oecd.org/france/France_Structural_Reforms.pdf).

222. The Order and the Doctrine of Pythagoras: the Order and the Doctrine. *Publicado por CreateSpace*, 2009. 90 p.

223. The Princes of paperwork. *The Economist*. 21 March 2015. URL : <https://www.economist.com/finance-and-economics/2015/03/19/the-princes-of-paperwork>.

224. Vollehardt J. Allgemeine Stellung des Notars. *Das moderne Notariat. Strukturen und Aufgaben. Deutsche Notarzeitschrift*. 1993. Mai. P.19–28.

225. What is a Notary Public? Notarize. 2019. URL: <https://www.notarize.com/knowledge-center/what-is-a-notary-public>.

ДОДАТОК А

Список публікацій здобувача

за темою дисертації

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гамзатова А. А. Механізм здійснення нотаріальної діяльності як об'єкт пізнання: історія становлення та розвитку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Т. 1. С. 8–13.

2. Маржина А. А. Зародження правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні: історико-правовий аспект. *Law. State. Technology*. 2021. № 3. С. 9–14.

3. Маржина А. А. Правоінтерпретаційна функція в системі функцій нотаріату України : теоретико-правовий аспект. *Альманах права. Тлумачення права: від теорії до практики*. 2021. Вип. 12. С. 277–281.

4. Маржина А. А. Складові механізму нотаріальної діяльності: теоретико-правовий вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2022. № 4. С. 49–54. URL : <http://app-journal.in.ua/2022-4>.

5. Marzhyna A. A. Methodological principles of modern scientific knowledge of theoretical legal aspects of the mechanism of notary activity. *European socio-legal and humanitarian studies*. 2022. № 1. P. 153–159.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Гамзатова А. А. Шляхи підвищення ролі нотаріальної діяльності: теоретико-правовий аспект. *Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у світлі загальновизнаного принципу верховенства права* : тези доп. та повідомл. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 3–4 жовт. 2019 р.) / за заг. ред. І. Д. Шутака. Харків : Право, 2019 С. 245–247. (форма участі очна)

7. Гамзатова А.А. Значимість нотаріальних засад у ХХІ столітті : матеріали доповіді на ХХІХ Міжнародному Конгресі Міжнародного Союзу Латинського Нотаріату. Джакарта, 2019. 58 с. (форма участі заочна)

8. Гамзатова А. А. Трансформація функціонального призначення нотаріату в сучасних умовах реформування правової системи України. *Права людини в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні* : зб. наук. пр. за матер. круглого столу (м. Київ, 11 грудня 2020 р.). Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. С. 115–119. (форма участі очна)

9. Гамзатова А. А. Перспективи розвитку нотаріату як об'єкт наукового пізнання та складової освітньої підготовки майбутнього юриста в Україні. *Доктринальна основа формування професійного правника* : Матер. наук.-практ. конф., присвяченої 180-річчю кафедри теорії та історії права та держави (м. Київ, 22 квітня 2021 р.). Київ, 2021. С. 117–120. (форма участі очна)

10. Маржина А. А. Сучасні виклики правового забезпечення механізму здійснення нотаріальної діяльності в Україні : *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики – вплив воєнних дій* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої дню науки ННІ права (м. Київ, 12 травня 2022 року) / за заг. ред. О.П. Орлюк, Г.З. Остапенко, А.В. Айдинян. Київ, 2022. С. 85–87. (форма участі заочна)